EDEBİYAT DERGİSİ

SOYUT

melih cevdet anday / özdemir asaf
salah birsel / metin eloğlu
halil ibrahim bahar / nezihe meriç
sedat umran / tomris uyar
süreyya berfe / muzaffer buyrukçu
enis batur / demir özlü
louis althusser / kenan somer
jacques julliard / bertan onaran
adli moran / ali yanardağ

80

HAZIRAN 1975 / 10 lira

edebiyat
dergisi

SOYUT

melih cevdet anday
özdemir asaf
salâh birsel
metin eloğlu
halil ibrahim bahar
nezihe meriç
sedat umran
tomris uyar
süreyya berfe
muzaffer buyrukçu
enis batur
demir özlü
louis althusser
kenan somer
jasques julliard
bertan onaran
adli moran
ali yanardağ
olaylar arasında

•

haziran 1975
80. sayı
10 lira

şiirler



melih cevdet anday

DENİZDEN DÖNER GİBİ

Ulyss denizden adasına döner gibi
Dönmek istiyordu Hades'ten yaşama.
«En önce köpeğim tanıdı beni,»
Diyordu, dün olmuş gibi anımsayarak.
«Şunun sevincine baksana!»
Sonra yalvarır gibi sürdürüyordu:
«Gümüş leğene soktuğum ayağımdaki
Yara izi beni tanıtlar.»

Ve ölümsüzler gelir, ölümsüzlükleri,
Leğenleri, yaralarıyla var olmaya,
Tanık göstererek köpeklerimi.

KATIL DA

Sıvacıkuşu bekledi uykusuz
Sabahın çanak yaprağını,
Nisan gümüşünün kar sevincinde
Parıldar hüznümün bıçağı,
Parıldar o avutucu bilgelik.
Dafne'nin soluklarını duyuyor musun?
Bekle, ağaç olsun.

Kıyıda bir titreyiştir başladı

Kırmızı bir teldir çünkü su,
Gökyüzüne değen dişi bir çandır
Kanat yapıverir billûru,
Bağrımdaki kara ay'ı gül yapar.
Yüreğin çırpınışını duyuyor musun?
Duy da kuşlar olsun.

Altın tozundan mersinin dibinde
İki sarhoş ateşböceği
Yakmış külden giysisini gecenin,
Ya da günün gerindiğini
Taşır yedi dalga ile periler.
Pan'ın çaldığı kavalı duyuyor musun?
Katıl da gün olsun.

şiirler



özdemir asaf

Her tomurcuk bir çiçeğin uykusuna,
her çiçek bir yemişin kuşku'suna,
her yemiş bir böceğin korkusuna,
uykusuzca, kuşkusuzca, korkusuzca yürür.

ŞAKACI

Güler, gülümser bir şakacı,
Güldürür, düşündürür.
Arada-bir durur, gözleri dalar,
Neler söyler, neler susar...
Yoksa, çok acı bir şakayı
Şakadan da olsa
Çok yalın bir karanlığa mı saklar...

Oynadığı oyunsa,
Yaşamda oynadığı,
Oyununu mu yaşar,
Oyun'da yaşadığı,
Ya da yaşamını mı oynar,
Oynunda oynadığı...

Yaşarcasına, oynarcasına,
Öyküler anlatır olmuşcasına,
Sonunu mutlu bağlar,
Gider evinde ağlar.

ARGO

Ağacı sevecektiniz,
Yoldunuz, dal bırakmadınız...
Yıl'ına al bırakmadınız,
Yemiş'ini yiyecektiniz.

Kadını sevecektiniz,
Aldınız, ver bırakmadınız..
Sevi'ye yer bırakmadınız.
Ona ben değil, sen deyecektiniz.

Büyünürken zamanla,
Küçüldünüz zamanla,
Arıları kovdunuz dumanla,
Kovanda bal bırakmadınız.

Sobayı söndürdünüz,
Isıyı öldürdünüz
Hava basıp üfürdünüz,
Mangalda kül bırakmadınız.

Parayla yamalı bohçada,
Kapanık, dar bir açıda,
O caanım ikili bahçede
Bir renk, bir gül bırakmadınız.

Bir eliniz vardı, bir cebiniz,
Başınıza vurdu keliniz,
Alıp sattınız hepiniz,
Depoda mal bırakmadınız.

GECE

Sözcükler birbirini götürdü,
Kitaplarda aklım kaldı.
Yaşamımda bir düğüm,
Ve gecede sivrisinek.

TAM-TAM

Dördü ikiye bölenler
İki iki elde ederler,
Alırlar ikinin birini
Öbürünü bırakıp bana
Nerelere giderler.

Üçü üçe bölenler
Üç bir elde ederler,
Üçlerden bir üç'den;
Alırlar da üçün birini
Neler düşünürler.

İkiyi ikiye bölenler
İki bir elde ederler.
Hangisidir bir tek olan,
Öbür bir buna ne der,
Neden belirlemezler.

Biri ikiye bölenler,
Beni sana bölerler,
Seni bana bölerler;
Aşkı sevgiye tam-tam,
Pay-pay bizi bize bölerler.

YOKKÖY

Orası bir yalan artık, bir yalan köyü;
Çoğalan yalnızlıkların azalan köyü.

Şimdi senin bunaldığın kaçmak kentinin,
Sandığını, bavulunu açmak kentinin,
Elinden anılarını da alan köyü.

Seni bekleyeceğini sanan kendinin
Düşlerini süslediği son kalan köyü.

İKİ NOKTA : BEN - BİZ

I - BEN

Bir kavramı aldım aklıma astım,
Uyudum-uyandım, yattım-kalktım.

Ne o durdu-yoruldu, ne de ben,
O bana baktı, ben ona baktım.

Çocuklar gibiydi, hep kendinceydi;
Ateşi bir o yaktı, bir ben yaktım.

Ne güzellemeler oldu, ne süslemeler;
Kırılan anlamları onunla onardım.

II - BİZ

Bir noktaydık onunla ikimiz;
Bir çizgi olduk evreni dolaştık.

Çizgimiz büyüdü, gitgide yürüdü;
Yolumuzda boy-boy anlam noktaladık.

Biçimler, durumlar, tutumlar doğdu;
Anlatımlar sürdürdük, konulandık.

Konular konuları aşıladı, yapısal;
Bağımızı-bahçemizi donandık.

POETİKA

Yaşadım da yoruldum, bir ağır işçi gibi,
Uyudum da uyandım, binlerce kişi gibi.

Bana düşünmek vardı, payıma onu aldım,
İşledim de işledim, bir hüner işi gibi

Horlandı, beğenildi, inandım, alınmadım,
Yolun geleceğini çizdim, geçmişi gibi.

Zor-dönem'ler olmadı-değil, olsundu, oldu,
Ne koştum ne de durdum kaçak-gidişi gibi.

Bu konuyu burada bırakıyorsam şimdi,
Olmasın diyedir bir şeyin bitişi gibi.

BÜYÜMEK

Gelirken nasıl da ışıldamışlardı,
Giderlerken dayanılmaz unutulmazlıkları.

Yeniydiler, eskidiler, kaldılar belleklerde,
Anılarda direniyor savunulmazlıkları.

Yok oluyordu büyürken, yeni bulgularla
Dirençlerinde boşalıyordu var sandıkları.

Yarınsız seviyorlardı, uzak, sönük,
Boyuna kendileriydi kucakladıkları.

O duranlara unutuldu ekledim,
Büyüdüm, o kadar üstüme vardıkları.

Yumuşak yatkınlıklarda mı kalacaktım,
Onların oralarda uysal barındıkları.

Dururdum istemeden de olsa, onlara,
Kuşkusuz,candan olaydı durdukları.

Şişmanlayor, yoruluyorlardı, bencil, ürkek,
Gittikçe azalıyordu bilip sordukları.

Yitirdiğim yerde tek-tek, küme-küme,
Nasıl çıkarlar artık ara basamakları.

Büyümek sevdiklerin azalması bir yerde,
Öbürümde bulanık olup olmadıkları.

MÜZİK

Müzik geceyi geceyi
Geliyor, aç pencereyi,
Sersin odana duyu,
Uğultulu halıyı,
O doğup büyüdüğü
İnsansal doğayı.

Yürüsün eleyi eleyi
Seviler, buğu-buğu,
Gönlü, anıyı, belleği,
Oğsun duyguyu.
Ne sıcak anlatır seslenmeyi,
Yumuşacık sen demeyi.

Işıtır, en karanlık odayı,
Işıtır,en karanlık odayı,
Açar kilidi, açıyı, kapıyı,
Kaynatır donmuş suyu,
Doldurur boş tencereyi,
Çeker sürgüyü,
Çözer, bir-bir her düğmeyi.

Ballandırır peyniri, ekmeği,
Unutturur tabancayı, bıçağı,
Süsler masayı,
Ölümsüz kılar çerçeveyi,
Açar sevilere yatağı
Yeğ kılar saklamaya söylemeyi,
Fısıldar sevmeyi, sevilmeyi,
Donatır yeri göğü.

beyaz balina beyazı



salâh birsel

1952 sonbaharında Atlas Okyanusunu minnacık bir yelkenliyle aşan Alain Bombard Kanarya Adalarından yola çıktığı vakit dünyanın en güç şeyi olan yalnızlığı egemenliği altına alacağını sanmıştır. Bu iş için tekne üzerindeki yaşantısına alışmayı yeterli bulur. Ama günler günlere bindirdikçe yalnızlığın insanoğluna verilen bir armağan değil de öldürücü bir makine olduğuna inanmaya başlar. Sonunda da şöyle bağırır :

— Yalnızlık! Ben ve teknemin seni boyunduruğu altına alacağını umacak kadar büyüklenmiştim. Beni ele geçiren sen oldun!

Doğrusu, Bombard olsun, denizleri tek başına kalbura çeviren öteki deniz devleri olsun yalnızlığı çokça severler. Bu yolculuklara bir başlarına çıkmalarının nedeni de budur. Kaptan Bernicot — o da 1936 yılında Fransa'nın Manche kıyısından yola çıkarak dünyayı tek başına dolaşmıştır — yaşlanıp da manyetosuz bir yolculuğa çıkamıyacak bir duruma geldiği vakit bile yanına yardımcı almak istemez.

Nedir, denizler üstündeki yalnızlığın bizim o karadaki yalnızlığımızla hiçbir girdisi çıktısı yoktur. Denizlerdeki yalnızlık insanın içinde değil, dışındadır. Ufkun dört bir yanından atını şaha kaldıran ve deniz üstündekileri yakasından tutup patlıcan gibi silkeleyen kasırgaların bir uzantısıdır sadece.

On metreyi, on beş metreyi aşan dalgalar arasında, ya da insanın derisini kavuran güneşin o aman vermez ışınları altında bu yalnızlığın içimizde bir yerlere sokulması da beklenmemelidir.

Diyeceğim, her şeyden önce, su üstünde Ermeni gelini gibi kırıtan teknelerle dört dörtlük bir yalnızlığın tadını çıkarmak mı, yoksa korkuya kapılmak mı doğrudur, ona karar vermek gerekir.

Şu gerçek ki, bu manyetosuz denizciler, bu tek tabancalar denizden adamakıllı korkarlar. Ama bunu çokları açıklamaz. Bunların içinde en açık yürekli olanlar, Marin-Marie ile 1895'te dünyayı ilk kez dolaşan Slocum'dur. Marin-Marie : «Biz yiğit kişileriz ama korkusuz değiliz.» demiştir. Slocum ise iyisinden korktuğunu ilân etmekten çekinmemiştir.

Slocum denizde kendisini saman çöpüne tutunmuş bir böcekceğize benzetir. Fırtınalı havalarda yapılacak işler baştan aştığı vakit korkuyu, morkuyu aklına getirmez ama iyi havalarda yüreği küp küp öter. Yalnız bunu yenmek için kimi yolları vardır : Kendi kendine yüksek sesle söyleşir, ya da şarkı çığırır. Hani sesi de hiç fena değildir. Şarkı döktürdüğü vakitler domuz balıkları havaya sıçrar. Ne ki, Slocum'un kendi kendine söylev çekmesi biraz da sesini yitireceğini sanmasındandır.

1942 yılında ilk kez Horn Burnunu batıdan doğuya doğru aşan ve dünyayı ilk kez güneyden dolanan Vito Dumas da şarkı düşkünüdür. Ama o, daha çok ilahileri yeğler. Horn Burnunu geçenlerden Moitessier de korkusunu yenmek için — bu, biraz da can sıkıntısını yenmektir — kendi kendine bıyık altı etmeye pek önem verir. Onun yelkenlisinin direklerini okşadığı, kendisini hâlâ sevip sevmediklerini sorduğu da olur. Kimi zaman da, en yakası açılmadık küfürleri ardarda sıralar. Hem de her dilde. İçlerinde Vietnamca olanlar bile vardır. Bunları yapmadığı, kitap da okumadığı zaman ise sesinin çıktığı kadar bağırarak şarkıya durur. Ama denizin bağırtıları bu şarkıları çokluk bir cızırtıya dönüştürür.

Denizden korktuğunu söyleyenlerden biri de Bombard'dır. O, daha kıyı gözden yiter yitmez güz yaprağı gibi titremeye başlamıştır. Bombard, gündüzleri ortadan silinen ama geceleri teknenin çevresinden ayrılmayan köpek balıklarından da çok ürkmüştür. Hele bir gün bir köpek balığının olduğu yerde bir yandan bir yana döndüğünü görünce — bu, köpek balıklarının avlarına saldıracaklarının işaretidir — yüreği ağzına gelmiştir.

Ne var, Borbard zamanla köpek balıklarının da ödlek olduklarını anlar. Kürekle hafifçe burunlarına dokunuverir, vıyyyyt, hemen gözden yiterler. Ama dikkat! Bu, yüzdeyüz doğru değildir. Kimi zaman da, tam tersine, geleneğiyle barut kesilirler.

Bombard'ın tavşan yürekliliği yolculuğunun son günlerinde daha da pekişir. Kerteriz atamadığı, Atlas Okyanusunun neresinde olduğunu hesaplayamıyacak duruma düştüğü zamanlardır bu. Yalnız, bunda biraz da Uçan Hollandalı öyküsünün etkisi vardır. Denizin üstündeki

yerini çıkaramayınca Uçan Hollandalı gibi Okyanuslarda yitip gideceği kaygısına düşmüştür.

Ama korkusunu altedecek, ya da çevresini dolduran balıklardan biri olmadığını kendisine anlatacak çareleri Bombard da bilir. Kibrit çöpleriyle oyunlar yapar, ya da arkadaşlarının armağan ettiği bebeğe konuşma öğretir. İlkin tek heceli sözcükler belletir. Sonra da konuşmaya adamakıllı girişir. Ondan karşılık beklemez. Bir süre sonra ise bebekten de karşılıklar yapıştırmaya başlar.

Nedir, bütün bu yufka yürekliliğe karşın denizlerde tek başına sürten denizciler gözüpek kişilerdir. Kolay iş değildir ha, küçük bir kotra, bir şarpi, bir yelkenli, ya da bir motorla, o iyi saatte olsun denizlerde, aylarca ecel teri dökmek. Çünkü bu tekneler çokluk 6-7 metre boyundadır. Hele 1966 yılında Florida'dan 65 günde İrlanda'ya ulaşan Bill Verity'nin **Nonoalca**'sına başınızı çevirip bakmayın sakın. O sadece 3.66 m.'dir. Ama ondan küçüğü de vardır. **Deniz Yumurtası** adlı yelkenli 3.60 boyundadır. John Riding, 1967'de, onunla bütün dünyayı dolaşmıştır.

En uzun tekneyi ise — 16.30 m. — Chichester 1966 yılında kullanmıştır. Siz teknelerin büyüklüğüne kulak asmayın. Atlas Okyanusunu ilk kez 1876 yılında, yine manyetosuz aşan Amerikalı Johnson'un yelkenlisi 6.10, 1882 yılında Büyük Okyanus'u deviren Gilboy'un teknesi ise 6 metredir. Enleri ise ortalama iki metredir.

İşin tuhafı, denizlerle boğuşmaya giden bu tek tabancaların çoğu denizci değildir. Gerçi içlerinde Slocum gibi, Voss gibi, Blackburn gibi gözlerini denizde açanlar da vardır ama çoklarında deniz tutkusu sonradan baş göstermiştir.

Harry Pidgeon 47 yaşında denizin çağrısına uymuştur. Unutmayalım, hangi yaşta olursanız olun deniz çağırır. Pidgeon kendisine seslenildiğini anladığı vakit Kaliforniya'da fotoğrafçılık yapmaktadır. Hem de iyi bir fotoğrafçıdır ha! Nedense bir gün — 1918 yılında — garip memleketlere gitmek, oraların fotoğraflarını çekmek, sonra da gördüklerini resimleriyle birlikte dergilerde güzel güzel anlatmak sevdasına kapılır. Ama yola çıkmadan önce, üç yıl denizcilik ve denizciliğin kuramlarını öğrenmek için elinden geleni yapar.

Pidgeon dünyayı dolaşıp da 1925'te Los Angeles'e döndükten sonra 1932'de yeniden denizlere atılır. Bu yolculuktan da 1937'de döner. Artık 63 yaşındadır. Evlenir. Bu kez de karısıyla düşer yollara. Onu, 1951 yılında, 76 yaşında yeniden denizlerde görürüz.

Kocadığı halde denizlerden çıkmayan biri de Chichester'dir. Ama onu biraz sonra göreceğiz. Şimdilik bu tek tabancaların, her vakit

yaşlı kişiler olmadığını şuracığa kıstıralım. 1965 temmuzunda Kaliforniya'dan yola çıkıp Yeni-Hebrides, Yeni-Gine ve Endonezya'yı dolanan, oradan da Afrika'nın güneyine vurup 26 nisan 1967 günü Thursday Adasına ayak basan Lee Graham 17 yaşındadır.

Ne var, yaşları ne olursa olsun, hemen hemen topunda büyük bir direnme gücü vardır. Açlık, susuzluk, güneşin sıcağı, gecenin soğuğu, dalgalar, rüzgârlar karşısında hepsi de insan üstü bir varlık gösterir. Ama denizin oynayacağı oyunlar bitmek tükenmek bilmez. Bunların arasında ise rutubet başı çeker. Bombard bütün yolculuğu boyunca su geçirmez çoraplarla kuru bir yatak düşlemiştir. Bir de piliç kızartması ile bir duble biranın özlemini çeker ama bunlar ötekiler kadar önemli değildir. Yalnız, yolculuğunun son günlerinde düşlediği biranın dublesini birden ikiye çıkarır.

Kimi denizciler ise iskorpit hastalığından yakınır. Alman denizcilerinden Romer'e gelince, onun derdi de hareketsizliktir. Romer'in öyküsüyle Blackburn'ün öyküsünü Fransız deniz yazarlarından Jean Merrier bize canlı bir biçimde anlatacaktır. Ondan önce de bize başka bir sözü olacaktır :

— Yalnızlık insanı gençleştirir.

Ama biz buna takılmadan Romer'in serüvenine kulak kabartalım :

Küçük bir yelkenliyle Atlas Okyanusuna açılan Romer'in teknesi 6 m. boyunda, 0.95 enindedir. Su altı derinliği ise — bu, duyulmuş şey değildir — sadece 25 sm.'dir. Tekne, Laponların **kayak** adı verilen balıkçı sandalları örnek alınarak yapılmıştır. Ama tahta çatı üzerine hayvan postu değil de kauçuk niteliği kazandırılmış yelken bezi geçirilmiştir. Anlatılanlardan anlaşılacağı üzere **Alman Sporu** adını alan yelkenli pek titireskodur. Gerektiğinde karbon gazıyla şişecek olan şamandıralardan başka hiçbir güvenliği yoktur. Haa, bir donanım daha vardır. Bu da Romer'in, dümeni ayaklarıyla yönetmesine yarar.

Alman denizci, ayaklarını uzatıp, bedeninin belden aşağı bölümünü de güvertenin yelken bezine sardığı vakit tam bir mumyayı andırır. Üstelik sarmalandığı bez kendisini bir buhar kazanındaymışcasına hafakanlara boğar. Ne denir, böyle yapmasa deniz suyu dolacaktır tekneye.

Burada Romer'e şapkamızı çıkarmamız gerekir.

İlkin, Portekiz'den Kanarya Adalarına değin 11 gün, oradan da Antiller'e değin 88 gün **Alman Sporu**'nun içinde hiç kıpırdamadan oturmuştur. Ne uzanabilmiş, ne de dizlerini bükebilmiştir. Bağırsaklarını boşaltmanın bile kolayca gelememiştir üstesinden. Bedeninin

yukarı dilimi, ensesi, kolları ise medar denizlerinin güneşiyle bükülmüştür. Bir ay sonra başlığını yitirdiği vakit ise güneşin kendisini çarpacağı, böylece aklını vırvırlayacağı kuruntularına kaptırır kendini.

99 gün dalgalarla savaş! Başlı başına bir yiğitliktir bu. En küçük bir dalga bile tekneyi alabora edebilir. Her an denizi gözetlemek, dalgalara göre dümen kırmak gerekir. Romel'in bedeni tuzdan, salamuraya dönüşmüştür. Medar yağmurları yağmaya başladığı vakit bile ayağa kalkıp tuzu üstünden atamaz. Bütün bu çaresizliklere bir de tekneye dolan suların eklendiği unutulmamalıdır. Bu 99 gün, elinde dört litrelik boş bir kutu, teknenin suyunu boşaltmak için verilen savaşın öyküsüdür ayni zamanda. 31 ağustos 1928 günü Antiller'e ayak bastığı vakit, hemen oracığa, rıhtıma kıvrılıverir. 48 saat, üzerine ölü toprağı dökülmüşcesine kıpırdamadan uyur. Yaralarının iyileşmesi için de haftalarca hastanede kalır.

Şimdi de acı bir haber: Romer Antiller'den yolu eline alıp New York'a doğrulduğu zaman fırtınaya yakalanır. 1.200 mil ötedeki Hatteras Burnunda beklemektedirler onu. Ama o, ne burada, ne de başka bir yerde bir daha görünmeyecektir. Deniz gizlemiştir onu.

İnsan direncinin nereye dek uzandığını gösterenlerden biri de Howard Blackburn'dür. Blackburn, 1883 yılının ilk aylarında Kuzey Atlas Okyanus'unda, New Foundland Adası önlerinde seyreden bir balıkçı teknesinde tayfadır. Yaşı 25 var, yok. Şubat sonlarında bir gün, er horozda morina balıkçılarının kullandığı küçük bir sandala atlar. Yanında her zamanki arkadaşı Tom Welch de vardır. Balık ağlarını toplamaya gideceklerdir. Daha işlerini yarılamamışlardır ki hava patlar. Biraz sonra da rüzgâr fırtınaya dönüşür. Kar da indirmeye başlamıştır. Bizim iki balıkçı ağları palaspandıras toparlayıp küreklere asılırlarsa da gemilerine ulaşamazlar. Az sonra da gece bastırır. Bütün geceyi, kayığın içine dolan suyu boşaltmakla geçirirler. Gün ağarırken çevrelerini iyice gözden geçirirler. Yakınlarda değil, uzaklarda bile gemilerinden iz yoktur. İster istemez kıyıya doğru kürek çekmeye başlarlar. Dalgalar öylesine yüksektir ki her dakika devrilmek, ya da batmak tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Blackburn sandalı dalgalar üzerinde dik tutabilmek için derme çatma bir demir şamandırası yapar. Ama bu uğurda eldivenlerini de yitirir. Bu, ellerinin donmaya başlaması demektir. Welch'in gözleri bir ara arkadaşının ellerine takılır:

— Howard ellerin beyazlaşmaya başladı.

Doğrudur bu. Blackburn'ün elleri duygusunu yitirmektedir. Çoraplarını çıkarıp eldiven gibi kullanmaya karar verir. Ama onları da

denize düşürmek mutsuzluğuna uğrar. Usundan şöyle bir düşünce geçer :

— Ellerim donarsa, artık hiç mi hiç, kürek tutamam. O zaman bütün ağırlık Tom'un üstünde kalır. Ellerim donacağına göre, hiç değilse onları işe yarayacak bir hale getirmeliyim.

Bunu düşünür düşünmez de ellerini küreğin tutamacına yerleştirir. Onları son bir çabayla büker. Sonra da bütün bütüne donmaya bırakır. Film değildir bu. Soğuğun şiddetinden yirmi dakika sonra elleri iyisinden donar. Ama bir kıskaç biçimini almıştır. Aman be! Şimdi de çizmelerinin içinde çorapsız kalan ayakları donmaya başlamıştır. Blackburn arkadaşının içini bozmamak için hiç sesini çıkarmaz. Fırtına ise yeniden azıtır. Sandalın içine sular dolar ki dolar. İki arkadaş da, bütün gün, suları dışarı atmak için çabalarlar. Tom Welch güçlü kuvvetli biridir. Ama akşam bastırdı mı, bastırmadı mı, yorgunluk, açlık ve susuzluktan bütün takatının yittiğini görür. Az sonra da sayıklamanın ayaklarına yatar. Ah, uh, inh! Bütün gece sürer sayıklama ve inleme.

Şimdi yine şapkamızı çıkaralım.

Bu kez, bir ölüye son saygımızı göstereceğiz.

Tom Welch, bütün gece debelendikten sonra, sabahın ilk ışıklarında, Daudet'nin o ünlü öyküsündeki kurda boynunu uzatan Bay Seguin'in keçisi gibi ölümün kollarına bırakır kendini.

Blackburn ayni süreyi sandalın sularını boşaltmakla geçirmiştir. Ertesi gün ve akşam, arkadaşının ölüsü önünde, yine o işi sürdürür.

Hele şükür! Üçüncü günün bitiminde hava kalır. Kurtulmuştur Blackburn. Sabah olur olmaz demir şamandırasını yeniden sandalın içine çekerek bütün gücüyle küreklere asılır. Zaman zaman donmuş ellerinden yarım dolar büyüklüğünde et parçaları kopmaktadır. Ellerinin kürek tutamacı ile sürtüşmesinin sonucudur bu. Ama hiç acı duymaz. Sonunda, beş gün aç susuz sürüklenen bir yaşamdan sonra bir balıkçı köyüne ulaşır. İş daha sonuna gelmemiştir. İki ay içinde birbiri ardınca tüm parmakları dökülür. Ayaklarının iki baş parmağı da onları izler.

Bütün bunlar bu sakat gemicinin gözlerini yıldırmıştır, derseniz yanılırsınız. Daha sonraki yıllarda Blackburn biri İngiltere'ye (Glouchester), biri de Portekiz'e (Lizbon) olmak üzere iki kez Atlas Okyanusunu geçer. 61 gün süren birinci yolculuğunda 9 metre, 38 gün süren ikinci yolculuğunda da 7.50 m. boyunda bir yelkenli kullanmıştır.

Burada, belki Jean Merrier'den Çinli Poom Lim'in öyküsünü de anlatmasını istememiz gerekecektir.

O da Blackburn gibi istemeden atılmıştır bu işe. Üstelik, onun yolculuğu da insan direnci bakımından büyük alkışlar toplayacak bir girişimdir. Evet, 1942 yılında, İkinci Dünya Savaşının en civcivli günlerinden birinde, Poom Lim'in gemisi, kendisinin düşüncesi sorulmadan, Atlas Okyanusu'nda torpillenmiştir.

Gemi batınca, arda kalan sallardan biri üstüne sığınan Poom Lim, azık sandığındaki yiyecekler bittikten sonra tam üç ay, tek başına balık eti ile çiğ kuş eti yiyerek yaşar. Balık avı için bir oltaya gerek duymasıyla salın kenarındaki küçük üçleme halatlarını çözmüş ve bunları birbirine ekleyerek amacına ulaşmıştır. Oltanın iğnesi için de salın galvanizli çivilerinden birini kullanır. Ne ki, daha önce ona, dişleriyle gerekli biçimi vermiştir. Yem için de azık sandığında kalan son bisküvilerden yararlanır. Bunları tükrüğüyle yoğurur ve birbirine ekleye ekleye büyük bir topak yapar. Onu, güneşte kurutunca da, suda hemen erimeyecek bir sertlik kazandırır. Bu işte kendisine bir mezit balığı da yardımcı olur. İyi yürekli hayvancağız hiç nazlanmadan gelip oltaya teslim olur da bu enti püften yemin yerine kendisinin kullanılmasını sağlar.

Lim'in giysileri 131 gün güneş, yağmur ve rüzgâra karşı koymuştur. Sonunda hepsi parça parça olmuş, Lim'i de kendi çırılçıplaklığıyla başbaşa bırakmıştır. Çinli'yi kurtarmaya koşan Brezilyalı zenci balıkçılar da onu şallak mallak görünce donup kalmışlardır.

Gelgelelim, bu şaşkınlık Keeling Adası yerlilerinin şaşkınlığı kadar olmamıştır. Slocum, tıngır elek yelkenlisiyle uçsuz bucaksız denizlerden çıka gelince, Keeling Adası insanları onu, birkaç gün önce ölen bir zencinin ruhu sanmışlardır. Hele Hint Okyanusundaki Rodriguez Adası yerlilerini hiç sormayın. Onlar da Slocum'a Deccal gözüyle bakmışlardır.

Doğrusu, deniz kazasına uğrayan mutsuzların durumu birçoklarının kafasını kurcalamıştır.

Çünkü az buz değildir bunların sayısı. Barış zamanında bile yılda aşağı yukarı 200.000 kişi kazaya selâm çakar. Bunlardan da ancak dörtte biri kurtarma sandalları, ya da sallarına sığınırsa sığınır. Gelin görün ki, bu elli bin de kısa bir sürede dünyamızdan ayrılır. Ama ölümleri açlıktan ve susuzluktandır sadece.

Bu durum Bombard'ın kafasını da anabadula etmiştir.

Bombard şuna inanır : Kazaya uğrayan insanlar aylarca deniz üs-

tünde azıksız ve katıksız yaşayabilir. Yalnız, suyu ve besini denizden sağlamayı bilmek gerekir.

Yazımızın bu noktasına geldiğimize göre, biz de altlarına pabucu yarım bir yelkenli verip denize salıverdiğimiz dostlarımızın kör boğazlarını, biraz olsun, düşünmeliyiz.

Şu var ki, onlar bizi beklemeden teknelerini yiyecek ve içecekle iyice doldururlar. Zaten çoğunun boğazı kısadır. Belki içlerinde oburun teki olan biri varsa, Gilboy'dur. Ama onun da yanına aldığı şeyler 165 kutu bisküvi, 24 kutu — iki kiloluk — sığır konservesi, 24 kasa şeftali, 24 kasa süt, 13 kilo toz şeker, bir buçuk kilo kahve, bir kilo çay, bir buçuk kilo domuzyağı, 24 kutu domuz paçasından öteye geçmez. Bir de 560 litre su alır ki o da doldursa doldursa 14 varili doldurur.

«Daha ne olsun!» diyeceksiniz, ama biz yine Bombard'a dönelim. Çünkü bütün iş ondadır. Düşüncesini tanıtlayabilmek için Bombard, 1952 mayısında küçük bir yelkenli ile yola çıkar. İlkin, Monako'dan Tanca'ya bir arkadaşıyle gelir, sonra da Kazablanka'dan Kanarya Adalarına, Kanarya Adalarından da Küçük Antiller'in en doğusundaki Barbados Adasına değin tek başına Atlas Okyanusunu yarıp geçer.

Bombard günde iki, üç bardak içilen deniz suyunun sağlığa bir dokuncası olmayacağını söyler.

Tersine bu, bedenin susuz kalmasını önler. Ama kantarın topuzunu kaçırmamaya bakmalıdır. Bedenin gereksindiği tatlı su ise, balıklardan elde edilecektir. Bombard bunun için de, iki yol gösterir: Birincisi balık parçalarını bir pres makinesinde sıkmaya dayanır. İkincisi ise balığın sırtında çizikler açarak çam ağacından sızdırılan reçine gibi balığın suyunu bir kapta toplamaktan başkası değildir.

Bu iş için günde iki, üç kilo balık yetişir. Tatsız bir şeydir belki bu su. Belki biraz da tuzludur. Ama ne yapalım, sizi aylarca ölümle dirim arasında tutacak olan da budur. Bombard 65 gün süren yolculuğu boyunca bu suyu içmiştir. Açlığını ise balık ve kuş etiyle gidermiştir. Hem de onları mutfak etmekte de hiç zorluk çekmez. Çünkü topunu çiğ çiğ yemiştir. Hele kuşların derisini, tüylerini yolmadan yüzdüğü için, tüy yolmak derdinden de kurtulmuştur.

Balık etinde B1, B2 vitaminleri vardır. A ve D vitaminleri de pek boldur. Bombard bunları bütün ayrıntılarıyle saptamak için, yola çıkmadan, bir sürü kitap devirir. Bu araştırmalar sonunda, iskorpit hastalığına yakalanmamak için bol bol plankton atıştırmak gerektiğini de öğrenir. Ama plankton adındaki bu canlı varlıklar — bitkisel olanları da vardır — saydam olduklarından, gözle kolay kolay seçi-

lemezler. Oysa bir litre deniz suyunda milyonlarca plankton vardır. Yoo hemen coşmayın, bir litreden elde edebileceğiniz plankton sadece bir buçuk gram çeker. Eh, o da insana yetebilir.

Bombard insan bedeninin kalori için gerek duyacağı protit ile lipitleri yani fosforlu yağları da balıktan kolayca elde edebileceğini bilir. İşin güzelliği, onun vardığı sonuçlara ondan önce Poom Lim gibi başkaları da varmıştır. Gilboy da yiyeceklerini yitirdiği vakit — Avustralya'ya 1430 mil kala yelkenlisi devrilecektir — açlığını kuşlar ve balıklarla bastırır. Vito Dumas da, Bombard'dan 10 yıl önce, deniz suyunun içilebileceğini göstermiştir. Bombard'dan sonra ise Alman Hannes Lindemann ile Büyük Okyanus'u 1954 yılında salla geçen Amerikan uyruklu William Willis de deniz suyu ve besininden yararlanma işinde Bombard'ın tanıtladığı verileri doğrulamışlardır.

1972 yılında iki direkli uskunasını Büyük Pasifik'te yitirince — falyanosların işidir bu — dört kişilik ailesi ve bir de üniversiteli konuğuyla 17 gün bir salda, o da batınca 21 gün bir bot üzerinde denizle cebelleşen Dougal Robertson ise bu verilere yeni bir tanesini katar. O da kaplumbağa kanının susuzluğu giderdiğidir.

Uzun lafın kısası, deniz ürünlerinden karın doyurma işi belki tarih yıllarından önce başlamıştır. Bütün sorun, denizden elde edilecek yiyecekler için gerekli alet ve oltaların bulunmasıdır. Gülmeyin! Bu kadar küçük bir gerçeği bilmediği için, 1520 aralığında, şimdilerde kendi adıyla anılan boğazı geçip dünyanın yuvarlaklığını ilk kez yadsınmaz bir biçimde ortaya koyan Magellan, Büyük Okyanus'a açıldığı vakit yiyecek sıkıntısına düşmüştür. Gemideki yiyecekler bittiği, denizden yararlanmakta da beceriksiz kaldıkları için, 3 ay yirmi gün boyunca, Magellan'ın bütün gemicileri sıçan artığı bisküvileri yemek zorunda kalırlar.

Nedir, Magellan'la arkadaşları sonunda sıçanlardan öçlerini almışlardır. Sıçanları yakalayıp bir güzel yemeye koyulmuşlardır ki, ilk sıçan karaborsasının tezgâhlanması da böylece gerçekleşmiştir. Yalnız, bunların sayısı da sınırlı olduğu için, bir süre sonra yeniden kıtlık baş gösterir. Bu kez de, gelsin yelken direğine sarılı sığır derileri! Onların mutfağı ise hiç zorlu değildir. Birkaç gün deniz suyuna yatırdınız mı, hafifçe kızartın ve daha ateşte iken dağıtıma geçin.

Burada, biraz soluklanmamız doğru olacaktır.

Çünkü artık, o Norveç'li bilgin Thor Heyerdhal ile arkadaşlarından söz edeceğiz.

Dikkat ki dikkat! Denizlerden yararlanma işine Bombard'dan önce onlar da el atmışlardır. Hem de daha kolay bir biçimde.

Bir kez çiğ balık eti çiğnemekle susuzluğun bastırılabileceğini görmüşlerdir. Sonra, içme suyuna % 20-40 deniz suyu karıştırılmakla, içimi hoşluğunu yitirmediğini saptamışlardır. Üçüncüsü, And dağlarında yetişen ve kokain çıkarılan koka adındaki bir fidanın yapraklarını çiğnemekle de susuzluğun giderilebileceğine varmışlardır.

Koka sinirleri de yatıştırdığı için Perulular onu uzun deniz yolculuklarında hiç yanlarından ayırmazlar ve bütün gün çiğnerlermiş. Böylece hem susuzluklarını yatıştırır, hem de yorgunluk alırlarmış. Durun, daha bitmedi, kokanın bir özelliği daha varmış : İçilen deniz suyunun insana dokunmasına engel olurmuş.

Heyerdhal ile arkadaşları planktonun C vitamini bakımından bulunmaz bir besin olduğunu bu yolculukta bir kez daha anlamışlardır. Yolculuklarına çıkmadan önce bir doğa bilgini onlara plankton avında kullanılabilecek çok küçük gözlü bir ağ göndermiştir. Ama onlar plankton avı için yepyeni bir yöntem bulmuşlardır. Balinaların yöntemidir bu. Ağızlarına aldıkları deniz suyunu dişleri arasından geri püskürtürler. Su çıkar, plankton kalır. Şu var ki, planktonların kokusuna dayanmak her babayiğidin işi değildir. Bir ölü kokusu ki burun direğini kırar. Ama dayanılırsa, sonunda çok lezzetli bir şey olduğu — bunun tadından Bombard da söz etmiştir — görülür. Hele bunların arasına küçük yaratıkların yumurtaları da karışmışsa, insan havyar yemiş gibi olur. Ama bitkisel planktonlardan kaçınmak gerekir. Onlar yenmez. Sonra planktonun fazlası da insanı zehirleyebilir

Bize sorarsanız, deniz besinlerinin insanı yaşatmaya yeterli olduğu düşüncesinin şerefi yine de Bombard'a bırakılmalıdır. Çünkü o, bu işi kendi canını ortaya koyarak tanıtlamıştır. Üstelik, ötekilerin tersine, yanına yiyecek-içecek adına bir şey de almamıştır. Almışsa, bunları bir sandığa doldurarak mühürletmiş, yolculuğunun sonuna değin de sandığa el sürmemiştir.

Kaldı ki, Heyerdhal'ın yolculuğu bambaşka bir temele dayanır.

Bunun ne olduğunu anlamak için, isterseniz biraz gerilere gidelim. Yıl, 1937. Markiz takımadalarından Fatuhiva Adasındayız. Heyerdhal burada olsun, Paskalya Adasında olsun 10 metre yüksekliğinde, uzun kulaklı, sivri çeneli dev insan heykelleri görmüş ve bunların, Peruda Titikaka gölü kıyısında bulunan heykellere benzerliği karşısında çarpılmıştır.

Yerliler arasında bir kanı da vardır : Ataları sayılan beyazların deniz aşırı bir yerden geldiği inancı içindedirler. Doğrusu, Heyerdhal'ın aklına bu da takılır. Herhalde, diye düşünür, bu beyazlar Titikaka gölü savaşında yenik düşen ve memleketlerinden kaçan Perululardır.

Buraya sallarla göç etmişlerdir. Ama, ilişki kurduğu bilim adamları kendisine Güney Amerika'dan hiçbir halkın Pasifik adalarına göç etmediğini söylemişlerdir. Başka bir şey daha yapmışlardır: Budunbilimsel sorunların bir polis romanının düğümü gibi çözülemiyeceğine parmak basmışlardır. Şu ilke de onlarındır: Bilimin amacı araştırmadır, şunu ya da bunu tanıtlamak değildir.

Nedir, Heyerdhal incelemelerini derinleştirdikçe kuşkularını artıracak yeni ipuçları bulur. Pasifik adalarındaki yerliler kendi soylarının kurucusu olarak gördükleri güneşin oğluna ve adadaki heykellere Tiki adını vermişlerdir. Oysa, İnka efsaneleri de Titikaka gölü kıyısında dev kalıntılar ve heykeller bırakan beyaz insanların da Kon-Tiki adında bir başbuğları olduğunu yazar. Dahası var: Efsanelere göre Kon-Tiki'nin kulları İnka'lara yenilince Büyük Okyanus kıyılarına kaçmışlar, oradan da denize açılarak batıya doğru gitmişlerdir.

Bu efsanelerde güneş-kral Kon-Tiki'nin «Uzun Kulaklılar» adı verilen birtakım beyaz insanların başbuğu olduğu da belirtilir. Bunlara «Uzun Kulaklı» denilmesinin nedeni ise kulak memelerine ağırlık asarak onları yapma olarak uzatmalarıdır.

Şimdi sıkı durun. Önemli bir şey açıklayacağız: Pasifik adalarındaki heykeller de uzun kulaklıdır. Üstüne üstlük bir de sivri çenelidir. Heyerdhal onların bu durumunu da uzun sakallı oluşlarına yormuştur.

Durun, durun, Heyerdhal'ın aklını gel-git eden daha başka şeyler de var: Paskalya Adasının bir adı da Mata-Kito'dur. Kon-Tiki'nin Peru'da yerle bir edilen şehrinin deniz kıyısındaki limanı ise Mata-Rani adını taşır. Bu ad benzerliği bir yana, burası Paskalya Adasının tam doğrultusundadır.

Öte yandan, Pasifik adalarındaki dev heykellerin başlarında kızıl başlıklar bulunması da dikkate değer bir noktadır. Çünkü bugün bile, Polinezya adalarında kızıl saçlı, beyaz tenli insanlara raslanır. Yerliler, bunların adaların ilk beyaz halkından inme olduklarını söylerler. Buralarda kutlanan bayramlarda ise tuhaf bir görenek yinelenir. Yerliler bayramlarda derilerini beyaza, saçlarını da kızıla boyarlar.

Sizin anlayacağınız, her şey, Heyerdhal'ı, Peru'dan birtakım adamların buraya göç ettiklerine inandıracak biçimde düzenlenmiştir. Yalnız, bunlar buralara nasıl gelmişler, neyle gelmişlerdir? Onun üzerinde kafa yormak gerekir. Çünkü gemileri yoktur bu insanların. Yelkenlileri de yoktur. Ama salları vardır. Hem de topu da, belsem ağacından yapılmıştır. Topu da mahşer meydanını inletir.

Peki, sorması ayıp değilse, Heyerdhal düşüncelerini herkeslere

evet dedirtmek için böyle bir sal üstünde Peru'dan Pasifik adalarına gitmeyi göze alacak mıdır, almayacak mıdır? Karşılık : Alacaktır. Ama ilkin Peru'nun ilk yerlileri gibi belsem ağacından bir sal yaptırması gerekir. Bir de seçkin dört arkadaşını toplaması. Bu ikincisi hiç de zor olmaz. Beş ahbap çavuş 1947 yılının ilk aylarında Peru'nun başkenti Lima'da bir araya gelirler. Burada Upsala Üniversitesi öğretim üyelerinden Bengt Danielson da kendilerine katılır.

Sala gelince, dokuz belsem kütüğü de onun işini görür. İlkin en uzununu — 14 m. boyunda — ortaya koyarlar. Ötekileri de salın boyu 10 m. yi geçmiyecek biçimde iki yana yerleştirirler. Sonra tümü üç parmak kalınlığında kenevir halatlarla birbirlerine bağlanır. Üzerlerine dikey biçimde yeni kütükler çekilir. En üste de bambu ağacından bir kamara oturtulur. Onun önüne de yanyana iki yelken çekilir. Salın burnuna, kör bir saban demirini andıran bir sivrilik verilmiştir. Kıç taraf ise dümdüzdür. Ne var, bunun da ortalık yerine boynanın kondurulabilmesi için ufak bir çıkıntı yapılır.

Geriye salın adını koymaktan başka bir şey kalmaz. Bunu da bir arkadaşları alır üstüne. Sal artık «Kon-Tiki» adıyla anılmaktadır. 28 nisan günü de bizimkiler Lima'nın El Galleo limanından Okyanus'a açılırlar. Ama yola çıkmadan önce, altı adama dört ay yetecek yiyinti almayı da unutmazlar. Bunun 684 kutusu güzelim ananaslarla doldurulmuştur.

İlk günler deniz, o yolların denizi değildir. Altlarındaki lenduhayı sağa, sola döndermek, tümünün boyun damarlarını davul gibi şişirir. Ne denilmiştir? Bulgular ceht işi değil, baht işidir. Bizimkiler de birkaç gün sonra, bir raslantıyla Perulu'ların sallarını nasıl yönettiklerini bulurlar. Hiç de zor bir şey değildir bu. Düz bir tahtayı salın aralıklarından denize daldırmanız yeter. Tahta, suya baştanbaşa, yarıyarıya, pruvadan, kıç taraftan sarkıtıldığına göre de çeşitli yönler sağlanır. Böylece boynaya el sürmeden kolayca rota değişiklikleri yapılır.

Heyerdhal ile beş arkadaşının — bunlara belki bir papağanla bir yengeci de eklemek doğru olur, ama saldakiler bu ikincisine sadece bir eşya gözüyle bakarlar — yolculuğu 101 gün sürer. Sonunda kendilerini güç belâ — burada bu söz kullanılmalıdır — Tuamotu takımadalarından Puka-Puka'ya atarlar. Heyerdhal da Bombard gibi düşüncesinin doğruluğunu tanıtlamıştır.

Burada bir bilgin, pek pek bir araştırmacı Kon-Tiki serüvenini şöyle bağlayabilir :

«Gerçi şimdilerde Heyerdhal'ın sallarla Peru'dan Pasifik adala-

rına gidilebileceğini göstermiş olması karşısında bile Peru'luların buralara göç ettiğini kabul edenler pek yoktur ama son yıllarda Şili'deki bir Kızılderili mezarında Paskalya adasındaki mızraklardan ikisinin temreninin bulunması da Heyerdhal'ı ergeç haklı çıkaracak işaretler sayılmalıdır.»

Çok şükür biz ne bilim adamı, ne de araştırmacıyız. Burada okurlarımıza kimi bilgiler sunuyoruz ama onları eğlendirmeyi de savsaklamıyoruz. Bir denemecinin yapacağı iş de bundan başkası olmamalıdır. Doğrusunu ararsanız, insanlar çıplak bilgilerden çok, zingirdek oturumundaki düşüncelerden hoşlanırlar.

Bizcesi şudur ki, beş bin yıllık bir yaşamdan sonra Nuh Peygamberin torunları bilgi alanında — şapkamızı burada da çıkarmak doğru olur — «gör-işit yöntemi» diye bir şey olduğunu çakmışlardır.

Ama gerçek yöntem bu da değildir.

En yararlı davranış, en geçerli yol gülmeye güldürmeye büyük bir yer ayıran «eğlen-gör-işit yönetimi»dir. Yalnız, insanların bu yöntemi bulabilmeleri için daha bir beş bin yılın geçmesi gerekir. Bu arada onlar eğlenceyi küçümsemekten vazgeçmeye de alışmalıdırlar.

Aman, amaaan, konumuzu iyice sapıttık. Burada ne Paskalya Adasındaki dev heykellerden, ne de öğretim-öğrenim yollarından açmak için bulunuyoruz. Bizim dile getirmek istediğimiz denizin büyüleridir. Çünkü bir yerde — bu bir giz değildir — denizin de büyüleri vardır. Bunlar hiç beklemediğiniz bir anda bir elektrik ampulü, bir kadın iskarpini, bir baston, bir kutsal kitap kılığında karşınıza çıkabilir.

Ne var, gerçek büyü denizin içinden gelir. Denizin içlerinde sereserpe yaylananlar kimi zaman bir köpek balığı, bir kızıl orkinos, bir domuz balığı, bir kaplumbağa, bir yelkenli kılıçbalığı, bir ton balığı, bir uçan balık olarak yolunuzu, ya da soluğunuzu kesebilir.

Ama asıl büyü sağanağına yakalamak istiyorsanız, balinaları bekleyeceksiniz. Deniz, size buzul balinalarını göndermemişse, gagalı balinaları gönderir. Kara balinayı göndermemişse, mavi balinayı, onu da göndermemişse beyaz balinayı yollar. Kambur balinayı kızağa çekmişse bodur balinayı, çatalkuyrukluyu salar. Dişli balinayı nöbette tutmuşsa, dişsiz balinayı, kaygan balinayı lohusa yatağına yatırmışsa kaşalotu postalar. Onları alakoymuşsa yunusu gönderir. Yok, onu uykuya yatırmışsa cüce kaşalotu yollar. Kazgagalıyı tutmuşsa Amazon yunusunu koşturur.

Bu deniz güzelleri, çokluk yosun tuttuğu için, yelkenlilerin altını yoklarlar. Oralara sığınan küçük balıkları avlamak için tekneyi omuz-

larlar. İçlerinde teknenin bordasına sürünenler de olur. Bu gibi hallerde gemiciler, ellerine ne geçerse, gürültü yaparak onları kovmaya çalışır. Geceleyin ise çırağlarını yakarlar. Ama bu, uçan balıkların gelip yüzlerine çarpmasına yol açar.

Uçan balıklar çokluk sürü halindedir. Kimi zaman da İngilizlerin «shearwaters» adını verdikleri yelkovan kuşlarıyla savaşa tutuşurlar. Kılıçbalıkları ise deniz kaplumbağalarıyla dalaşmayı yeğler. Bizim Okyanus devlerini izleyen kuşlar arasında kuzey sümsük kuşu, büyük martılar, siyah gagalı beyaz güvercinleri andıran kuyruğu telekli fayton kuşları da vardır. Martıların da çokluk domuz balıklarıyla kavgaya tutuştukları görülmüştür. Heyerdhal papirüsten yaptırdığı «Ra» adındaki gemisiyle — bu başka bir yolculuktur — Fas'tan Barbados adasına giderken Atlas Okyanusunun göbeğinde bir güvercine bile raslamıştır.

Bombard ise en çok uçan balıklara toslar. Uzun kanatlı firkateyn kuşları da onun çok gördüğü şeylerdendir. Ama o en çok, o cici mi cici domuz balıklarına bayılmıştır. Öğleden sonraları — hemen hemen her gün — saat dörtte, beş altı tane kılıçbalığı ile bir fırtına kuşu da onu yoklamaya gelir. Serçeye benzeyen bu küçücük kuş siyahtır. Kuyruğunda beyaz lekeler vardır. Yelkenlinin kıçına değin yaklaşır, orada deniz üzerinde üç dört adım attıktan sonra güneşin batmasını bekler. Kılıçbalıkları ise daha vefalıdır. Onlar 24 saatte 24 saat Bombard'ın çevresinden ayrılmaz. İlk gün Bombard, onları yakalamak istemiş, ama yaralamaktan başka bir şey yapamamıştır. Ertesi günler balıklar, denizlerde yaralar çabuk çabuk iyileşmediği için, hep yaralarıyla görünmüşlerdir. Bombard onların topuna ad da takmıştır. En büyüğü «Dora»dır.

Gilboy'un kayığını ise köpek balıkları kovalamıştır. Romer'in **Alman Sporu**'na gelince, ona da bir köpek balığı ile üç yavrusu saldırmıştır. Bu köpek balıklarının yerini, kimi zaman falyanos denilen çok büyük yunus balıkları alır. Bombard yolu üzerinde sarı hani balıklarıyla da burun buruna gelmiş, onlarla kendine güzel bir şölen çekmiştir. İçme suyunu bile onlardan sağlamıştır.

Nedir, yelkenlilerin ardından en çok koşan da kılavuz balıklarıdır. Bu ad onlara, gemilerin dümen suyunu hiç bırakmadıkları ve yarı-kör köpek balıklarını avlarına doğru iteledikleri için verilmiştir. Cigara biçiminde ufak tefek şeylerdir. Sürü halinde ve köpek balıklarının önlerinde yüzerler. Onlara son dakikaya değin eşlik ederler. Ama köpek balığı avını yakalayıp da ortadan yitti mi çılgına dönerler.

Yeni bir başbuğ, ya da Tanrı buluncaya değin bütün bilinen düdükleri öttürürler.

Bombard bir de açık denizlere özgü turna balıklarıyla karşılaşmıştır. Barrakuda diye anılan bu balıkların 700 keskin dişi vardır. İnsana tuhaf tuhaf bakan bu balıkları Bombard öldürmek istemişse de kıyamamıştır. Jean Merrien'in anlattığına göre biri 1949'da, biri de 1955'te olmak üzere iki kez dünyayı dolaşan Jacques-Yves Le Toumelin de Antiller'de yapışkan balıklarına raslamıştır. 70 sm. boyundaki balıkların kafalarında bir vantuz vardır. Bununla başka balıklara ya da gemilerin bordalarına yapışırlar. Antil adaları yerlileri bunları deniz kaplumbağası avında kullanırmış. Yakaladıkları yapışkan balıklarını kaplumbağaların bulundukları yere salıverirler, balıklar kaplumbağalara gelip yapışınca hem onları, hem de kaplumbağaları avlarlarmış.

Dougal Robertson da Büyük Okyanus'ta ölüm-kalım savaşı verirken yakaladığı bir kaplumbağanın bağasına yapışmış bir yapışkan balığı görmüştür.

Bu bilinen hayvanlardan başka, denizin yüzü zaman zaman çok acaip yaratıklara keser. Kon-Tiki'dekiler bir gün koskoca bir hayvanla karşılaşmışlardır. İki kez dalıp çıktıktan, suyu da adamakıllı dövdükten sonra ortadan yitmiş, bir daha da görünmemiştir. Heyerdhal ise iki metre uzunluğunda, bir ayak eninde tuhaf bir balık gözlemlemiştir. Balığın esmer, uzun ve ince bir burnu ve üç yüzgeçi vardır. Yüzgeçlerden biri başına yakın bir yerde, biri belinin ortasında, biri de — kocaman bir fosili andırır bu — kuyruğundadır. Yılan balıkları gibi kıvrıla kıvrıla yüzer.

Saldaki denizcilerden biri de çok ince, iki ya da üç ayak uzunluğunda yılana benzer bir hayvan görmüştür. Balık, denizde dikey olarak durur. Bombard da, çok seyir balıklarla karşılaştığını anlatmıştır. Bunlar çotira balığına çok benzerler.

Denizin bu beklenmedik hayvanlarla dolup taştığını anlamak için deniz düzeyinde — bir sal üzerinde — yolculuk etmek ve gürültü yapmadan ağır aksak yol almak gerekir. Bunlar Thor Heyerdhal'ın sözleridir. Ne var, gerçek cümbüş geceleyin başlar. Domuz balıkları burunlarını çekmeye, kimi balıklar ise havaya sıçramaya durur. Topu da, Bombard'ın demesince, sevimli birer hayalet olup çıkarlar. Dalgaların çıtırdaması ise düzenli bir mırıltı halini alır. Bombard belli belirsiz bir orkestra solistinin sesini andıran hışırtıların uyumu karşısında kendinden geçmiştir.

Kon-Tiki sultanları ise, yıldızlar göz kırpmaya başlar başlamaz,

denizin bütün fosforunu ortaya döktüğüne tanık olurlar. Işıklı karideslerdir çokluk bunlar. Kimi zaman da nöbeti dev ahtapotlar alır. Yırtıcı ve acımasız ahtapotlardan biri yakalanmaya görsün, bir başkası hemen onu yemeye seyirtir. Ahtapotlar, karanlıkta fosfor gibi parlayan şeytansı yeşil gözlerle bakar insana. Deniz dibinde yaşayan, gece olunca da denizin yüzeyine çıkan ve ateşten gözlerini teknelerdeki ışıktan büyülenmişcesine onlardan ayırmayan 60, ya da 90 sm. büyüklüğünde kafaları olan yaratıklar da zaman zaman kendilerini sergilerler.

Kon-Tiki yolcuları, sabahları uyandıkları vakit sallarının üstünde ahtapot yavruları da bulmuşlardır. Yavruların salın üstüne tırmanamıyacağını kestirdiklerinden oldukça apışırlar. O günlerde hayvancağızları salın üstüne atacak dalgalar da bulunmadığından şaşkınlıkları bütün bütüne artar. Ama bir gün ahtapot yavrularının kendilerine yürüyüş eden kılıç balıklarından kaçmak için havaya sıçradıklarını görünce işi anlarlar. Heyerdhal olayı şöyle anlatacaktır :

«Ahtapotlar insan dehasının bulup ortaya çıkarmasından çok önce tepkili uçak kullanmışlardır. Bunlar görülmemiş ve duyulmamış bir hız elde edinceye değin — bu iş için gövdelerinin yan tarafında kapalı bir tüp vardır — suyu pompalarlar, sonra da yine yanlarındaki kat kat derileri kanat gibi gererek deniz üstünde yükselirler. Çokça dikkat edince, ahtapotların ya tek başlarına, ya da ikili-üçlü topluluklar halinde 50-60 metre uçtuklarını gördük. Onların kuşlar gibi havayı yararak uçmaları bütün hayvanbilim uzmanları için yepyeni bir şeydi.»

Denizin altınını ortaya çıkaran büyüler bunlarla da bitmez. Yazımızın çokça uzamasına aldırmazsanız size daha değişik bir büyüden de açmak isteriz.

Romer takatının sona erdiği gecelerden birinde bir ses işitmiştir. Bu ses, kendisine, güneye dümen kırmasını öğütler. Bu sese uyar, ertesi gün tan yeri ağarırken de iyi bir iş yaptığını anlar. Ama kimdir kendisini uyaran kişi? Romer, bir ara, bunun Tanrı olduğunu bile aklından geçirir. Yalnız, duyduğu sözler İngilizce olduğu için Tanrının neden kendisine Almanca değil de — Romer'in Alman olduğunu unutmayalım — İngilizce seslendiğini bir türlü çıkaramaz.

Fred Rebell ise — o da 45 yaş yaşadıktan sonra denize sargın olmuş ve 1932'de Büyük Okyanus'u aşmıştır — düşünde «Senin haritanda gösterilmemiş adalar var güneyde» diyen birini görmüştür. Güneye doğru yollandığı vakit de gerçekten haritada yeri olmayan adalara raslamıştır. Bir kez de düşünde yolunun üzerinde sığ kaya-

lıkların bulunduğunu görmüş, uyanıp rotasını değiştirmekle kayalıklara bindirmekten kurtulmuştur.

Vito Dumas ise Romer gibi ayakta düş görür. Atlas Okyanusunu geçerken bir gece dümende, teknenin pruvasından gelen birtakım sesler işitir. Biri İspanyol ağzıyla şöyle der :

— Ben yiyecek bir şeyler arayayım!

Öteki pürüzsüz bir Fransızca ile :

— Sus, yerimizi belli edeceksin.

— Daha neler!

Sesler kesilir. Bir süre sonra ise birinin arkadaşından cigara istediği duyulur.

Vito Dumas şaşırmıştır. Kimdir bunlar? Yola çıkmadan önce 24 saat yelkenlisinden hiç ayrılmamıştır. Ama belki de kaçaklar, kendisi görmeden teknenin başındaki halat ambarına saklanmışlardır. Deniz kuduruk mu kuduruktur. Dumas dümenden ayrılıp da kaçakları arayamaz. Üç gün süren fırtına ise ona teknenin suyunu boşaltacak, karnını doyurmak için balık avlayacak kadar bir zaman bırakırsa bırakır. Üç gün sonra hava kalınca, aklına yine kaçaklar gelir. İlkin seslenir onlara. Çıtları çıkmaz. Bir daha seslenir. Yine çıt yok. Sonunda teknenin altını üstüne getirir. Kimseleri bulamaz.

Bombard da Balear adalarına giderken çok kirişli siren sesleri işitmiştir. Seslerin dolaylardaki bir fenerden gelebileceğini düşünürse de fener, mener diye bir şey göremez. Az sonra bunlara bir motorun patpatları da eklenir. Derken motorun patpatları da, siren sesleri de makasla kesilmiş gibi birdenbire diner.

Deniz böyledir. Zamanı ve yeri sarakaya alır. Herman Melville'in **Moby Dick** adlı romanındaki tayfalar da Nantucket'in elli mil açığında, şehirde örgü ören kocakarının şişlerinden çıkan sesi duymuşlardır.

Ama ne var, denizin lepiskasına da pek kapılmamak gerekir. Yelkenleri çokluk paramparça eden, bir mendil gibi buruşturup atıveren kasırgalar, uraganlar sorgusuz, sorusuz çıkıp geliverir. Dalgalar ardarda insanın üstüne yıkılır. Kimi zaman bunlar billur bir duvarı andıracak kadar şahlanırlar. Bombard yedi dalgadan sonuncusunun fermanlı olduğunu saptamıştır. Heyerdhal ise bir dizi küçük dalgadan sonra iki, ya da üç güçlü dalganın ardarda geldiğini söyler. Kimi zaman da rüzgârlar saatte 140 km.'lik bir hız kazanır. Vito Dumas 1937'de Rio de Janeiro'dan gelirken Pampero adında böyle bir rüzgâra tutulmuştur. Hint Okyanusunun Sumatra'sı ise bundan hiç aşağı kalmaz.

Bombard yakalandığı fırtınalardan birini şöyle anlatır :

«Hava yavaş yavaş soğuyordu. Karanlık demir bir perde gibi gökyüzünün üstüne çökmüştü. Bir çatırdama, bir makineli tüfek sesi! Ateşe atılmış çam kozalakları gibi yağmur çıtırdaya çıtırdaya indirmeye başladı. Bardaktan boşanırcasına. Rüzgâr da dellendikçe dellendi. Yelkene söz geçirebilmek için ipini bileğime doladım. Bir saat sonra fırtına durmuştur. Ama ip de bileğimi kesmişti.»

Bu devleri, fırtına kadar dipsiz battal kuyulara düşüren bir şey daha vardır. Yazımızın sonlarına yaklaştığımıza göre onun da uykusuzluk olduğunu açıklayalım. Yelkenleri indirip uyusalar, geceleyin, teknenin akıntıyla sürüklenip bir kayalığa bindirmesi işten bile değildir. Bu yüzden Romer, dalgadan dalgaya uyumaktan başka çare bulamaz. Dalgalarla yükseldiği zaman uyanır, dümenin yekesini ayarlar ve ufka bir göz atar. İki saniye sürer bu. Yani iki saniye uyanık kalır. Sonra yeniden aynı işi yapmak, gücünü toplamak üzere dört beş saniye kestirir.

Bombard ise teknesini hiç durdurmaz. Dümeni iyice bağlar, öyle uykuya yatar. Yalnız, bu uyku iki saat sürer. İki saat sonra uyanıp rota üzerinde düzeltme yapar. İyi havalarda ise — gündüzün — 12 saat şeker şerbet uyuduğu olur.

Marin-Marie de geceleyin hiç uyumaz. Uyursa gündüz uyur. Bütün gece dümenin başından ayrılmayan biri de Gilboy'dur. O da gün doğarken yelkenlerini indirip yatar. Ama sadece mizana ile flok yelkenini indirir. Sonra da yekeyi sıkısıkıya bağlayıp demir şamandırayı denize atar. Rebell ise, geceleri yekeyi bağlayıp uyumayı yeğler.

Kaptan Bernicot'yu sorarsanız, o da başka bir yöntem uygular. 12.50 boyundaki kotrasının dümen dolabına bir mekanizma yerleştirmiştir. Dolabın üstüne uzanır, buradan dümeni yönetir.

Marcel Bardiaux'ya gelince — 1958'de dünyayı dolaşmıştır — o da Yeni-Zelanda'dan Yeni-Kaledonya'ya giderken 9 günde ancak yedi saat uyumuştur. Bardiaux haziran ayında Horn Burnunu geçerken de uykusuzluktan çok çekmiştir. Çünkü güney yarım küresinde o mevsimde geceler uzun mu uzundur. Dumas da aynı burnu haziran sonlarında aştığı için o da uzun gecelerle karşılaşmak mutsuzluğuna uğramıştır. Nedir, bu iki yiğit, o çılgınlar çılgını burnu kazasız belasız geçenlerdendir.

Horn Burnunu başarıyla devirenlerden biri de Chichester'dir. 1966 yılında Plymouth'dan (İngiltere) yola çıkmış, aralık ayında Tasmanya Adasının yanından süzülerek Avustralya'nın Sidney şehrine ayak basmıştır.

Lafın dümenini sapıtmamıza izin verirlerse Kaptan Cook'un 1770 yılının nisanında bu dolaylara geldiği vakit Tasmanya Adasını yarımada sandığını da şuracığa kondurmak isteriz. Bu yanılgı ona, Avustralya'yı 1641 yılında bulup ortaya çıkaran Abel Tasman'ın günlüğüne çokça bel bağlamasından gelmiştir. Bir kusuru da yolculuğunu 28 yıl sonraya bırakmamış olmasıdır. Eğer buralara 1798 yılında gelmiş olsaydı, İngiliz gemicilerinden George Bass aynı yıl Tasmanya'nın ada olduğunu ortaya çıkaracağı için Cook da yanılmamış olacaktı.

Nedir, Cook'un yan basmasını da hoş karşılamak gerekir. O yıllar, Avustralya dolaylarında in cin top oynamaktadır. Ortada Sidney şehri diye bir şey yoktur. Sadece bir koy vardır. Cook da ona Jackson Limanı adını vermekle yetinir. Sidney şehri 1789 yılında İngiliz yüzbaşılarından Arthur Philipp'in burada kurduğu kürek mahkûmları sömürgesinin gelişmesiyle ortaya çıkacaktır. Cook, koya Jackson adını verirken bunu kestirememiştir. Ama kestirdiği bir şey vardır : Buralara gelen ilk Avrupalı olarak selâmlanacaktır.

Gelin görün ki, bir süre sonra, Cook'un gemi arkadaşlarından Banks onun bu ününe de gölge düşürür. Ama o da ne yapsın? Bir gün eline birkaç eski Fransız haritası geçince, 1450 yılında çizilen bu haritalardan birinde bu kıyının «Yeşillik Kıyısı» adıyla gösterildiğini görmüştür. İngiliz amirallerinden Sir Darlrymple de böyle bir şey işitir de durur mu, o da Cook'u bu haritaları bilmek ve burayı bulanın ilk kendisi olduğunu yutturmak için onları saklamakla suçlar.

Neyse biz, bu vur-tut işlerini bırakalım da yine Chichester'e dönelim. Chichester, Sidney'de 47 gün kaldıktan sonra 1967 yılının 29 ocağında yola koyulacak ve bir solukta — 118 günde — 14.500 mil yapıp Plymouth'a dönecektir. O da Horn Burnunu aralıkta değil de martta geçtiği için bu bölgelerin üç saatlik gecelerinden yararlanamamıştır.

Joshua Slocum da buralardan, daha doğrusu Magellan Boğazından şubat ayında geçtiği için o beyaz gecelerle tanışamamıştır. Zaten onun uykuyla da başı pek hoş değildir. Yatarsa tavşan uykusuna yatar. Kulağı da hep kiriştedir. Blackburn ise beş saat uyursa 19 saat yol alır.

Şimdi artık yazımızın son koşusunu kaldırabiliriz.

Daha önce de yazmıştık :

Bedava lakırdı yoktur bizde.

Bütün bu deniz büyüklerinin öykülerini size beyaz balinadan,

Melville'in Moby Dick'inden açabilmek için anlattık. Çünkü, kulağınızı iyice yaklaştırın, Bombard, Moby Dick'i Akdenizde görmüştür.

Buna şaşmamak gerekir. XIX. yüzyıl denizcileri Moby Dick'in aynı anda iki yerde boy göstermesinden onun ölümsüz olduğunu çıkardıklarına göre, bundan doğal bir şey yoktur.

Moby Dick, bildiğiniz gibi, beyaz bir balinadır. Melville'e göre ona «beyaz balina» denilmesinin nedeni, sırtının soluk kefen rengi çizgi ve lekelerle dolu olmasıdır. Alnındaki garip beyazlık ile sırtındaki, ehram biçimi o bembeyaz kamburun da bu adlandırmada payı vardır.

Gerçi Melville, bu yaratıkların Akdenizde barınabileceğine inanmaz ama Amiral Davis'in Kuzey Afrika kıyılarında bir balina iskeleti bulması karşısında sesini kısmıştır. Dahası, Bizans tarihçilerinden Prokopius'un İ.S. VI. yüzyılda, Marmara'da 50 yıl boyunca Romalıların gemilerini batırdıktan sonra yakayı ele verdiğini yazdığı o deniz canavarının da bir balina olduğunu öne sürmüştür.

Doğrusu bugüne değin, daha bir sürü gemici beyaz balinayı Akdenizde görmüştür. Ama bunlar bu raslantıdan kimselere açmamıştır. Belki de balinaların Romalıların gemilerini batırıp batırmadıklarını iyice bilmedikleri için bu işe yanaşmamışlardır.

Bizcesi, insanoğlu bildiği, algıladığı gerçekleri kendine saklamayı çokça sever. Kaldı ki, gerçeklerin açıklanması onları şifa bulmaz bir korkuya da kaptırır. Bu yüzden de çoğu gerçekler, insanoğlunun kafasında gömülü kalır. Dünyamızın yalan dolanla karışık gerçek dışı bir iz sürmesinin nedeni de budur. Gerçi, zaman zaman, yol üzerinde, bu gerçekleri bağıran dört yüz dirhem yiğitler belirirse de, onların sesi de hindilerin gulugulusu arasında yitip gider.

Neyse biz bunları da bırakalım, kendi işimize bakalım.

Nerde kalmıştık? Bombard'ın beyaz balinayı gördüğünü söylemiştik değil mi? Tamam, Heyerdhal'la arkadaşları da Kon-Tiki'nin kıç tarafında yüzen at gibi bir yaratığın soluk alıp soluk verdiğini duydukları an bir balina ile raslantı kurduklarını anlamışlardır.

Bir dakika! Bu, kara balinadır. Sala da öylesine yakındır ki, Kon-Tiki'dekiler balığın burun deliklerinden ta içini görmüşlerdir. Hayvanın içi boyalı bir ayakkabı gibi pırıl mı pırıldır.

Denizlerde varlıklarını ciğerleriyle değil de kulaklarıyla sürdüren milyonlarca yaratık arasında bir hayvanın gerçekten soluk alıp vermesi bizimkileri iyisinden coşturmuştur. Balina da sezer bunu. Seyircilerine küçük bir karşılıkta bulunmak üzere denize dalmaya karar

verir. Ama dalmadan önce ciğerlerini hava ile öyle bir şişirir ki bu kadar olur.

Biz yine beyaz balinamızdan açalım. O, denizlerdeki aydınlığın da bir simgedir. Çünkü denizlerin bir büyüsü de aydınlığından gelir. Halikarnas Balıkçısı, insanoğlunun geceleri denizin bağrından patlayan can yanardağının aleviyle aydınlanıp ağardığını söyler.

Bu, beyaz balina beyazıdır.

Yalnız kuzey ve güney denizlerinde değil, bir çanak içindeki deniz suyunda bile belli olur bu ağartı.

Melville'e bakarsanız, beyazın doğaüstü bir özelliği vardır. O, bu dünyada olduğu kadar, öteki dünyada da insana murat aldırmaz. Canavar balinaların sessiz azgınlığına kalleşçe bir yumuşaklık katan da bu beyazın ta kendisidir.

Şu var ki Melville, doğanın yarattığı birçok şeylere, mermerde, kamelyada, incide olduğu gibi özel bir değer kazandırdığını da söyler bu beyazın.

Birçok uluslar — Melville anlatır bunları — bu renkte, krallara yakışan bir üstünlük görmüşlerdir. Birmanya'daki Pegu'nun eski görkemli ve acımasız kralları kendilerine, her şeyden önce, «Beyaz Fillerin Başbuğu» demişlerdir.

Siyam krallarının bayraklarında da vardır bu fil.

Hanover bayrağındaki savaş atını da unutmayalım. O da kar gibi beyazdır. Roma şahlanışının mirasçısı büyük Avusturya İmparatorluğu da kendine renk olarak o güzelim beyazı seçmiştir.

İyi düşünülecek olursa, beyaz balina beyazını bulmak için oralara uzanmak da istemez.

Beyaz balina beyazı insanın içinde bir yerlerdedir.

Ozanların ince uzun parmakları belki ona değmiştir ama bunu ne kendileri bilir, ne de başkaları.

Bilirlerse de, pırradak havalanmaması için, gerçekleri yüzyıllar boyu saklayan o örümcek ruhlu insanlar gibi onu yerin yedi kat altına gömerler. Sonra da üstünde, ayaklarını bağdaşa getirip, püf, püf, cigaralarını tüttürürler.

ibresiz bir pusula



metin eloğlu

Doğacanlık peltesi
İnsan seni yaşıyamaz
Hangi yıl sürdü ilkyaz
Bir başıboş cuma/ertesi

Neyimdin doğru söyle
Otum mu çiçeğim mi
Bir daha duymıyayım e mi
Çağcan sallantılarda böyle

Kargaşalığın biriyim ben
Erken gelmiş geç gitmişliğimle
Sözümü kesme dinle
Ölümlerden ölüm beğenirken

Yarın şu yırtık-pırtık defteri dürdüğümde...
Defter mi?
Yarın da ne?
Öde!

şiirler



halil ibrahim bahar

ÇİVİ

alnımda uğuldayan bir ağrı
sallanan salkım söğütler suda
gözgöze oturduğumuz
ilkyaz yakındır dediğimiz
ağrının çukuru alnımda
hangi çivi hangi çiviyi sökecek
pas kendine bir kuyu açarken
dağların demirinde
sağlam bir nokta mıydık

peki bu selin
parçalayıp içimizden koşturduğu ne

KİREÇ

nedensiz başdönmeleri
denge bozukluğu sallantılar
çalınacak kapıyı bilememek
aslında küçük bir numara hepsi
arada saplantılar
tutturmak bıçağın ağzını
bir de unutmak var
hazırlanmışken gidilecek adresi
elbette geçmiş

doldurulamaz eski bir valize
ben şimdi ne yapsam anıları
tozunu almadım daha bir tekinin
ya kovandan kaçmış arıları
çay soğumuş bardakta

düşük tansiyon
demir noksanlığı kansızlık
diyelim kısa devre
hiç yoktan bir kontak
onarsam atmış sigortayı
ince bakır telleri nereye koymuştum
damar sertliği
kan yavaş akıyor borulardan
bir adım kala nisan mayısa
kısa kes
yılan hikâyesi

BAROK

gece yüzen ışık adaları
barok müzikten esintiler
sıkıntımı süpürüyor
buruşmuş hışırtı kâğıtlar
bitmiş serüvenlerin tortusuyla
içe işleyen bir yaranın
birden bir toplu iğneyle
açılan penceresinden
fırlatıp atıyor dışarı

özsuyu kuruyor her şeyin
bir kabuk kalıyor aranızda

SABAH

küçük çıngırak sesleriyle
uyanıyorsam yarı uyanık

hangi çayıra boşaltıyor
ağılındaki sonsuz kemikleri
içimin karanlığından
kör ışığa mı bu mezarlık

boşaltıyor servileri
kozalakları buruk yeşil
hangi akmaz su kıyısına
taşları küf tutmuş
bir zindan duvarından
paslı kırık bir aynanın
kar boran dağlarına mı

ey çıngırak sesleri
sabahın çobansız köpeksiz
dağılmış koyunları
aslında uyandığım yok
benim gözlerim kördür
çok var ki değneksizim
duyarım güneş gider
sallanırım hep ayni noktada

ÇÖL

topla bakalım
her yöne çekilecek çağrışımlarını
rasgele bir sözcüğün
diyelim aşk diyelim ölüm
diyelim sarışın diyelim esmer
uzun bacak ince bel
oysa tektir yerli yerinde
yorum başkadır anlam başka
başka deyince
dağılan bir duman sanılır
azalıp azalıp bir görüntü
gittikçe kuruyan bir mantarın ağırlığı su üstünde
böyle derler ama değil
bir gül kurusu ne anlatır
kulağı çiçek tıkalı bir sağıra

duman nedir ki
bütün deniz kıyılarına
avuçlarından kum boşaltan birisi için
ektikçe eker
yanardağın bahçesine kaktüs tohumlarını
uzatır çölünü sonsuza dek

KUYU

kaç gündür oturup kalkıyorum
duruyorum senin aşk şiirine
sert kaya yontulmuyor
bir başlayıp bir bırakıyorum
başlangıç derken
kuruyor kaynamaktan suyun gövdesi
bir de kızıyorum ki günlerden pazar olmasına
bardağımda menekşeler
zamanı değil belki
aklımı karıştırıyor kâğıtların beyazlığı
bir yaban hayvanı gibi
dişlerim sivriliyor
kafesin demirlerinde
sözlüğü fırlatacağım
dünya batar diye korkuyorum
en iyisi bir bardak ispirto
yarı ekşi bir elma
demek
aşk şiirinin saati gelmedi daha
öyleyse beklerim ben de
kırlangıç mevsimini

KILCAL

onlar da diyorlar ki
ne yazılabilir gün ikindilerde kararırken
bacalar gibi tıkanıp kurumla
geri salarken dumanını kitaplar

kapanan bir istiridye bir dokunsan
incinin ortası kum
dalgaya düşme
başın döner denizin oyunudur
ne yazılabilir
köpük uçucu tuz ıslak
papatyaların sarısı
beyazı düğümleniyor
güzel ama bu soruları soran kim
onlar da bilmiyor
saati durmuştur kılcal damarların
içinden geçen yanık aşklar
buzdolabında
sıcaklığını koruyabilir
elbette sonsuzdur çiçeklerin yolu
dayanıklı göz ister yürümek için
savaş yerine barış
boş kalmaz tarihin sayfaları
acıdır yazmak bir anlamda
dünya böylesine daraldıysa dövünmeyin deli dervişler
sevgiye yer bulunacak elbette

dumanaltı



nezihe meriç

Başını çevirmedi.
Çevirip, biriken kalabalığa bakmadı. İpek eşarbını bağlamış, yeni dikindiği mantosunu giyinmişti. Candarmaların arasında, her zamanki ince sessizliğiyle yürüyordu. Rengi uçmuştu yüzünden. Bir gözleri kalmıştı, çakılı. Çevresinde kimseler yokmuşcasına, yukarı, gün yılımıyla ışıklanan dağlara doğru bakıyordu. Yürüyüşünden de durumuyla ilgili bir anlam çıkarılamazdı. Sanki, çarşıya gidiyordu. Kuka, tığ, emzik alıp dönecekti.
Kentin bu Kayabaşı semtinde, bütün sokaklar yokuş yukarı gider. Her yolun sonundan, dağlar görünür. Çıktıkça açılır hava. Güneşlenir, aydınlanır. Tozsuzdur buralar. Kayalık. Aşağıda, hükümet caddesinden geçen büyük çarşı yolu olsun, istasyon caddesi, kervansaraya giden anayol olsun, hep taş döşelidir. Eski çağlardan kalmadır. Hacı Alibey konağına giderken seçilen Beyler mahallesidir. Kale'nin çevresini dolanan yolun, o zamanlardan bu yana, nasıl öyle bozulmadan kaldığına şaşılır. Toz, bağ yollarındadır. Ayak bileklerine dek gömülür yürüyen. İnce elekten geçmiş gibidir; pof pof eder... Yol boyunca sararan bahçelerde, bu tozlu yollarda, güneşten pişerek ezilip fırçmış kayısıların kokusu, iç bayıltarak yayılır gezer. Bunalır sıcakta insan. Oysa Kayabaşı, yaylasıdır kentin. Esintili, serin. Karlı dağlara yakın, öyle ya...
Kentin bu Kayabaşı semtinde, her evin yanında bir kaya vardır. Ya, aş damının bir duvarının dayandığı, ya ahırın, ya sundurmanın....
Güzel kenttir burası. Eski kent. Gelip geçmiş uygarlıkların, bolluk günlerinin, o zamanlarda yaşamış, bu kayalıkları, bu bağlık bahçelik büyük ovayı sevmiş olan insanları düşündüren... Onlardan kalan bir şenlik, şölen havasını diri tutan. Türküleriyle, oyunlarıyla. Gelenek, görenek...
Yağmur boşandı mıydı, Kayabaşından doğru gelen seller, boz boz köpürür akar taşların arasından. Toz ne bırakmaz. Yol kenarlarında, taşların arasında biten otlar, küçük sarı çiçekler daha bi çoğalıp kal-

dırıkaldırıverirler başlarını suyu görünce. Bahçelerden kadın gülüşmeleri gelir; yıkanıp, serinlemiş... Kahvelerin, lokantaların, kebabçıların havası değişiverir yağmur sonu. Şakalaşmaların, açan güne karşı, tavlanın başına, iskemle atıp oturmaların tadı artar. Birer cıgara daha yakılır. İri yarı, saçları gür kıvırcık, beyaz dişli, sağlam, güzel erkeklerdir, bu kentin erkekleri. Yüksek sesle güler, büyük kıllı elleriyle, şakır şakır tavla oynarlar. Düğünlerde havaya ateş edilirken, fırlayıverirler ortaya. Küçük topuk vurmalarıyla oynarken, ağır ağır dönüp, çap çarparlar ellerini havada. Bembeyaz dişleriyle gülerler her dönüşte, biraz sarhoş kentin ünlü şaraplarıyla; fırınlanmış kuzudan koca bir lokma ısırılırken dikilivermiş kaçak rakılarla... Dümbür düdük arasında, kebab ve anason kokuları dağılır bahçelerden....

Yolun sonuna, cipin durduğu Aslanlı çeşme düzlüğüne gelince bir solukluk duraladı. Sokağın alt ucunda, şaşkınlıkla, kararsızlığın arasında kımıltısız duran kalabalık, ürkek durgunluğunda biraz daha sindi. Kadınların yazmaları, örtmeleri, göğüslerinin üzerinde sıkıca kavuşturarak içine sığındıkları hırkaları, allı yeşilli belirsiz dalgalanmalarla birbirine geçiyordu. Kimseden ses çıkmıyordu. Bir, küçük kuşlar, durup dururken cinciklenip göğe doğru ağıyordu, bir de, bahçelerin kuytularından doğru, büyük kuşların hü hü'sü geliyordu; tok tok eden postal seslerine karşılık. Anlamsız, akıl almaz bir şeyle karşılaşmış kişinin, uçuklamış dudağı, boş bakışları, korkunun içinde bulunulduğu zamanki durgunluğuyla, öylece bakıyorlardı. Erkeklerin kasketleri, lacivert elbiseleri, kadınların renkli kümelenişi arkasında, koyu renk bir duvar gibiydi. Kaşlarını çatmışlardı. Baş parmak sustalıların düğmesine basmaya hazır, ama kasılıp kalmış. Günlerdir kenti saran tedirginlik, kuşku, sinir gerginliği içinde, ne uyku ne durak. Ajans haberleri, hükümet meydanından, en ıssızdaki bağ evlerine değin dizi dizi sıralıyordu haberleri: Anarşistlerin başı, Murat Muratınoğlu, doğduğu kentin yakınlarında, ana yolda görülmüş, devriyelerin elinden kaçmış, ortadan kaybolup izini yoketmiş.

Kent, candarmaya, kaçakçıya alışıktı ama, bu sefer başka türlüydü işler. Şaşırıyorlardı. Alışılmışın dışında, kavrayamadıkları, o yüzden huysuzlandıkları bir durumdu bu. Kuş uçmaz sokak başlarına değin polis, candarma sarmıştı ortalığı. Bir de bu sıkıyönetim başlarında! Murat için, «Öğrencilerin başı» diye yazıyordu gazeteler. «Eşkiyanın azgını değel ya!» diye yanıtlıyorlardı. Soruyorlardı : «Bu anarcist ney ki?» sonra düşünüyorlardı : «Bizim sendikacı Mahmıtla, topal sürgün öğretmenin dediğine bakılırsa, bu bebelerin ettikleri bizim hayrımıza emme...»

Başını onlara çevirecek sandılar. Gene çevirmedi. Hafifce eğilerek cipe girdi. Valinin karısının sarışın başı, köşe başındaki Arif Bey konağının üst kat sofasının, orta penceresinde görünür gibi oldu. Asmanın dallarının arasına siperlenmişti. Kalabalık öylece orada durmak için yaratılmış, orada unutulmuşcasına, anlatılması güç bir kalakalmışlık içinde, Gülgunun cipe bindirilişine bakıyordu. Beş candarma, bir yüzbaşı, iki teğmen... Güneş vurdukça, stenler Kayabaşının kayaları gibi çakıp çakıp göz alıyordu. Cip hareket ederken bir kıpırdanma oldu kalabalıkta ama, köşeyi döndüğünde eski donmuşluğa dönülmüştü. Gülgunun iki yaşındaki kızı, halasının kucağında, ona sarılarak, «Anne atta» dedi. Güldü, elini salladı. Da, kalabalık gene öyle... Bu susmuş kalabalığın arasında, ilk sözü söyleyecek olanın gücü, kalabalığı yakasından tutup sarsalayack güce denkti. Öylesine şaşkın bir bitiklik içinde sinerek... Motor gürültüsü duyulmaz olunca, elti çekti aldı yemenisini başından. Çırptı, çaprazladı, saçlarının üzerine attı. Bir şeye karar vermişliğin uyumu içinde, kıvrakça çalışıyordu elleri. Yemeninin iki ucundan tuttu, ensesinde birleştirip, kulaklarının arkasından dolandırarak, alnının yukarsında sıkıca düğümledi. Öyle kuvvetle çekip gerdirmişti ki, kaşları, gözleri şakaklarına doğru uzayıp inceldi. Bostanda, bahçede çalışmaktan kararıp sertleşmiş yüzü gerilince, göz kenarlarındaki çizgiler, beyaz beyaz ortaya çıktı. Yaşı belli oldu. Dişlerini ne denli sıkarsa sıksın, dudaklarının titreyişini durduramıyordu. Sözü ağzından çıkmadan, alt dudağını, kan oturasıya bir dişledi. Gözleri, bahçelerin toprak duvarlarından, ağaçların hışıltısından aşıp, Arif Bey konağının pencerelerine gitti bir an. Dimdik baktı : Baktığını göremiyerek yüreği öz başına acı acıya, su sancıya çarparak içinden taşıp gelen beni dölünü döşünü konu komşusunu giderek sokağını mahallesini kentini tüm dünyaları cümle insanları sarmaya çalışarak boğazı düğüm düğüm yakardı : «Bi dane Allağım sen beni bağışla sen beni beni beni Allağım sen beni hers bürüdü bağrımı vay ki bağrımı atarım ben bu iftirayı bu karezi bu valinin avradına yohtur başka çarem öykemi almam için odur haberi veren odur Muratımızın vay vay ki kimin aklına gelirdi Gülgunun Muratı sakladığı hay gurban olduğum şu sevdanın guvvetine bak ki çocukluktan bu yana yıl sonra hemi de bir avrat da varımış Muratın yanında biz bile bilmedik bi sen bilirmişsin Allahım bi Gülgunum bir de vay vay ki bir de topal öğretmen o gidinin sürgünü bilirmiş vay bilirmiş o bilmedik olmaz bunca çocuğun öğretmeni yaşı kaç kaç yıldır burlarda herhal ille o bilirdi vay benim başıma vay benim başıma...» İnce vücudu, içinden geçen, tüm varlığıyla ka-

tıldığı ağıta uymuş, belirsiz bir titremeyle ürperiyordu. Yıllar öncesinin acar Mihri'si, olanca tazeliğiyle, yılmazlığıyla kopup geliyordu bir yerlerden, gözü pek, zorlu yaşamlardan. Karar vermenin son titremesiyle kasılarak, yakarışını bağladı : «Çünküm Allağım bu valinin garısı yaktı Gülgunumuzun göz bebeğimizin başını telifonda çalışan güççük Seher habar getirdi ki bu valinin garısı telifon ederek candarma gomutanına sözünüz varıdı hadi bakam hazır ededurun mantıyı deyi gah gah ederek mücdeler vererek vay mantı mı düşünülürmüş gan giderkene ortada aa bir mantıylan olur mu buldum buldum Muratı buldum Kuyucuların Ali'nin evinde saklanıyor deyi söyleyip annatmış ki Gülgunum bir danem içinin yangınını dost bilip bu valinin garısına bahçalarda gezerkene annatmış nasıl sevdi Muratı onu daha ortaokullarda okurkene gaymakamın gözü varmış Gülgunda onun için dayısının oğulları vermemişler Murat'a deyi bah bah görüyon mu gız sen mi galdın bu lakırdıları düğüne goyup üfürecek işleri vardı helbet gaymakamla hanı neye Veli'nin darlasından yol geçti de onların ki durur yerinde helbet arayı bozmak istemezlerdi gaymakamlan hanı gız bu eski gurdun masalı değel mi bizi de borlarda eşşek yerine goydukları yetmedi mi gari kaçacaklardı helbet Murat'la gidip Ankaralarda okuyacaklardı habar almış gidinin azgınları döve döve üç ay yataklarda yavrım Gülgun'um Murat da çıktı getti helbet geder gız canına gıymasın deyi bu guyucuların Ali de o da Murat'ın arkadaşıymış o da severmiş Gülgun'u acele dünür göndermiş deyi annadarak candarma gomutanına he ya bi şey edemediler Ali'ye. Ali kimin oğlu Hacı Mustafa'nın helbet erişemediler hemi de iki bebe bilem olsun da iki yıl üç yıl geçsin de gene de şu sevdanın guvvetine hey kurbanlar olduğum allağım vay yavrım vay gızım benim işte böyle bir bir dane dane ezberine almış iki gözünden dizi dizi yaşlar akıtarak goptu geldi habar getirdi candarma komutanı şaşarak pravo hanımfendi pravo diyerek oh etmedik mi biz de gaçırmadık mı Murat'ı bir de yanındaki garı gızı cizmeleri çekmiş ayağına erkek gibi bir akıllı bahar o gız da maşallah gaçırdık arka gapıdan bostanların arasından gayalarla arkadan gopup gelen topal süngünnen Ali'ye Gülgun'um yavrım dudakları bembeyaz olarak Gülgun'unumun gidin gopun durman ben gadınım bebelerim var bana bir şey edemezler deyi ya edemezler gadın gız diynedikleri mi var bunnarın vay neyimiş bunnar böyle gopun gayalara gedin diyerek içi dükendi yavrım ince elleri titreyerek vay vay ki iflah olmaz bu Gülgun artık candarma geldi gapısına götürecekler mapıs damına oruspu mu bu vay vay gızım sayılır benim ince nazik yavrım benim allah belanı vere vali-

nin garısı allah belanı vere ağulanasıca kanı suyla yumazlar kanı kanla hade şimdi atarım bu iftirayı ben de sene temizle gayri hade....»
Motor sesinin duyulmaz oluşunun ardından bir iç çekmelik boşluk girmişti araya. Sonra kalabalık kıpırdandı. Mırıltılı bir dalgalanma oldu. Herkes birbirine bakıyordu. Baş ağrısı gibiydiler. Erkekler hafiften yürümeye, ikişer üçer ayrılmaya hazırlanan bir aralanmaya girince kadınlar omuzlarını kısarak birbirlerine sokuldular. O zaman elti, fırsatı kaçıracak olanın korkusuyla ivedi, «Pekey öyleyse.» dedi. Sesi, herkesi ince bir sırt üşümesiyle ürperten bir gerilimle çıktı kurumuş boğazından. Hırkasını uçlarından tutup, öne doğru uzattı. Çekeleyerek göğsünün üzerinde kavuşturup, bedenine sardı kollarıyla beraber: «Şimdi ben de sözümü söylüyom işte. Demedim bu zamane gader kimseye bir şey. Üzerimize gerek değel dedim, bizim işimiz gaydımız değel dedim emme, madem şimdi söylüyom işte: Bizim Mustafa askerkene, taa o zamanlar, görmüş bunu orlarda. Hepiniz bilirsiniz dediğim yer neresidir. Erkeksiniz, hep bilirsiniz oralar nereler. Biz gene demedik. Günahı vabalı gendine dedik. Gıymış nekahını hanım olup oturmuş dedik. Yaktı Gülgun'umun başını Allah da yaksın onun başını. Güvenmesin vali garısıyım deyi, güvenmesin. O vali garısıysa biz de adamık burda biz de...» Sözlerinin sonu bir höngürtü içinde boğum boğum oldu. Gözleri yaşlarla dolmuştu. Tuttu kendini. Erkekler arasında bir iki kişi öne çıktı. Ona doğru geldiler. Omuzları düşük, renkleri atmış, avurtları, çeneleri tutulmuş bir hırsla, içten içe güm güm vurarak... Ölü günü gibiydi. Kollarından tutuyorlardı adamın. Söyleyecek söz bulamıyorlardı. Ya da söyledikleri sözler, yüzyıllardır yinelene yinelene artık bir duvanın alışılmış ezgisine dönüşmüşçesine, dedikleri dinlenilmeden, içinden bazı sözcükler acıyla sezilerek duyuluyordu. «Yapma Mihri bibim etme Mihri bibim candırmalar dört bir yanda dost düşman bilinmez oldu memleket bölündü yerin kulağı delik dur hele de gel hele gel gel de gir bağçaya Mihri bibi Mihri bibim bu durumlar başka durumlar bizim kaçak işlerine benzemez durumlar gaymakamlık valilik işler değel iş böyük Mihri bibi vay ki pınar baştan bulanıyor memleket gaynıyor Mihri bibim bildiğin gibi değel gir bağçaya gel gel yörü seferberlik desen değel hanı bize annattığın Yunan gavuru desen değel garışık işler gel gel gir bağçaya büyük oyunlar dönderiyorlar yukarda aklımızdan aşkın böyle olmaz bu gidiş demiş galkıvermiş bebeler asker geldi oturdu hökümata dur hele Mihri bibim şakası yok bu işin Mihri bibim su mu getirin gız bakınman goyun gibi gapayın gapıları vurun vurguları...»
Elti, «Allah gız, yandı yöreğimin başı gız.» dedi, bahçeye girip dutun

gölgesine çömeliverdi. Başını ellerinin arasına alarak inceden inceye sızıldanmaya başladı. Dışarda kalabalık mırıltılı bir yavaşlıkla duvar diplerinden sine sine bayır aşağı çarşıya doğru indi. Kadınlar bahçede, dut ağacının altında, eltinin çevresinde, top top oturmuşlardı. Kendilerini ağıta dönen ezginin düzünlü uyumuna bırakmış, gözyaşlarını sessizce akıtarak iki yanlarına sallanıyorlardı. Evren, Tanrı, ölüm bilinmezin tüm ürpertilerini, tüm korkularını yüklenmiş olarak kasıklarına saplanmıştı. Sancı içindeydiler. Ağıtın acı veren ezgisi içinde, vurguları kuvvetle bastırıp zıngıldatarak doğuyorlar mı, doğuruyorlar mı anlayamadıkları bir duygu coşkunluğu içinde «Şu yalan dünyaya geldim geleli...» diyorlardı. Dizim dizim gözyaşları akıtarak «Allahallahallahallah...» diyorlardı.

Eltinin ortaya atıverdiği söz, dışarda, daha kahvelerin ortaya varmadan büyümeye başlamıştı : «...Valinin garısı zati çarşıdan geçerkene nasıl o bacaklar öyle canım zati şeymiş bilenler var görenler var o zamanlar yüksek okullarda okurmuş bu vali bunu oralarda bulup sevmiş gencimiş gider gelirmiş helbet her bir yerlere nasıl o sarı saçlar o kısa etekler ya o kürk o çizmeler tövbeci olmuş avrat vali de gıymış nekahı soram kadının yıldızı yaramış bir acele yükselmiş bu vali gaymakam muymakam derkene al sana vali avradın eniştesi zati Ankaranın başşehrinde başları sıkıştı mı avrat doğru Angara işleri trınk artık günahı vabalı...» Su gibi akıyordu yalan, büyüyerek, yayılarak...

Su denince... Sularıyla, hem de bağlarıyla ünlüdür bu kent. Ta yukardan dağdan gelen kaynak suyu, bu Kayabaşı mahallesine geldi miydi, evlerin içine girer. Kiminin bahçesinden, kiminin avlusunun içinden, kiminin aşdamının altından geçer. Arkların içinden akar. Çok eskiden kalmadır bu arklar. Aşağı mahalledeki sıra konaklardan, lisenin arkasındaki koruluğun kenarında sıralanan iki katlı evlerden, ana caddeye çıkan üç yolun ortasındaki taş köprüden, yanan hapishanenin oradaki kayalara oyulmuş mezarlardan bile... Osmanlıdan çok önce kuşkusuz... Su, kayaların arasına girdi miydi, ta aşağıda, dağların koyağında, çağıltılı bir ırmak olanadek, binbir oyuğa girer çıkar. Kayalar ki...

Korku içindeydiler. Hele kadınlar ne olduğunu anlayamıyorlardı. Bu bildikleri kaçakçılık işlerine hem benziyordu, hem... Kaçakçılığın her çeşidi kayalarda. Soyunda sopunda kaçakçı olmayan mı var! Candarma korkusu, kurşun yarası bilmeyen mi... «Ossun! Eşkiyanın azgını değel ya, kaçakçı bu. Ekmek parası.» derler. Bir girdi mi kayalara adam, koyver ucunu, kimse bulamaz artık. Candarma dersen, onun

da ya emmisinin oğlu, ya dayısı... «Candarma kim, polis kim gız, yabancımız mı!» denir. Ama, emir kuludur onlar. Hökümatın adamı. Burada içleri ezilir. Suskunlaşırlar. Gene ekmek karışır işin içine. Ana, baba, çoluk çocuk... Bozulurlar. O zaman tutar bir ağıt düzer, en acılı yerine de bir candarma kurşunu, bir kardeş kanı koyuverirler... Girdisi çıktısı kayaların, öyle, bulunur, izlenir gibi değildir. Osmanlının zamanından bu yana neler gizlemiş oyuklarında. Kaçakçılar, dört bir yandan getirdikleri mallarını yığarlar kayaların arasındaki yerlerine. Valileri, kaymakamları öylesine uğraştıran kaçakçılar. Çoğu geceler, uykunun ölümle benzeştiği en derin, en koyu yerinde, kayalıkların derinlerinden tüfek sesleri gelir; memur karılarının ödünü patlatan. Oysa buralılar, alışıktır; özellikle bu Kayabaşı semtinde uyuyanlar, bir yanlarından, öbür yanlarına dönerler, tehlikeye karşı uyanır gibi olarak. Bir çok erkek, kuytuda, yatağın sıcağında, karısının koynunda olmanın getirdiği güven veren duyguya kapılarak, yarı uykuda, elini karısına doğru uzatır, arar, sarılır. Kadınlar arasında ünlüdür bu. Gelinlerden birinin gözlerinin altı çöküvermişse o günlerde, gülüşüverirler : «Gız,» derler, «Gaçakçılar da susukun böğünler de ya! Ellaham...»

İlle bu iş başka işti. Bu iş Ankaradan kopup geliyordu. Büyük yerden. Üç beş kaçakçıyı değil, kentin, doktor olmaya, yargıç olmaya giden tüm oğullarının, öğretmen olacak tüm kızlarının başında dolanan bir korkulu düştü. Bir karabasan! Damlara serilen pestillerin kokusu dağılıyordu gene baygınca ağaçların yeşillerine doğru. Hem değişmiş bir şey yoktu hayatlarında, hem... Ceviz çırpmaya gidiliyordu gene. Tarhana kaynatmanın, pekmez kaynatmanın zamanıydı. Bir de bereketli yıl ki! Karlı dağlara doğru, yeşilin, pembenin görülmemiş bir çoşkunluğu içindeydi koyaklar. Yılın ürünü desen öyle. Bahçelerde salça kaynatılıyordu kazanlarla. Cevizli sucuk, bastı ediveriyorlardı. Kış için tenekeler dolusu dut kurutmak, hevenkleri asmak, cevizleri içlemek, biber kurutmak, patlıcan dizmek, hep aynı. Yıllardır yapageldikleri... Sabahın erinde, güneş kayaları kamaşık kamaşık aydınlığa boğarken, sıcağa kalmadan kaynak başında yün boyamağa giderlerdi. Kış boyunca dokunacak halıların ipini hazır etmek gerekirdi. Kök boyaları ünlüdür bu kentin. Kuru yaprak renkleri, solmuş tütün sarıları. Kırmızısı bir başka, yeşilin yeşili tanımlamalara sığmaz. Yün boyandığı günlerde sular, alvala alvala akardı arkların içinden. Duru su almak isteyen bir kadın, ark başına eğilir, helkesini daldırır, belinin inceliğinden, yüzünün kumral solgunluğundan umulmayan kaba bir sesle «Naha e mi darağınız gırılsın gız, nettiniz bu

suyu böle.» der. «Birikti bebenin bezleri...» diye söylenir. Başının bir hareketiyle, iki örgü saçının birini bir omuzundan, birini öbür omuzundan arkaya doğru hafifçe savurup, helkeyi doldurduğu gibi, boyalı suyu eliyle toprak avluya serpeleyip, serinletir ortalığı... Bulgur pilavı yapar; ince bulgurun içine türlü çeşit ot katıp, yanına asmadan küçük yapraklar toplayarak hatırık hazırlar acılı. Turşu çıkarır, çorbayı kabartır, küçük patlıcanları, körpe hıyarları doğrar, içine nane, maydanoz, taze soğan, tere katar. Lengerin içinde zeytin yağıyla, koruk ekşisiyle harmanlayıp salata hazırlarlar. Çocuklar, tavuklar, kediler hep bahçelerdedir. Avlu kapısı açılıp da bakılınca, duvarların üstünden taa nerelere değin, ağaçların gölgesinde yayılır sesleri. Bağırırlar, koşarlar, ağaçlara çıkıp oynarlar. Tüm kentin uyukladığı öğle sonu sıcağında, bazan vakitsiz öten bir horuzun can sıkıntısı getiren uzun ötüşüyle bile bozulmayan o dingin havada, ağaçların altına serilir mis gibi bir uykuya dalarlar. Buralarda çocuklar hep temizdir. Gün boyu, arkın içinde sularla oynadıklarından, deniz çocuğu gibidirler... Suları güzel, havası güzel, bağları, bahçeleri bereketli bir kentte, böylece yaşarlardı. Sevişir, çoğalır, doğan günle, batan günle... Oysa bir zamandır erkekler daha çok kahveye gider olmuşlardı. Canları sıkkındı. Az konuşuyorlardı. Çoktandır, içip içip, kadınları yürek çarpıntıları içinde bırakarak, uykuyu ikiye bölen naralar atılmıyordu, gece yarıları. Kaçakçılar bile... Gece sokağa çıkma yasağı vardı. Kadınlar beyaz örtmeleri karanlığın içinde dalgalanarak, bahçelerin arasından, gizlice komşuya geçiyorlardı. Erkekler evlerde toplaşıp oturuyorlardı. Seslerini örtüp basarak, birilerinden çekinerek, kulakları çevrede, konuşuyorlardı, bitirip tüketemeden. Aşağı kahvelerde kavgalar oluyormuş, diye haberler geliyordu. Kadınlar şaşkın şaşkın bakıyorlardı birbirlerine hayıflanarak. «Kan davası mı ne bu gız! Bir de parti murti çıktı, başımıza gelenler...» diyorlardı. Sonra, onlar da yavaş yavaş olağan üstü bir havaya girdiler. Bilinmezin getirdiği bir felâket korkusu sardı avluların, sokakların içini. Gece yarısı evler basılmaya, kapılar yumruklanmaya başladı. Asker, polis, candarma doldu dört bir yana. Yataklar batar oldu, uykular uykusuz. İşte o günlerde çıktı Murat'ın adı ortalara. Radyolar hep «Murat! Murat» dediler. Gazetelere resimlerini bastılar. Yüzü çocukken nasılsa, öyle. Gelişmiş. Daha da boylanmış. Bıyıkları gür gümrah. Şöyle, kaşını indirip, yukardan koca kuş gibi bir bakmış, sanırsın kentin kayalarına dayamış belini. Adı duyulunca, göz göze baktı herkes. Kutsal bir giz nasıl sessizce...

Elti, ağıtın havasından kurtulup, dipdiri kalkıverdi. Düşünüp taşın-

mıştı, kendini koyvermiş göründüğü, o, sessizce iki yanına sallanarak oturduğu süre içinde. Bağırdı kızlara, gelinlere : «Yörün gız! Ne toplaştız. İşiniz gaydınız, gaynayacak çorbanız neyiniz yoh mu? Durman, ağşam ener nerdeyse...» Kıvrakça yürüyerek, bahçe kapısına vardı, dayağı indirip, kanadı ardına kadar itti. Ellerini kuşağına sokup, bir zaman, ark başında oynayan çocuklara baktı. Yüzyıllardır, batan güneşin kırmızısı sarısı arasında, suların içinde, bağıra çağıra oynardı bebeler. Sevgiyle seslendi : «Osmanım! Yavrım, gel hele de gel, gel halana kuzum...» Osman, umulmadık bir çeviklik, yardıma hazır bir koşuşla, oyunu bıraktığı gibi, fırladı geldi. Kadınla çocuk, öyle, gözgöze durdular. Elti, iş yapmaktan kararıp çatlamış elini çocuğun omuzuna koydu. «Osmanım...» dedi. Osman, ala gözleri sürmeli, yanakları çilli çilli, kirpiğini kırpmadan, «Gidem mi Mihri bibim?» dedi. «Tez beri bahar gelirim...» «Vay!» dedi elti. «Vay heç bir şeyler değel de işte şu akıl, işte şu akıl ağlatır beni vaaay...» Elini başına atıp bir zaman durdu. Sonra sesini indirip, gözleriyle çevreyi kolaçan ederek, usuldan sıraladı : «Osmanım, durma, gop git garagolun oraya, var bah baham ki Gülgun yengeni bindirdikleri cip orlarda durur mu? Sonram gözünü gulağını aç ki, elin adamları ne gonuşuyorlar. Ortada ne lakırdılar döneniyorsa bir bir dinne. Ordan var get, topal sürgünün dükkanına. Bul orada Mustafa dayını. Pil isteyo Mihri bibim de, çarşı ekmeği, gazata, mum, gazyağı istiyo de.... geri yanını o bilir. Yörü yavrım, guzum, gınalım benim. Bu dudakların aha böyle möhürlü olacak. Kimseye, renginden renk vermek yoh...» Eltinin pütürekli parmakları ince derili pembe dudakları yakalayıp bastırınca çocuğun yüzü acıyla buruştu ama, aldırmadı. İvedilikle : «Emme, ben de he mi Mihri bibim, gurbanın olam he mi?» dedi usulca. «He!» dedi elti. «Namusuma, seni de götürecem...» Omuzlarını kaldırdı. Saatlardır çatık duran yüzü, ilk kez aydınlandı : «Ben erkeksiz nasıl giderim zati. Hadi gop, durma!» Çocuk, ayağındaki eski terlikleri fırlattığı gibi, yokuş aşağı koyverdi koşusunu...

Ülker öğretmen tam o sırada, bahçelerin içinden dolanıp gizlenerek gelmiş, eltinin bahçesine atlıyordu duvardan. Elti gördü. Kapının dayağını vurduğu gibi, seyirtti. İki kadın sarıldılar. «Yavrım.» dedi elti. «Akıllı, gadın gızım, gördün mü olanları!» Dutun dibine oturuverdiler. Ülker öğretmen, ışıltısı yüzünü solgunlaştırarak, omuzlarına doğru boşanan saçlarını tepesine toplayıp, ince boynunu serinletti. Sarı aladan koyulaşıp, kahverenginden menevişlenen gözlerinde, elmacık kemiklerini belirginleştiren anlatılması güç bir parıltı şavkıyıp durdu. Hırs içinde eltiye doğru eğildi, gözünün ortasına bakarak, «as-

lan Mihri hala,» dedi, «koyverme kendini. Bir şey olmaz. Akıllı kızdır Gülgun, bir şey olmaz. Benim Orhan'ı da götürmüşler. Götürsünler. Son mektubunda yazmıştı zaten, bekliyordu. Şimdi, bu gece benim eve de geleceklerdir. Gelsinler. Karısı da bulunup alınsın denmiş. Haberini aldık. Kitapları kaçırdık. O iş tamam. Şu anda, ben de yokum artık. Beni görmedin, duymadın. Bunu böyle bil. Böyle bil, tasalanma. Her şey hazır. Eve dönmeyeceğim. Olanları sana anlatmaya geldim. Hem de seni görmeden gitmeye gönlüm razı gelmedi. Bizim taraf kale gibi, gönlünü serin tut. Bir de, bak, gözünü seveyim, bir delilik etmeyesin...» Elti dimdik oluverdi : «Her bir deliliği hemi de.» dedi. Sesini indirdi elinde olmadan. «Bu ağşam varıyom gayalara. Azık da, pil de, gazata da... Boynumun borcu. Biz gapımızdan gız aldırmayız. Tüfeğe tüfek. Varıyom ki, bizim oğlanlar göstersinler kendilerini. Bu Murat'ı, başı gara öksüzü annattıydım ben sene. Hacının Burhanettin'in hesaplarına bahardı, daha ortaokul bebesiykene. Okutmaycan bu oğlanı, ne gereği var, benim işlerime bahar, arada geçinir gider diye dikeldi Hacının Burhanettin, bildin mi ırahmetli emmisine bahtsız yavrımın. O da gaçtı getti, helbet gaçar geder, deliğanlı oğlan... Oralarda, Ankaralarda okudu garipliğiynen... Şu gaçakçıların hangisi bizim guzumuz değel ki, de bana. Hangısı zulma uğramadı! Ama, nedecen, eşkiyanın zalımı, memleketin haraççısı bunnar. İliğimizi kemiğimizi gomadılar söğürdüler. Gidecem, hem de en birinci. Tedarikimi görüyorum bile. Kimse durduramaz beni. Ölümü çiyner durduracak olan. Hele ki Gülgunumun da bu gününü gördüysem, vay gördüysem, vay kim tutar beni beni beni beni...» Elti yeniden acılı bir ağlamayla başladı toprağa yumruk yumruk vurmaya. Ülker öğretmen, yüreği sızlayarak baktı eltiye. Sesini çıkarmadı artık. İki kadın, şu güzel kentte yaşanmış günlerin anılarına, bayram günlerine, kına gecelerine, gülüş çığrış gidip geldikleri bağ bozumlarına benzeyen duygunun bir susmalık dinginliğinde, öylece, acışıp kaldılar.

Memur aileleri, aşağıda, yeni mahallede, istasyon caddesiyle, büyük belediye parkının arkasındaki ırmak boyunda yapılan apartmanlarda otururlar. Eski kapalı çarşı olsun, yeni çarşı olsun iki adım. Pazar meydanı yakın. Sinemalar, ordu evi. İstasyon yol üstü. Vali konağı da tam dört yol ağzındadır. Eski Salmanoğlu Osman Bey'in konağı. Büyük, görkemli bir konak. Ama, yazın, sıcaktan yanar. Güne karşıdır. Bir vakitler, valinin biri, yaz gelende, Kavaklıbağ'a, gene Salmanoğlu'nun bağ köşküne göçerdi. Bu genç vali de Kayabaşı'nı seçti. Arif Bey konağını. Kaya başı yayla başı ya, serin esintili... Arif

Bey konağı, Kuyucu'ların Aligil'in evine bitişiktir. Bahçeleri de arkadan, birbirine karışır. Bu, yeni vali genç. Eşi de kendine uygun, o da genç. Kayabaşının kadınları onu gördükleri zaman, «Mavi boncuk, yüzük kaşı gibi maşallah, bir güzel, bir şenlikli avrat ki, o gadar olur.» dediler. Sonra, «Eh n'olacak, aşı pişmiş, ekmeği hazır olduktan kelli...» diye düşündüler. Oysa şimdi, elti, akşamın alacasında, ellerini dizine bırakmış, «mavi boncuk sandıyıdık, cıncık gırığı çıktı.» diye hayıflanıyor. «Yaktı Gülgunumun başını, yaktı gınalı kaşık gızımı...» diye için için ağlıyor : «Nerden bağçalara çıktı nerden ekran buldu Gülgunumu gendine bağçalarınız bitişik deyi a yavrım göynünüz de mi bitişeceydi cevizin altına kilim serer otururlardı bostana varanda hep görürdüm bir gah gah ederdi avrat aslanlı çeşme gibi şıkılardı sesi Gülgunun güççük Zeynebi atar atar dutardı hevalara hop hop ederdi gız ona da mı acımadın allahsız gız anasız goydun bebeği gavurun tu dediği vay vay ki hep biliridik Gülgunumun Murata yandığını Muratın da onun Mecinunu olduğunu hep biliridik. Gülgunum öyle kibar kibar oturur ince elleriyle kilimin saçaklarını yola gopara annadırdı da gız bunnar neler annadır derdim heç aklıma yaramaz bir şey gelmezdi demek ki Gülgunum içinin derdini dökmüş bu valinin avradına dost bilip Gülgunum derslerini bir akılınan yapar da çıkar gecenin bir vakitlerine gadar yokarı sofada o köşe penserenin orada öyle beklerdi Murat dönsün deyi Murat Ali bizim Mustafa tüm deliğanlı oğlanlarımız Topal Sürgün'ün dükkanına gederlermiş geceleri biz gene gapının dayağını goymazdık oğlan kayfeden gelecek deyi hep sonradan eyan oldu bunnar bilmezidik Topal Sürgün dükkanın arkasındaki odada bu bizim oğlanlara akıllar öğredirmiş hep hökumatın istemediği ziyan akıllar ziyan kitaplar belledirmiş gız bak görüyor mu nasıl garışır insanın zeyni...» Elti başını kaldırıp, anlayamamanın verdiği kaygılı bir bakışla, öyle sessizce önüne bakarak oturan Ülker öğretmene baktı : «.... Bu da gocası da hep orlarda toplaşırlarmış sonram gocasını sürdüler bu garibim genç başına galdı burlarda hep bana annadır ki Topal Sürgün bizim eyiliğimizi ister bizim hakkımızı arar Murat desen aynısı emme ondan öğrendiklerini alıp götürmedi mi Angaralara vay götürmedi mi ya bu belalar nerden geldi guzumuzun başına vay guzumuzun başına Murat dönmedi miydi yatmak nedir bilmezidi Gülgunum zabahaca ossun zabahaca beklerdi öyle sararır solardı gecenin yarısında Murat gelir bunu bilmeyen mi var hep gızlarımız gelinlerimiz bilir hep sevgiyle sanki Tuz Babanın türbesinin mumu sanırsın töbe töbe gecenin garanlığında cıgarasını yahar köşe başında duvara dayanır bitene gadar

içerdi Gülgun ışığa bahar Murat ışığa bahar gönülleri birleşirdi gençlik bu işte vay vay benim başıma vay sonra ışık yere düşüp pırpırlanıp söndü müydü Gülgunum perdesini çeker varır yatardı rahat uykulara...» Ülker öğretmen, kendikendine söylercesine, yavaş yavaş konuşmaya başladı : «Böyledir bunlar. Mihri hala, sen bilmezsin bunları. Bunlar ayrı bir bozuk kandır. Bunlar, çıkarları ortaya geldi miydi, dostunu da satar, arkadaşını da satar, anasını, babasını da... Gülgun canım gelir bana anlatırdı her şeyini bilirsin, bu valinin karısına da bayılıyordu. Onu çok güzel buluyordu. «İstanbullu o, çok başka o.» derdi de başka bir şey demezdi hayatım. Sıkılıyormuş, patlıyormuş buralarda. Hep anlatırmış Gülguna, daha okuldayken, ne kaşları kalmış almadık ne boyası kalmış sürmedik. Okuldan kaçar kaçar dansa gidermiş. Baş edememişler. Teyzesinin kocası da hallice bir şey herhalde Ankarada. Bunlar böyledir, kokuşuktur bunlar Mihri hala, vurguncu, soyguncu, hazır yiyici, kan emici allah bunların belasını versin bir giydiğini bir daha giymezmiş, eh öyle kazancın böyle savurması olur elbette. Sonunda bakmışlar içki içmek bunda, cıgara bunda, işe daha başka şeyler de karışacak, önlerine bu genç vali çıkınca fırsatı kaçırmayıp, hemen kızı alıvermişler okuldan. Oysa Gülguncum hâlâ göz yaşı döker, okuyamadı, Murat artık onu beğenmez diye. Bekliyorlarmış, eniştesi yakında onları buralardan aldıracakmış. Avrupa falan, sanki Avrupa dediğin.... Nasıl bir yürek o Murattaki bir görsen Mihri hala... ah!» Elti silkinip atıverdi durgunluğunu üzerinden, sordu : «He ya gız gadın anam, ben de onu soracam ki, bu iş nasıl olmuş deyi. Gafamın galabalığından unudur yatarım. Bu Gülgun nasıl olmuş da gız yavrım, nerde bulmuş da bu Muratı, bunca candırmanın elinden...» «Murat yukarı ana yolda sarılınca Mihri hala, motosikleti bıraktıkları gibi, tarlalara vurmuşlar, o kızla. O da Murat gibi öğrenci. O da onun gibi, bir yiğit kız ki....» Ülker öğretmen birden, kendini de şaşırtan bir yürek kabarmasıyla hüngür hüngür ağlamaya başladı. Yediremedi ağlamayı kendine, bir yandan ağlayıp, bir yandan sürdürdü sözünü : «Yorgunum Mihri hala. Bir haftadır gözümü kırpmadım. Sinirlerim bozuk. Sakın benim için kaygılanma. Seni böyle sağlam, kuvvetli görünce rahatladım da, onun için...» Elti iki yanına sallanmaya başlayarak yavaşça, «Ağla yavrım ağla... Ağla içinin yangını sönsün...» dedi. «İki gece tarlaların arasında saklanmışlar. Üçüncü gün suları, azıkları bitmiş. Gece yarısı, karanlıkta yukarı dağ yolundan dolanıp, Gülgunların köşeye gelmişler. Canım Gülgun da dizinde küçüğünü sallayarak, köşe penceresinde otururmuş tasa kuşu gibi, Murat cıgarasını yakmış. Bir iki

çekip söndürmüş. Cığara söndüğünde, Gülgun çoktan aşağı fırlayıp kapının kolunu indirmişmiş. Aldığı gibi, yukarı tavan arasına çıkarmış onları. Hepimizin haberi vardı. Bir haftadır oradaydılar. Haydar öğretmen de, ben de Ali de hep biliyorduk.....» Elti dalgınca, «Ali de he mi?» dedi. «Yavrım, yürekli oğlanım benim.....» «Ali de.... Bunlar daha okuldayken belliydi Mihri hala. Bunlar başka çeşit çocuklar. Bunların soyu... Bir görseydin nasıl parçalandı o Ali, Murata bir ziyanlık gelmesin diye...» içini çeke çeke sustu Ülker öğretmen. Gözünün önünde, Gülgunun, gün doğu yelinde hafifçe ürpererek duruşu vardı, bahçe kapısının önünde. Bu yüreklerde denildiği gibi, sanki göğe çekilmişti. Sanki tozu göğe savrulmuştu. Ama, gene de, anlatılması zor gizlerle gönenmişti. Belliydi bu, açıkça. Kesik kesik, sızıldanmadan anlatmıştı Ülker öğretmene; Murat'ın yanındaki kızın, Murat'la eş anlamlı, ona yakışan bir kız olduğunu.... Onlar ikisi merdivenin yukarsında, Gülgun aşağıda taşlıkta, kucağında çocuğu, avucunda, üç akşam önce Göbüklerin düğününde, kızların zorla koydukları kınanın kırmızısı, birbirlerine şöyle bir bakmışlar. Gülgun, o zaman bilmiş ki, bu Murat başka Murat! Gene de gözlerinde, eski günlerdeki gibi, Gülguna bakmalar dururmuş ama..... «Ee?» dedi elti. «Ne sustun? Susma. Söyle, ne varısa söyle bene de. Gorkma, gücüm yerinde. Hers börümüş bağrımı vay ki! Gendimi, şu gayalar gibi berk buluyom...» «İşte bu kadar hepsi.....» dedi Ülker öğretmen. «Küçük Seherin anlattığına göre, Valinin karısı, Gülgunla Muratın sevisini inceden inceye biliyormuş. Gülgun anlatmış ona. Muratın geceleri dönerken, köşe başında içtiği cıgaraya değin her şeyi biliyormuş. Gülgunun, Murat'la kızı eve alıp tavan arasına sakladığı gece, bu da, bu valinin karısı da, tam Murat cıgarasını bir iki çekim içmiş dedim ya, işte tam o cıgarasını yaktığında, o da sıcaktan bunalmış da, su içmek için kalkmış. Cıgarayı görmüş ama, önce anlamamışmış.... Öyle anlatıyormuş candarma komutanına. Sonra, iki üç gün Gülgun'u görememiş. Hep kapıda, pencerede bir iki görünüp kayboluyormuş. Solmuş, kaygılı..... Anlıyorsun değil mi? Ortalık desen, Murat Murat diye.... Bir gün de Gülgun'u tavanarasının penceresinde görünce, eh artık, kim olsa, bunları birbirine ular, bir sonuca varır. Cin gibi çakmış meseleyi. Hemen candarma komutanına telefon...» «Derdi neyimiş göğermiyesicenin a yavrım. Gülgunum ona netmiş ki gül kızım, ne ister gara yazılımdan ne ister?» «Gülgun değil ki onun derdi a Mihri hala. Onun derdi kocasının şanında. Bu durum işlerine yarar da belki kocası yükselir, belki Ankaraya giderler bu yüzden, göze girerler... Onlar, diyorum sana, bir tek çıkarları için yaşarlar. Kendi öz

benleri için yaratılmış bu dünya sanırlar. Ah Mihri halam ah!» «Erip yetişmesinler, muratları boğazlarında galsın, gözünün göheri gararsın. Ne deyim, vay vay ki ne deyim. Öykem gabarıyor ki anlatılası değel... Gizci namıssız, gizci oruspu... Oh ettim, oh ettim söyledim... Oh!»

Öylece susup oturdular gene. Uzun mu kısa mı tanımlanamaz bir süre sonra, kararıp kalan elti, yavaşça, «He,» dedi, «Bah görüyon mu şeherli akıllarını!»

Ülker öğretmenin gitmesi için, gün iyiden uçsun, ortalık kararsın diye beklemişlerdi. İki kadın bahçe kapısının önünde duruyorlardı. Ayrılık vakti gelince, birbirlerine sarıldılar. Ülker öğretmen, eltiyi omuzlarından tutup kendinden uzaklaştırarak gözlerinin içine baktı. «Dediklerimi unutma Mihri hala.» dedi. «Sen akıllısın. Hepimiz akıllı olmazsak işimiz bitik. Bak herşeyi anlattım sana. Şimdilik peşimde adam yok. Buradan, şoseye ineceğim. Göbüklerin bağlarının arasından giderim. Otobüs beni bekleyecek. Şöför adamımız. Hiç tasalanma sen. Gene görüşeceğiz...»

İkisi de susup, ay aydınlığındaki taş döşeli eski zaman yoluna baktılar. Gözleri, taşların alabuçuk pırıltısına daldı. Elti, başını ağır ağır çevirip, Ülker öğretmenin güzel yüzüne baktı. Avurtları çökmüştü. Elmacık kemikleri daha belirgindi şimdi. İlle gözleri! Söylediği her sözün doğru olduğuna inanıyordu elti. «He,» dedi içinden «Adam adama gerek olur, iki serçeden börek olur, he benim güzel gızım, he...» Sıkıca kolunu tuttu Ülker öğretmenin. «Beri bah hele Sunam,» dedi, «bende olmayan akıllar sende. Sen benim gözümün göheri sunam, de bana hele, tüm bunnar neye? Şu gül ömrümü talan ettim de bi gün görmedim şu dünyada. Şo gözel dünyada neden hepimiz gözel gözel yaşamıyoruz! Bu annattıklarının, bu kötülüklerin ucu dibi neye varır? Yavrım, vay vay benim sunam, insan insandan ne istiyor, de bana... Sen bilirsin. Nere varır bu yaramaz işlerin, bu ziyanlıkların sonu?» Ülker öğretmen gözlerini kaçıramadı. Söyleyecek sözü de denkleştiremeyince, sarıldı eltiye. Eltinin başındaki örtmenin kök boya kokusunu duydu. Burnu sızım sızım... Yavaşça, «Dönüşte...» dedi. «Bizler birbirimizi seviyoruz, güveniyoruz. Adamlığımız sınanmış, yüreğimiz berk. Unutma Mihri hala, hepimiz birliğiz. En iyisi şimdilik bu. Elimizde bir bu var. Dönüşte konuşuruz her bir şeyleri... Dönüşte...»

şiirler



sedat umran

OYUNCAK-TREN

Ey çocukluğumun havalanan tozları
tutundunuz perdelerine anıların
yılların arasıra silkelediği
bu tozların genzime dolduğunu duyarım

bazan hiç ummadığım bir şey olur
işletirim çocukluğumun duran oyuncağını
yürütürüm geçmişin ışıldıyan rayında
biraz gider sevinirim devrilir ağlarım

KAZAK

Sıkıntımın kazağını söküyorum
görünmiyen parmakların ördüğü
usuma Penelope geliyor
yoksa ben sökmeği mi söküyorum

ilmeklerin azaldığını görüyorum
çoğaldığını içimde bir yerimin
koyacak bir yer bulamıyorum
sarıyorum yumağına yüreğimin

KİMLİK

İçimin bir yerinde uçurumlar birikiyor
uğuldarken kulaklarımda günlerin arı kovanı

ateşböcekleri yanıp sönüyor umudun gözlerinde
karışıyor Marx'ın sakalı Niçe'nin bıyıklarına
bir gidip bir geliyor yüreğim: korkunun sarkacı
içim bukalemun gibi renkten renge giriyor
yönler yer değiştiriyor hiç durmadan kafamda
eksilen bir köşeme bin yenisini ekliyorum
gücümün tutkalıyla özenle yapıştırarak
özlemlerimi katlıyorum köşelerinde hüznün markası
yerleştiriyorum anıların yamalı bohçalarına
kaldırıyorum kitlediğim geçmişin sandığına
gösteriyor sivri dişlerini düşüncemin mamutları
güneşte kurutup ipe dizdiğim sevinç artıkları
aynaların yüzleri bugün her zamankinden soluk
iç'leri dışlarıyla birleşmiş iskeletler
uyuz gecenin dökülen tüyleri birikiyor odamda
gagası sezdirmeden delik açıyor damda
topluyorum gelin tellerinin ak kıvılcımlarını
bir düğünden arta kalan sevinç kırıntılarını

1975 günlerinin dökümü

•

tomris uyar

15 Mart

«Her girişte, vücudumuzun bir parçası madende kalır,» dedi radyoda konuşan maden işçisi. Edebiyatta bedenden verilen fireler bu kadar elle tutulur olmasa da kesinlikle var. Taze duyguları taze sözlerle aktarmak isteyen yazar, bu yüzden büyük sızılar çekiyor. Doğum sancısı gibi bir şey «nasıl iletmek» sorunu... Kişiyi dolmuşa atlarken, dolaşırken, hattâ uyurken bile tetikte tutan bu bilenme günlerinde bezginliğimizi, sabrımızı, her şeye karşın yitirmediğimiz umudumuzu nasıl anlatmak. Çevremizi kuşatan çirkef içinde temiz kalma savaşımızı. Bir yol kavşağı çeşmesinden göğse akıtılarak içilen su gibi doğal, doyurucu anlatmak. Kolay anlaşılır olma özrüyle kolaya kaçmadan, kaytarmadan, yazdıklarını çoğaltmadan.

Bir yazar, işinin başına otururken, kalemi eline ilk alıyormuş gibi bir acemiliğe kapılmıyorsa neden yazmak istesin? Bir daha hiç yazamayacağı korkusunu her keresinde duymuyorsa, yazma coşkusunu hiç tadmamış demektir. Kendi adını basılı görmeyi yaşadığının kanıtı sayıyordur yalnızca.

Bu konuda sorulacak en önemli sorulardan biri şu galiba : «Bunu yazmam neyi değiştirdi?» Yani okur bunu okuduktan sonra bir kıpırtı duydu mu içinde, bir titreşim, bir serinlik, bir açılım?

İkinci soru da şu : Ya ben şunu yazmadan edebilir miydim? Gerçekten?

17 Mart

Arkadaşım, Devlet Opera orkestrasında keman çalıyor. Her gece aynı boğucu çukurun içinde güdük Ankara bürokratları için.

Sanatında usta olması hiçbir şeyi değiştirmiyor. Çukurla sahne, çukurla salon arasındaki kopukluk, usta olmakla kapatılacak türden değil çünkü. Bu kopukluk genişleyip kendi yaşamasına da yayıldı galiba : bir tren düdüğü duysa, kalkıp hazırlanmak geliyormuş içinden. Çocukları bile bağlıyamıyor kişiyi yaşama, kopukluk gelip çattı mı.

«Sevgi sözcüğünün anlamını artık bilmiyorum,» diye yazmış mektubunda, «yalnız Uğur sitesi C/4 deyince iş değişiyor.»

Adresimin bir işe yaraması, katışıksız sevginin böyle içtenlikle ele alınması nasıl duygulandırmasın? Bu yalınlığa varmak için ne kadar hırpalanmak gerektiğini biliyorum.

Kuğu Gölü'nü falan çaldıktan sonra evinde minibüs plâkları dinliyor arkadaşım, uzun yol türküleri dinliyor. Karşı çıkması beklenilen, öğretilen değerleri bir daha, bir daha gözden geçiriyor. Kimilerinden bir daha tiksinerek, kimini sonuna kadar bağrına basarak. Yalnız korkmadan. Yozlaşmalarla yüzleşmekten, bu günün «çirkin folklor»uyla hesaplaşmaktan güç kazanarak.

Mektup, ressam Faruk (soyadını bilmiyorum, çok küçüktüm onu tanıdığımda) ile karısını anımsattı bana. Faruk alkolikti, güzel bir Rus kadınıydı karısı; boğuk sesiyle sıla özlemi dolu Rus şarkıları söylerdi. Kimse anlamazdı, ama odayı büyülü bir hava sarardı, herkes paylaşırdı. Faruk da dil bilmediği için anlamazdı elbet; karısı yine de anlatılmaz incelikte birşeyler aktarırdı ona bakışlarıyla.

Ayazpaşa'da, kartpostal bir Istanbul'a bakan küçük bir çatı katında yaşarlardı. Eşya, yok denilecek kadar azdı.

Bir gün Faruk'un intihar ettiğini duydum. Karısını çok sevdiğini, hiç bırakamayacak kadar çok sevdiğini sezmiştim oysa.

Arkadaşımın mektubu bunları anımsattı işte, günü kurtardı.

20 Mart

Tenekeye hanımeli ektim, toprağı az geldi. Bakalım... Çiçekleri tanımıyorum pek, adlarını bile doğru dürüst bilmiyorum. Ama açsınlar istiyorum, gözümün önünde serpilsinler, balkonu sarsınlar. O zaman tanıyabilirim ancak, tanışırız.

Katırtırnağı, ebegümeci, radika, krizantem, ıtırşâhî, süsen, nergis... hepsi sevdiğim ama bir bakışta tanıyamadığım otlar, çiçekler. Bakara gülleri ve karanfil değil menekşe ve papatya. Hayvanlardan

kanaryalarla muhabbet kuşları değil, kedilerle atlar. Madenlerden, bakır. Sonra yer döşekleri, su küpleri, toprak cigara tablaları.

Sonra tenlerine değen madeni altından değil gümüşten seçenler, kendi tenleri kokanlar; yol almaktan korkmayanlar, göçebe olanlar «menkul» eşyalarıyla, şemsiye, mendil, çakmak gibi ufak fazlalıklarını bile durmadan yitirenler, para sayamayanlar; biraz şaşkın, oldukça uyumsuz kaçanlar; gelişkin âletleri kullanamayanlar, uzayı umursamayanlar ama yerli filimlerde gözleri dolanlar, dolmuşlarda ve otobüslerde halkımızca hayat-hikâyesi-dinleme- uzmanlığına atanmışlar.

Gülmeyi, paylaşmayı, sevmeyi bilenler; yemek pişirmeyi ve iyi yemek yemeyi uzun sofralarda, geniş tabaklarda; sevişirken öleceklerini sanacak kadar coşku duyanlar, çok çocuk isteyenler, çocuklarca seçilenler; unutmayanlar, ananlar, sızlanmayanlar; dünyaya, sevdiklerine kaptırdıkları şeylerin çetelesini tutmayanlar, hep kazançlı, hep borçlu çıkanlar son hesaplaşmada.

Gizlenmeyenler yani, gözden çıkaranlar, vericiler; sağlıklarını umursamayanlar, aşırılıktan korkmayanlar, soğuktan kaçmayanlar, rüzgârda hırpalananlar, bozkır güneşine katlanabilenler, kendilerini sürüp gitmesi gereken bir soy değil, doğada bir birim olarak görebilenler, beden harcayıcıları.

Başka türlü davranamayacakları için o türlü davrananlar, inançlarını bedenlerine böylesine sindirenler; evleri sığınılabilir arkadaşlar anneleri, kardeşleriyle.

Yazma işini sancılı, kutsal kılan okurlar, aşka dönüştürenler.

21 Mart

Oğlumla sandöviç yeyip «Kurtların Pençesinde»yi seyrettik, yani London'ın «Vahşetin Çağrısı»nı. Dolmuşta gelişigüzel başlayan bir çelenk tartışması — Kemal Has'a yollanan 800.000 lira tutarındaki çelenkler — hemen kavgaya dönüştü.

Şoför, bir üniversiteli, iyi yüzlü, kasketli, mesleğini kestiremediğim bir adam bir de ben, hepimizi komünistlikle suçlayan sağcı bir spor yazarıyla dalaştık durup dururken. Adam, çalıştığı gazetenin adını söylemedi ama Tercüman değilmiş, daha o «mertebeye yükselmemişmiş.»

Sinirler gergin, herkes yerini seçmiş. Ufak bir sürtüşme yetiyor. Dönüşte baharı zorla getirme adına mimoza, dereotu, hıyar ve

semizotu aldım. Değişken bir mevsimdeyiz.

Öbür filim adları şöyle : Seks Oyuncağı, Kızgın Kumda Seks, Hong Kong'lu Bakire, İsveç'li Bakire, Şehvete Doymayanlar, Seks Delileri.

25 Mart

Rıza Paşa yokuşunda gençten bir satıcı çift gözlü lâhmacun kutusunun üstüne şöyle yazmış : Seyyar Kebap Salonu. Ne yaman bir dil kullanma yeteneği var halkın. Yıllardanberi kuşaktan kuşağa devredilerek gelişmiş bir beğeni : Öyle ki sözcükler ya da kavramlar kapma, özentili olduğunda bile bir tad var. Şakacılık, kendiyle alay, kendi sınıfının dışındakilere bıyık altından gülme güdüsü.

Saçma'yı keşfeden, sıfır'ı bulan doğu halkı değil miyiz? Yurdumuzsa dağlı, Asyalı yalnız ayaklarını azıcık Akdeniz'e sokmuş.

Rıza Paşa'da esnaf birbirine yardımcı, rekabet pek önemli değil. Çünkü o daracık yokuşun iki kıyısına dizilmişler, hergün yüzyüze bakmak zorundalar. O yüzden de komşuluk töresi baskın çıkıyor ticaret hırsına. İlişkileri daha çok Fatih töresiyle, oraların tavırdaş esnafıyla ve alacakları eşyanın seçimini mağaza sahibine bırakan dar gelirli ailelerle.

En yeni modadan bir önceki giysiler... renkli çamaşırlar naylon torbalarından çıkarılmış, takımlar ayrı ayrı satılıyor... poliüretan topuklu pabuçlarla terlikler, turistler için işlemeli, topuksuz terlikler, plâstik eşya... Sergilerde, Türkân Şoray'ın fotoğrafları, nedense hep çiçek resimleriyle süslü kartpostallar, Ecevit'in resimleri, çakmak, çakı, zarf, prezervatif, kontrol kalemi ve televizyonlu kalem...

Trikocular, döşemecilerl, plâkçılar, bölgelerini ayırmışlar. Ama sanki kendiliğinden olmuş bu. Eski bir uygarlığı yaşamış, başıbozuk, büyük bir kentte dolaştığını hemen anlıyor kişi. İş hanları, konak kalıntıları gibi ahşap, bol merdivenli, çok katlı. Her yana sinmiş sidik kokusu, yüzyıllardır keskinleşmiş. Kimse denizi görmüyor. Biraz ötede, yalnızca arabaların karşı kıyıya taşınmasına yarayan bir ticaret denizi duruyor, belki ondan. Yokuştan Sirkeci'ye — saydım — üç kestirme sokak iniyor; az aralarla, çok yakın yerlere.

Sultanahmet'e çıkan yol başka bir dünya, Aksaray'a giden de. Kendinizi bıraksanız, üç mevsimi tek günde yaşayabilirsiniz. Anadolu' dan gelip Istanbul'u, oradan Avrupa'yı besleyen yollar burada kesişiyor.

Köprünün Galata yakası tekdüze, batılı, iki oda bir sofa kolaylığında. Galata, artık Şişli'ye yayılan şımarık batı-pazarını besliyor, butikleri, Amerikan pazarları, drugstore'larıyla.

26 Mart

Havanın yüzü nasıl asık! Yine de bahçe duvarlarına sıralanan gençlerin sayısında bir azalma olmadı. Bizim buralar, bu yığma semtler «tepkisizler»le dolu.

Bütün gün oturuyorlar; ya bahçe duvarlarında, ya özel arabaların içinde. Kapılar açık, müzik dinliyorlar. Bacaklarını sallıyorlar ağır ağır. Koşmak, kızmak, konuşurken el kol sallamak gibi doğal tepkilerden yoksunlar. Durumlarından hoşnutlar mı, bir şeye mi öfkeleniyorlar, ilgi çekmek mi istiyorlar, anlaşılmıyor. Zaten en sık kullandıkları sözcük : «Farketmez».

«Boşver», «Boşvermişim Dünyaya», «Varsın Yansın Dünya», «Sev Kardeşim» gibi şarkılar bu gençler için yazılıyor, şampuan ve krem reklâmları onlara sesleniyor. Oturuyorlar, kat kat giyinip kumaş ve yün tüketiyorlar. Amerikan cigarası, o yoksa, sizin içtiğiniz herhangi bir cigara. Arasıra güldükleri oluyor, yalnız kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları şakalara.

Kızlar uzun saçlı, ince, çatısız. «Dilerseniz», «Çok çok mersi», «Katkıda bulunmak» gibi T.V. sözcükleriyle konuşuyorlar. Erkekler, kadınsı : Yaylanan kaşlar, yumuşak ses, daracık omuzlar.

Uluslararası burjuvazinin yeni değerleri bunlar : Su renkleri, ılıklık, esneklik, yumuşaklık, bol bol kumaş. Koca Gatsby modası. Amerika'nın belverdiği 30'ların modası : İçe kapanma, edilginlik. (Oysa Fitzgerald her kitabına dirim koymayı başarmış serüvenci, savaşkan, çılgın bir yazardı.) Tepkisizler, düşünenleri, okuyanları savaşanları küçümsüyorlar. Özgürlük peşinde onlar. Özgür olsalar ne değişecek acaca böyle ot gibiyken?

4 Nisan

Bugün cuma. «Kaçak» var yani. Yakalanmasa da olur, hep kaçsa. Şövalyeliğin ve mohikanlığın bitişine yakılmış bir ağıt nasıl olsa. Kitleleri ardında sürükleyişi o yüzden.

Ne kadar çarpık, hastalıklı bir dünyada dolaşıyor Kaçak. Amerikan kasabaları; zalimlerle, kötülerle, geri zekâlılarla, iktidarsızlarla dolu. Muhbirler, başka kaçaklar, gizli polisler, işgüzar komiserler, acımasız patronlar...

Genellikle, kendilerine yaptığı bir iyiliği ödemek için kaçmasına yardım ediyorlar, borç ödemek kaygısıyla. Kaçak'a bilerek, isteyerek yardım edenlerse, ya kadınlar, ya da kokuşmuş çevreleri yüzünden ruh sağlıklarını yitiren zavallılar. Kadınların çoğu da yakın çevrelerince yeterince anlaşılmamış, değerlendirilememiş olmanın ezikliğini taşıyorlar zaten.

Kaçak, önce bir Mohikandır : Elinden her iş gelir, yabanıl bir doğa içindeymişcesine becerikli, atılgan, tedbirlidir. Tehlikeyi güdüleriyle «sezer» bir bakıma. Ama Avrupalı şövalyeliği de boşlamaz : Bir butu sıyırmaz, delice şarap içmez çanaklardan. Saçı taralı, gömleği iyi seçilmiş, pabuçları boyalıdır, tutkusuna her zaman baskın çıkar görev anlayışı, bu yüzden mohikanlıktan uzaklaşır, leydisine sığınan Amerikalı bir şövalye oluverir.

Ustalıkla yakalanan bir konunun lâfazanlıkla nasıl harcanabileceğinin en iyi kanıtlarından biridir. Çünkü son çözümde, iyi bir yurttaştır Kaçak, sivrilikleri gittikçe yumuşayacaktır, suçsuz ve haklı olması, bunca serüvenin yalnızca serüven diye kalmasını sağlayacaktır, hem de hiç yaşanmamış gibi.

çocuklara şiirler



süreyya berfe

ELLERİM NEREDE

Ellerimi sakladım
Bu elim parka gitti
Bu elim gezmeye

Ellerim yok
Biri Emrahlara gitti
Biri Cenklere

Ellerim burda değil
Sağ elim uyuyor
Sol elim salıncakta

Ellerimi kuşlara verdim
Güvercin göklere uçurdu
Serçe dallara götürdü

AÇ

— Anne nolmuş bu kardeşe
— Ölmüş kızım
— Nasıl ölmüş
— Yiyecek bulamamış aç kalmış ölmüş
— Aç kalınca mı ölünür
— Evet kızım, insan aç kalınca ölür

— Nasıl aç kalınır peki
— İnsan yemek yemeye yemeye aç kalır bu kardeş de yemek yememiş aç kalmış ölmüş
— Yaramaz çocukmuymuş
— Hayır kızım yemek yokmuş olsa neden yemesin
— Annesinden isteseydi
— Annesinde de yokmuş
— Bize gelsin öyleyse ben veririm ona yemeğimden beraber uslu uslu yeriz o zaman aç kalmaz ölmez

rüyalar



muzaffer buyrukçu

9.10.1973

Bulunduğum yer, kapı aralıklarından, pencere camlarından sızan ölgün bir ışıkla aydınlanıyordu. Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ı izliyordum bakışlarımla. Kollarını sallaya sallaya dolaşıyor, uzaklardaki karanlık denize buğulu gözlerle bakıyordu. Üzgündü. «Ordularımız ilerliyor ama bu arada yakın arkadaşım Albay Haşim'i kaybettim. Şehit oldu.» dedi, elleriyle yüzünü kapadı, ağlamaya başladı. Bir iki saniye sonra parmaklarını araladı, tahtaperde aralıklarından bakar gibi baktı. «Kıral Hüseyin'i öldürme görevini vermiştim. Saraya gireceği sırada bir asker makineli tüfekle biçti. Bizim Siaeyimizin başkanıydı.» Toplar gürledi. Dereye İsa'nın Hristiyanları döküldü. Su sıcaktı. Soyundular ve sevişmeye koyuldular. Bir yandan da Enver Sedat'a, topuklarını, yumruk yapıp sallıyorlardı. Parke döşeli bir alandaydım. Kasımpaşalı bir serseri yanıma sokuldu. «Savaş Mısır'da oluyor ama bizim burda talan başladı. Adamlar soyuluyor, evlere baskın yapılıyor. Ortalıkta dolaşma.» dedi. Yedeğine aldığı üç beyaz öküzü ahıra götüren adam, iki sivil polisle tartışıyordu. Ordan geçmek yasaktı. Tartışmalarından yararlanarak gizlice kaçtım, Beyazıt'taki Çukur fırına girdim. Esmer bir delikanlı tezgâhın üstünde bağdaş kurmuştu. «Aydın Emeç seni arıyor.» dedi, «Az önce İstanbul'dan geldi.» Yeni açtığım kitapçı dükkânına koşarken yolda Cengiz Tuncer'le karşılaştım. Sırtında gri paltosu, başında da siyah kalpağı vardı. Gülümsüyordu. «Şu dükkânını göster bakayım.» dedi. Divanyoluna yürüdük. Dar, girintili çıkıntılı bir sokaktı. Cengiz Tuncer, «Nerden buldun bu Irmak Suratlı sokağı?» dedi. «Benim dükkânım burda değil.» dedim; kaldırım kenarında bacaklarını yayarak gazete satan şişman, gözleri sapsarı kadına yaklaştım, ensesini okşadım, «Benim so-

kağım nerde?» dedim. «Arkada, Dansöz sokağında.» dedi. Cengiz Tuncer kızdı bana, «İnsan kendi sokağını bilmez mi?» dedi. Bir güneş tünelinden geçerek arka sokağa ulaştık. Evler birbirine geçmişti. Her yan tabelâlarla doluydu. En yüksekte DANSÖZ tabelâsı asılıydı ve iri göbekli bir Arap kızı kıvırı kıvıra oynuyor, bize göz kırpıyordu. Sessiz adamlar gizli bir şey yapıyormuş gibi çevreyi kollayarak açık kapılardan giriyor, hemen, hepsi de kırmızı renkli şişeleri başlarına dikiyorlardı. İki basamaklı dükkâna çıktık. Kitapların bir kısmı raflara konmuştu, bir kısmı betondaydı. Bize arkalarını dönmüş beş kişi kitapları karıştırırken gülüyorlardı. Açılış törenine gelmişlerdi. Aydın Emeç, kapının yanındaki perdeli dolaba yöneldi, iki tane küçük Yeni Rakı çıkardı. «Sen mi getirdin bunları?» dedi Cengiz Tuncer. «Ben» dedim, «Ötekileri yolladılar.» Sol köşede kahverengi battaniyeyle örtülmüş dağınık bir yatak duruyordu. «Uyumak istiyorum.» dedi Cengiz Tuncer, «Ama orası gürültülü, başka bir yerin yok mu?» «Var.» dedim. Bahçenin yeşil otlarına gömülmüştü ayaklarım. Gündüzdü. Tepede ahşap bir kulübe vardı. Ben orda kalıyordum. Girdim. İçerisini bir sürü kara sinek doldurmuştu ve kurumuş insan pisliklerinin arasında kalem büyüklüğündeki kardeşim horlayarak uyuyordu. «Senden rahat yok mu be? Nereye gitsem geliyorsun.» diye bağırdım. Uyanmadı. Yattığım ev yanyana konmuş dört tane helâ kabininden oluşmuştu. «Beş kuruşa girilir.» dedi uzun boylu, buruşuk yüzlü Arnavut. Bankaya döndüm. Sarışın Birsen esmerdi ve çenesi ağzına doğru kıvrılmıştı. Ellerime sarıldı, burnumun ucundan öptü, veznenin arkasındaki kitaplığı gösterdi, «Hangisini alayım?» dedi, ciltleri pırıl pırıl romanlara baktı, **(Maksimin İşleri)** kitabını çekti. «O iyidir.» dedim. Veznedarın sırtına abandı, omuzlarını oğuşturdu. Veznedarı seviyordu ama herkesin içinde duygularını açıklamaktan çekiniyordu. «Bunu bana yapmamalıydın.» dedim, yüreğimdeki aldatılma acısının ıslaklığıyla ve topallaya topallaya Mısırçarşısı'nın kalın duvarlarının ortasındaki oyukta yürüdüm. Bülent Ecevit, bir masaya oturmuştu. Yazı yazıyordu. «Gel bakalım.» dedi, kucakladı, «Bir maşrapa su versene bana.» Kilere girdim. Suyu bulamıyordum bir türlü. Karanlıktı. Yalnız su içen adamların seslerini işitiyordum. Bir kürsüye tırmandım. «Bu topraklarrrl...» dedim. Çarşının damındaki kalabalık beni alkışlıyordu. İndim kürsüden. Geriye dönerken Bülent Ecevit yazılı ve ağzına kadar su dolu küpleri gördüm. Maşrapayı daldırdım. Bülent Ecevit, «Bir yere ayrılma, seninle Beykoz'a gideceğiz.» dedi.

Büyük Lânga'nın caddeyle birleştiği yokuşu çıkıyordu siyah bir öküzün çektiği arabamız. Çetin Altan'la yanyana oturuyorduk. «Ben bir simit alayım.» dedi Çetin Altan, küçük bir çocuğun havaya fırlattığı iri bir Eskişehir simidini kaptı, ısırdı. Düşünceliydi. «Oraya nasıl varacağız?» dedi, «Konuşma. Bizi dinliyorlar.» dedim, kestane ağaçlarının yaprakları arasına gizlenmiş ve bizi yakalamaktan memnun gözleri gösterdim. Başını eğdi, «Beni bulamazlar.» dedi. Gözlerden biri gölge biçimindeydi ve arkamızdan kendini göstermemeye çalışarak geliyordu. «Tiyatroya girersek bunu atlatırız.» dedim. Şehzadebaşındaki Turan tiyatrosuna benziyordu ama o değildi, sekiz katlı bir yapıydı. En üstteydik. Bacaklarımızı sarkıtmış **Helva Şekeri** yiyorduk. Aşağıda localar ve alacakaranlık vardı. Parmak büyüklüğündeki adamlar, başlayacak kavgadan korktukları için kenardan kenardan yürüyor, tiyatroyu terk ediyorlardı. «Sen burda dur.» dedim Çetin Altan'a. Yaş toprağı basılmış bir alanda bayramla düğün yapılıyordu. Kalabalık, Yüksekkaldırıma giden bir yokuşu inip çıkıyordu. Nermin'in babası hastaydı ve evin eşiğindeki bir yatakta yatıyordu. «Senden hayır yok. Kızımı Yükselle nişanladım.» dedi ve gözlerimin önünde yüzükleri parmaklarına taktı. Öfkelendim. Gırtlağını sıktım, «Boğacam seni.» diye bağırdım. Nermin boynuma sarıldı, «Boğma, zaten ölecek. Nişanlandım ama ben onu istemiyorum. Kaçalım burdan.» dedi, Yüksel'in başına lâhanayla vurdu, **vik vik vik** diye sesler çıkardı, elimden tuttu, «Yürü.» Kocaman bir harmanda durduk. Harman bayram ve düğün yapılan tarlaydı. Kalabalık geziniyordu. Bir yaşlı kadın saçlarını ağaca bağlamıştı, resim çektiriyordu. «Şimdi sana Jiu Jitsu oyunlarını öğreteceğim. Bu oyunları öğrendin mi kurtulacağız.» dedi. Nişanlısı Yüksel kabak kafalıydı ve bizi uzaktan ağlıyarak seyrediyordu. Nermin arka üstü uzandı yere, bacaklarını kaldırdı, tabanlarını karnıma dayadı. «Çocuk oldum ben.» dedim. «Hadi fırla!» dedi. Fırladım, serin havada altı takla attım, bir daire çizdim sinek gibi vızlıyarak, düşerken Yüksel'in yumuşak yüzünü tokatladım ve Nermin'in karnına oturdum. «Şimdi elimin üzerinde döneceksin!» dedi. İşaret parmağımı işaret parmağının ucuna değdirdim, sonsuz bir hızla dönmeye başladım. «Benim nişanlım o.» dedi Yüksel. **«Öylemisansari.»** dedim, Nermin'i soydum, yattım onunla. «Susamıştım. Ne zamandır seni bekliyordum. Bu numarayı da öğrendin mi gideceğiz.» dedi Nermin. Ay numarasıydı o numara ve en zoruydu. Nişanlısıyla yattığım için Yüksel polis çağırmaya gitmişti. Önce amuda kalktım, ellerimle yürüdüm, Yüksel'i bacaklarımın arasına kıstırarak savurdum ötelere.

«Aferin! Gel seni öpeyim!» dedi Nermin. Omuzlarıma bindi, saçlarımı taradı bir ağıt söyleyerek. «İşedim.» dedi ama ben ıslaklığı duymuyordum. İncecik bir sokaktaydık. «Buradan geçtik mi eve varacağız.» dedi, bir akordeon gibi büzüldü. Askeri üniforma giymiş, koyu siyah saçları nefti keplerinin dışına taşmış, iri memeli, Çinli'ye benzeyen ve (Vietnamlılar) diye tanınan dört kadın polis, ellerinde tabancalarla bizi arıyorlardı ve herkese «O sen misin?» diye soruyorlar, tabancaları göğüslerine dayıyorlardı. Birisi hain hain baktı bana. «Onları görürsen bize bildir. Lokantada bekleyeceğiz.» dedi, «Gördüm. Ahlat ağacının altında oturuyorlar.» dedim. Ahlat ağacının altında masal söyleyen adamlarına öfkeyle seslendiler. Eminönündeki yağ pazarının kaygan taşlarında birbirimize tutuna tutuna ilerliyorduk. Sağda yere çömelmiş adamlar ıspanak satıyorlardı. Nermin, «Biraz alalım, evde hiç yemek yok.» dedi. Fileyi doldurduk. Adam gülerek üç tane portakal uzattı. Nermin koluma girdi, şiş karnını gösterdi, «Gebeyim ben.» dedi. Gebe değildi de karnını yalancıktan öyle şişiriyordu. «Yoruldum. Otomobile binelim.» dedim. Otomobili Nermin kullanıyordu. Çiftliklerin arasındaki bir yolda giderken önümüze çıkan bir yokuş arabayı durdurdu. Yol çitlerle çevrilmişti. Bir bahçe kapısı kendiliğinden açılıp kapanıyordu. Çiti devirerek yeşil bir çimle kaplı tarlaya girdik. İki trafik polisi dikildi karşımıza, yazısız makbuzları uzattılar, «Ceza vereceksin.» dediler. İki kâhya kahkahalar ata ata güreşiyorlardı. Elli lira verdim. Salih, arka tekerleklere tekme vurdu, «Bu araba bozulmuş.» dedi. Nermin yoktu yanımda. «Aldattı beni.» dedim, içim eziliverdi birden. Bulutlu gökyüzüne baka baka tepeyi aştım. Ankara'daydım. Maltepe camisi beşyüz metre ötedeydi. Evimizi görüyordum ama Nermin'i ertesi sabah dolmuş durağında bulacak ve yalvaracaktım. Sessizdi ortalık. Süpürülmüş bir caddeden cenaze geçiyordu. Nermin tabutun altındaydı. «Babam öldü.» dedi sevinçle. «Çok güzel, çok güzel.» dedim, yanaklarından öptüm, «Bırak bana.» Tabutu sırtladım, mezarlığa gider gibi yaptım, bakkalın bitişiğindeki çöp dolu arsaya fırlattım.

22.4.1975

Halil İbrahim Bahar'la Sultanahmet parkında dolaşıyorduk. Yeşil, kıvırcık yapraklı bir ağaca baktı, «Tabloların en çirkini.» dedi. Poseidon gemisindeki yolcular, bir turist kafilesiyle birlikte ama korka korka geçiyorlardı önümüzden. Kuyunun ağzı bir değirmen taşıyla kapatılmıştı. İçinde bir şehir vardı ve yeni bulunmuştu. Bir adam, taşı yana çekti, «Şimdi girebilirsiniz.» dedi. Turistlerin arkasına takıldık.

Yerler geniş taşlarla kaplıydı ve boyuna yokuş iniyorduk. Sağımızda helvacılar, kumaş mağazaları, terlikçiler, kuyumcular vardı. Bir terlikçi on yaşındaki bir kızı sesli sesli öpüyordu. «Sübyancıyı görüyor musun?» dedim. Önünden geçtiğimiz bir konfeksiyon atölyesinde kardeşim çalışıyordu ama çalıştığı yeri benden sakladığı için utanıyor, kendini göstermek istemiyordu. En alttaki elektrik şebekesini binlerce küçük ampul aydınlatıyor, yeşil tulumlu, yüzü yağlı bir usta, lokomotif gövdelerine benzeyen ve durmadan tıslayan mavi kazanları elliyor, yaşlı bir turist kadına sessizce bir şeyler anlatıyordu. «Burdan çıkın, kazanlar patlıyacak.» dedi. Karşımızda kalın bir duvar vardı. «Yol yukarda.» dedi yeşil tulumlu adam. Döndük. Kardeşim atölyeyi içerden kilitlemiş, kumaşların üzerinde yemek yiyordu. Bitişiğindeki dükkânda **havuç tatlısı** satan aksaçlı adam, iri bir tencerenin içindeki kadayıfları karıştırıyor, «bana **tatlıların babası** derler.» diyordu. Onu (Tatlıların babası) seçenlerin göğsüne taktıkları madalyaya bakıp bakıp gülüyordu. «Burda bir yol olacaktı?» dedi Halil İbrahim Bahar. Adam, başının arkasını gösterdi. Kimsesiz bir koridor uzanıyordu ve çok soğuktu. «Ben üşüdüm.» dedi Bahar, hapşırmaya başladı. Duvarların ötesindeki güneşi görüyordum. Yenikapıdaki surları kaplıyan otları ısıtıyordu. «Burda deniz yok muydu?» dedi Bahar. «Kurudu. Bizim gibi o da kurudu.» dedim. Bahar, otomobillerin arasında yürüyor, bana el sallıyordu. Denize inen bir bahçede dinleniyordum. Ayşen «Seni seviyorum ama gidecek yerimiz yok.» dedi. Kardeşi Doğan geldi yanıma, «Kardeşimi sokaklarda bırakma. Bize gideceğiz.» dedi. Karısı, çocukları, kayınpederi bana düşmanca bakıyorlardı, biri «Kovun bunu.» dedi. Ayşen ayağa kalktı, eski bir konağın kapısından girerken başını çevirdi, gülümsedi, «Yatağı yapayım, gelirsin.» dedi. Yalnızdım. Konağa girdim sonra. Tavanı yüksek bir salonda durdum. Yekpare camla kaplı pencerenin üst kanadı açıktı. Ev kuşatılmıştı. Saldırıya uğrayacaktı. «Kapıları kapayın!» buyruğunu verdim. «Tarzan'la maymunu gelecek.» dedi Ayşen ve pencerede simsiyah bir maymun belirdi. Tarzan görünmüyordu ama minare boyundaydı ve herkes önünde eğiliyordu bir şey yapmaması için. «Ben generalim, kimseden korkmam.» diye bağırdım ve bir orgeneralle el sıkıştım. Ayşen sandıkları dışarıya taşıyor, «Çabuk ol.» diyordu. Masamın çekmecesinden bir tıkırtı geliyordu. Çektim çekmeceyi. Arkasını bana dönen Osman dilekçe yazıyordu. «Sen gelmiyor musun?» dedim. «Ben şimdi şarkı söyleyecem.» dedi ve kızlar korosuyla birlikte şarkı söylemeye koyuldu.

göl

•

enis batur

Emel Aral için.

1

Herşeyi değiştiriyoruz, sevinin tutuklu gölü
bir acı tanığı, herşeyi indirgiyoruz
uzak bir çan çağrışımına,
bir bulanık ses akısına, ünlem ve çığlık,
herşeyi noktalıyoruz, bulut, duman
kör saldırısı zamanın, aç,
açıyoruz kolumuzu, göğsümüzü, dönüyoruz
yeşili maviye bulayarak, bir maya yoğuruyoruz
bu bölünmez soluğunda günün.

Herşeyi değiştiriyoruz, ilkyaz, sabahın
ertelediği hüzün, açıyoruz gözlerimizi,
sessiz tanıkları umarsızlığın,
«Öylesine ağır kozalak, düştüğünde
toprağa, hàva gibi, boşluk gibi,
neyi onaylayabilir yerçekimi»,
diyoruz.

2

Serin kuşu sabahın, acılı ve tekdüze :
Gölde bir ürperme, kuğu, sevilmeyen kuğu,

sevilen, camın gözünde açılan alımlı bezek, buğu,
sessiz bir çiçek gibi, yalın, gündüze.

Herşeyi ansıyoruz, her anıda bir uzaklık,
içimizde bir burukluk, bir ses ayağımızın dibinde,
buruşan bir kâğıt gibi göl, sonsuz halkalarında
damlanın, tuz ve taşın ince parmakları, dilsiz
bir bıçak, kuğu yaklaşırken, ve belleğimizde
sayısız çağrışımı bu anlatımsız boynun,
uzun ve titrek.

Serin kuşu sabahın, acılı ve tekdüze,
açılan sessiz bir yaprak gibi, gündüze.

3

Salkımsöğütlerde kırılır hüzünler, ince
ince damıtılan, alabalık ölüsü, göçebe,
kıyıya doğru bir yalpalanma içinde,
pullarında çeşitlenen öğle güneşi, iskelede
bir çocuk, tekbaşına, yorumlanamaz evriminde.

Herşeyi unutuyoruz, herşey öylesine açık ve
kesin, herşeyi adlandırıyoruz, adsızlıklarında
bırakarak, bir yaban ördeği geçiyor, sanki
tılsımlı, sanki yitecek dokunuldukta, kanaldan
yana sokaklarında gölün, kapalı, avcısız
tuzağın, yara gibi açılan nilüferi sıyırarak,
yolunu yitirmiş, yolsuz yolcusu herşeyin,
adlandırılan ve toz tutan.

4

Tutsak göle tutsak kanal, dar kandolaşımı
bir ortaçağ kentinin, her duvarda simyanın gizi,
tuğla ile kiremitin düşsel bir gride oluşturduğu alaşımı
güzün, ve toprakta, tan anı, kızılın uçuk izi.

Baca, keskin kuzey soluğunun ürperttiği sarmaşık
gövdesinin aceleyle tırmandığı, karmaşık.
Soyut basamakları merdivenin kanala inen;
kenti, içinden, zaman ile oynaşarak sömüren,
ve günbatımında sinsice can veren, al
kan, kan veren, kan alan, kanayan kanal.

5

Su ve hava, başladığı yer herşeyin,
herşeyin bittiği yer, hiçbirşeyin.
Su ve hava küfün kemirdiği demir,
haç-pencere, haç-duvar ve pas-demir.

Su ve hava geçiyoruz herşeyi, yayı
köprülerin, direnen, geriliyor gururla
zamana, herşeyi geçiyoruz, su ve havayı,
köprü edimi taşıyor dar bir oluk
gibi, su, yoğun, akıyor, duruk, bir ilik
gibi, zamanı geçiyoruz kuruyarak, herşey
gibi; köprü, direniyor, geriliyor, onurla.

6

Bir dehlize giriyoruz, öylesine çoğuluz,
kendimizi göremiyoruz ürkek kalabalığın
paydasında, kör aynanın yankısı bu ses,
boğuk, dalgalan yüzeyinde suyun, gizemli
kovuklarda, çok bilinmeyenli çocuk, kovuk, boğuk.

Herşeyi biliyoruz bahçeyi aşarken, sevgisiz bir ısı
yayılıyor içimizde, meşelere bakıyoruz uzak bir
duygudan, yeşilin katsayılarına çimde, manolyaya;
gece-ay, Simya-ay, kraliçe ördek. Kanala dönük
kırmızı kapı, duvara dayalı bisiklet, dün gibi,
çocuk, çim, meşe, bütün bu neşe, üzünç
örtülü nesneler bizi bize yapan ürkünç, yarın gibi.

7

Yol uzun derken, bir umut mu içimizde yükselen
güneş, sevgi mi, sakınarak kullandığımız kelime,
bakarken süzülüşüne martının, belirsiz bir gülümseme
halinde dudağımıza fırlayan kıvrımda biçimlenen?

Dingin an. Soluk yüzünde bir köpeğin, sokağın
yalnız gecesinin maskesi açılıyor bir güven ile, dokunmanın
yalın ilgisi belirdikte; herşeyi görüyoruz artık, renk,
gök ve ateş, arı ve kelebek, zarif katkısı gözüpek
doğanın, herşeyi görüyoruz, anlaşılmaz bir çocuk
geçiyor yanımızdan, yol uzun, diyoruz, soluğumuz kopuk.

sarı rolls royce

•

demir özlü

O zaman da şimdiki gibi olumlu, doğru düşünceler içinde yuvarlanıp gittiğimi sanardım. Diyeceğim, dosdoğru düşünmeden ayrılıp uzaklaştığını, pek de sezemiyor insan; öte yana geçiyor belki, ama doğru düşünce gene de bir nesne gibi karşısında durup duruyor.

Gloria Swanson, öyle sanıyorum ki, sarı Rolls Royce'lar dönemine yetişmiştir. Sarı... kara Rolls Royce'lar... geniş yakalar, çizgili erkek giysileri, fötr şapkalar, çift renkli ayakkabılar: sarı-beyaz, kara-beyaz, mavi-beyaz, kahverengi-boz renkli. Gloria Swanson şimdi de güzeldir. Onu da nerden ansıyorum? Öyle sanıyorum ki, asıl anlatmak istediğim, şimdi imgelemimde kanatları incecik kelebekler gibi uçuşan Shirley Mc Laine'in bir filmidir. Beş ayrı öyküden oluşan bir film içinde, Shirley Mc Laine'e düşen bölümün öyküsü... Nehir kıyısında, kahvede, büyük bir kentte, güneyde, belki de Napoli'de... Sarı Rolls Royce kapalı bir arabadır, belki çamurlukları karadır, tekerleklerini saran çamurluklar değil — tekerlekleri saran çamurluklar üst yanında kalırlar tekerleklerin, tekerlekler bütünüyle görünür, tellidirler — içeri girmek için üzerine basılan çamurluk basamakları.

O sırada askerlikten izinliydim. Doğrusu, sinirlerim iyice bozuktu. Yaşamadan uzak kalmıştım; herşeyden: yemeden, içmeden, sevgiden, cinsellikten, kadınlardan, bir kadınla sevişmekten, sokaklardan, insanlardan, caddelerden, sivil giysilerden, insanların sivil olup da birarada oldukları herşeyden... İçten içe beni sevindiren şey iznimin biraz uzun olmasıydı, iki ya da üç ay. Ondan sonra pek de yapılacak askerlik kalmamıştı, işin sonuna yaklaşmıştım. Ama kaygılı olmak için, izinli de olsam, salt asker olmam yetip de artıyordu bile; askerdim ya!

Sevgilimle birlikte sinemadaydık. Işıklar söndükten sonra matineye yetişebilmiş, geniş, aşağı yukarı dörtgen biçimindeki eski, güzelim sinemanın orta koltuklarında bir yerde oturuyorduk.

Birbirine ekli beş kısa film de gangsterlerin yaşamlarıyla ilgiliydi. Hepsi birbirinden ayrı konular... Başka başka kentlerde geçiyorlar. Gangsterlerin herbiri birbirinden değişik davranışta kişiler. Açık renk çizgili giysiler.... şapkalar, koyu renk giysiler, yakada karanfiller, çift renkli ayakkabılar, tabancalar, uzun ya da kısa namlulu, toplu, Ford arabalar, Fiat'lar, Rolls Royce'lar...

Askere gitmeden önce de ben, gene aynı sevgilimle ışıklı bir çatı altında yaşıyordum. Evin ön yanına düşen bölümde, sokağın üzerinde bir teras vardı, küçük aralıktan açılan kapıyla çıkılan teras; arka yana da düşen bölümde, gene aynı büyüklükte bir teras vardı.

Akşamüzeri, sokak üzerindeki teras gölgeli oluyordu, çünkü güneş devrilmiş oluyordu arka yana. Ama sabah da olsa ön terasta oturulmuyordu, sokağın karşı yanındaki yapıların, çatı katlarına, bakıyor orası. Arka terassa, kentin dışına, yumuşak, düz araziye, yeşil, ağaçlı kırlara, sonsuz olarak uzayan çayırlara bakıyordu. Küçük aralığın kapısı oraya açılıyor, yatak odasının geniş pencereleri de evin içini gösteriyordu. Geçirilecek vakit varsa, sabah da orada oturuluyordu, akşam da.

O yaz mevsimi sonunda askere gittim işte. Gene aynı sevgilim; küçük, esmer, bacakları dolgun genç kadın vardı yaşamamda.

Askerlikte çok uzak, yüksek, küçücük bir kentteydim. Kışla, dağlara yaslanan kentin hemen yanıbaşındaydı. Aşağıda, büyük, geniş, yüksek ova uzanıyordu. Ovaya doğru küçük, pırıl pırıl bir yapı: İstasyonla ona ek yapılar.

İstasyon çevresinde de tek katlı evleriyle, küçük yeni bir mahalle vardı. Ovadan akan nehir kolları görülebiliyordu kışladan.

Kışlanın alt yanlarında da, yamaçlar arasından gelen, coşkun akan bir su vardı. Suları buz gibi akan bir çeşme. Orda ağaçlar, büyümüş, uzun otlar sarmıştı her yanı. Gece, küçük kentteki dostlarımızca önceden kararlaştırılmış yere, otlar arasına konmuş **rakı** şişesini alırdık. Yer sarsıntısına uğrayanlara yardım olsun diye, Almanya'dan gelmiş, ama halkın yemediği sövüş et konservelerini, kışlanın geniş, yola bakan ağaçları dibinde açıyor, çay bardağı ile, asker battaniyesinin üzerine kurulmuş sofradan birkaç kadeh içebiliyorduk. Boyları, insan boyunu biraz aşan, yeni yetişen ağaçlar vardı o yanında kışlanın. Biraz ötede de iki sıra tel örgüler.

Yaşça büyük askerler olduğumuz için, genç nöbetçi askerler yaklaşıp da ne yaptığımıza bakmazlardı bile. Hepsi dostlarımızdı. Genç askerler, tüfekleri omuzlarında, ikişer ikişer bizim oturduğumuz yerin on metre kadar ilerisinde, tel örgüler boyunca gider gelirlerdi. İki saatte bir nöbet değiştirirken, kısa bir süre karşılıklı bağrıştıkları duyulur; bizi daha yakından tanıyan biri nöbeti almışsa :

«Orda mısınız abi!» derdi bize.

Sonradan anladım ki, genç askerlerin yanımıza gelmemeleri salt yaşça büyük olmamızdan gelmiyor; kışladaki insanın yemek yiyen insana olan saygısından oluyor bu; başka yemek yiyen toplulukların yanına da yaklaşmıyorlar. Hem birarada hem yalnız... kışlada, kalabalık içinde, herkes kendi dünyasında yaşıyor sanki.

Shirley Mc Laine hafif yumuk gözleriyle, hafif tatarsı yüzüyle, ölçülü iriliğiyle, biraz dalgalı saçlarıyla, düşünceleriyle duyguları açık seçik belli olmayan şapkası gözlerinin üzerine inik gangsterin sevgilisiydi. Kentin kaldırım kahveleri önündeki masalarda, yanlarında öteki arkadaşları otururlarken, solgun renkli eski resimlerdeki gibiydiler. Shirley Mc Laine açık kollarıyla...

Askerliğimi yaptığım küçük kentin, Orta-Çağ kalıntısı çarşısında, gezici, camlı vitrinlerde, çeşitli kaçak eşyanın yanında, üzerinde 1920, 1930 dönemi otomobil modellerinin çıkartmaları bulunan Fransız su bardakları da satılırdı. Tatil günlerinde onlardan birer birer satınalarak biriktirmiştim: Kırmızı, kara çizgileri olan bir Fiat, koyu yeşil, karaya yakın bir Ford, sarı bir Rolls Royce... İzne gelirken, o bardakları da getirmiştim beraberimde.

Shirley Mc Laine'nin gangsterinin de sarı bir Rolls Royce'u vardı. Kentin sokaklarında onla dolaşıyor. Sarı bir Rolls Royce... köşeli, pırıl pırıl... «birbirinden değişik üç fren düzeni var, direksiyonu bir parmak dokunuşuyla yönetilebiliyor.»

Renkli resimler... lâcivert, ince, beyaz çizgili erkek giysileri, pembemsi bir gömlek, gülkurusu, gri bir fötr şapka, biraz öne inen, iki renkli ayakkabılar. Kısa kollu, kolları fırfırlı bir kadın giysisi; atkılı, yüksek topuklu ayakkabılar, güzel, çıplak kollar, geniş kenarlı, hasır şapkalar... Kahvede, kaldırımın üzerinde bacak bacak üstüne atıp oturunca, daha da uzun görünen ayakkabılar. Bütün o arka yan: arkada oturanlar, kaldırımın önünden geçen iyi giyimli insanlar. Alana inip kalkan, atılmış yemleri yiyen, gri, kara, beyaz çizgili güvercinler... Gangster sevgilisine iyice bağlıdır ama, belki de bu duygusunu fazlaca belli etmez, davranışıdır bu.

Gangsterin sevgilisi, gangsteri başka bir adamla, gelişigüzel biriyle aldatır. Gangster gene duygularını açığa vurmuyor, ama artık anlaşılıyor ki, düşmanlarına karşı yenik düşüşü, sevgilisinin onu aldatmasından geliyor.

Sevgilim de beni, ayrı kaldığımız süre içinde aldatmıştı sanıyorum.

Filmin bütün öykülerindeki kadınlar, sevgililerini şu ya da bu biçimde aldatıyorlar. Temelli sevgililerinden ayrı, hoşlandıkları bir adam çıkıyor ortaya kısa bir süre için; bu ya ilişkilerini bozuyor, ya da yaşamalarına bir başkalık getiriyor. Belki film, baştan sona, gangsterler de aldatılır demek istiyor, o dönemin güzelim havasını yansıtarak.

Ben de bardakların üzerindeki eski model araba çıkartmalarına iyice bağlıydım, sarı Rolls Royce'a da. Gangsterin sevgilisinin onu aldatması, bu güzel arabanın — sarı Rolls Royce'un — yaşamlarına girmesinden gelmiyor muydu?

Tam bu sırada sevgilim :

«İstersen çıkalım» dedi. Sıkıldığımı anlamıştı.

«Çıkalım mı?»

«İstersen.»

«Sen istiyor musun?»

«Sen istersen.»

Kaygılı, çıktık sinemadan.

Kışlada, sabahları çok erken kalkılıyordu. Yaz günleri saat beşte, kışın saat altıda. Ama ben şimdi daha çok yaz günlerini ansıyorum. Doğuda, yüksek bir yayladaydı. Saat beşte kalkıp, tek katlı kerpiç yapının önüne, alana çıkılıyordu. Güneş, doğmuş oluyordu. Ortalık iyice aydınlıktı. Hafif kızılsı bir aydınlık, zar gibi yüksek ovayı sarıyordu. Toprağın üzerine, güneşin aydınlık gölgesi düşüyordu. Ovadaki yapılar, vuran ışıkla pırıl pırıl görünüyordu.

Eve döndüğümüzde, üzerinde sarı Rolls Royce çıkartması olan bardak gözüme ilişti. Sevgilimin beni aldatması, aylarca önce o bardağı almamdan mı geliyordu?

Günler şöyle böyle geçiyordu. Varlığımıza bile bile saldıran bir uğursuzluğu ortaya çıkarırsak, çok acı çekmiş, çok tedirginlik yaşamış da olsak, ondan kendimizi ayırırız artık. Varlığımıza saldıran şey, somut bir varlıkmış gibi karşımızda dursa da.

Sarı Rolls Royce, üzeri kapalı bir otomobil olsa da, gene de açık bir otomobil gibiydi. Üzeri deriyle kaplıydı da yaylıydı; açıla-

biliyordu demek istemiyorum, üzeri de madenle kaplıydı, ama pencereleri büyüktü, bazı pencereleri pancurlu, çift camlı, büyük ön camı da düz, kesme camdı. Benim bardağın üzerindeki sarı Rolls Royce da öyle. Uzun motorlu, geniş camlı. Ford öyle değil, daha kısa, küt, derli toplu. Sarı Rolls Royce, kentin içindeki dönemeçleri kıvrılırken, uzunluğundan gelen bir özveriyle salınıyor sanki.

Benim sevgilim yanımda oturur, yollar boyunca beraber yürürüz. Yazın sıcak günlerinde çorapsızdır bacakları. Gangsterin sevgilisi, çıplak bacaklarını nehrin sularına sokar; çiçekli şapkası başındadır, giysisinin etekleri fırfırlıdır. Ben uzun ovada, dağların, düz ovaya biraz yüksekten bakan yamaçlarında sonsuz yürüyüşlere çıkarım. Yel eser, uzak otların kokularını taşır. Sarı Rolls Royce, ovanın üzerinde, boz renkli bir ip gibi uzanan şosede, dağlar arasında bir gölün kıyısında kurulmuş kasabaya doğru yol alır.

Sonsuz bir uzunluktur insan varlığı. Yel gibi esicidir. Ama gene yel gibi maddeseldir. İnce, hüzünlü bir madde.

Gloria Swanson'un yaşlılık fotoğraflarını gördüm. Alabildiğine güzeldi. Gloria Swanson sarı Rolls Royce'lar dönemine yetişmiştir. Ben şimdi de kendi kendime kuruntu edip, sarı otomobillerden çekinsem de.

genç marx'ın evrimi üzerine

•

louis althusser'den çeviren: kenan somer

I

Eğer benden felsefel denemelerimde savunmak istediğim ana **Tez**'i bir kaç sözle özetlemem istenseydi, şöyle derdim: Marx yeni bir bilim kurdu: Tarih bilimi. Eklerdim: bu bilimsel bulgu, insan tarihinde benzeri olmayan teorik ve siyasal bir olaydır. Ve belginleştirirdim: bu olay dönüşsüzdür **(irréversible)**.

Teorik bir olay. Marx'tan önce, «Tarih-kıta» denebilecek olan şey, ya dinsel, ya törel, ya da hukuksal-siyasal esinli ideolojik görüşler, kısacası Tarih felsefeleri tarafından tutulmuştu. Bunlar, toplumlarda ve tarihte olup biten şeylerin bir betimlemesini verme savındaydılar. Gerçekte, toplumları ve tarihi yöneten mekanizmaları, bozucu ve aldatıcı kavramlar altında gizlemekten başka bir şey yapmıyorlardı. Bu aldatmaca bir raslantı değildi: bu ideolojik görüşlerin görevleri ile uyuşuyordu. Bu görüşler, gerçekte, asıl görevi sınıflı toplumların üretim (= sömürü) ilişkilerini yeniden-üretmek olan pratik ideolojilerin (din, ahlâk, hukuksal ideoloji, siyasal ideoloji, vb.) teorik müfrezelerinden başka bir şey değildirler. Marx, işte bu ideolojik görüşlerden koparaktır ki «Tarih-kıta»yı «açmış»tır. Açık: tarihsel materyalizm ilkeleri aracıyla, **Kapital** ve öbür yapıtları aracıyla. Açık: çünkü, Lenin'in dediği gibi, Marx ardıllarının açımsamaya devam ettikleri, ama büyük genişlik ve yeni sorunlarının ardı arkası kesilmez çabalar gerektirdiği engin bir alanın «köşe taşları»nı koymaktan başka bir şey yapmamıştır.

Siyasal bir olay. Çünkü Marx'ın bilimsel bulgusu, daha başlangıçta zorlu ve yatışmaz bir sınıflar savaşımı konusu ve bu savaşımın kazanılacak şeyi (enjeu) idi, ve gitgide daha da çok öyle oldu. İnsan tarihinin, sınıflı toplumlar, yani sınıf sömürü ve egemenliği, ya-

ni eninde sonunda sınıflar savaşımı tarihi olduğunu göstererek, kapitalist sömürü ve egemenlik mekanizmalarını bozarak, Marx egemen sınıfların çıkarlarına cepheden saldırıyordu. Egemen sınıfların ideologları ona karşı zincirlerinden boşaldılar ve daha da çok boşalıyorlar. Buna karşılık sömürülenler, ve en başta da proleterler, Marx'ın bilimsel teorisinde «kendi» gerçeklerini gördüler: bu teoriyi benimsediler, ve onu, kendi devrimci sınıflar savaşımlarında, bir silâh durumuna getirdiler. Bu benimseme tarihte bir ad taşır: **İşçi Hareketi ile Marksist Teorinin Birleşmesi** (ya da, Lenin'in dediği gibi, Kaynaşması). Bu Karşılaşma, bu Birleşme, bu Kaynaşma, ne kendiliğinden, ne de kolaylıkla oldu. Çünkü, Marksist Teorinin oluşması ve yayılmasından çok önce varolan işçi Hareketi, ütopyacı sosyalizm, anarşizm, vb. gibi küçük-burjuva ideolojik görüşlerin etkisi altında bulunuyordu. Bu Birlik'in biçimlenmesi ve tarihsel bir varlık kazanması için çok uzun bir çalışma ve çok uzun ideolojik ve siyasal bir savaşım gerekti. Nedir ki, gerçekleşme ve varlık koşulları sonucu, bu Birlik, bir kez kurulduktan sonra, hiç bozulmayacak bir birlik olamaz. Sınıflar savaşımı etkisi altında, zorlu bir sınıflar savaşımı içinde, onu tehdit eden sapmalar ve bunalımlara karşı, bu birliğin durmadan savunulması gerekir. Dün II. Enternasyonal'ın ihaneti, bugün Uluslararası Komünist Hareketin bölünmesi, bu birliği tehdit eden sapmalar ve bunalımlara tanıklık ederler.

Söz götürmez bir gerçek var: Yüz yıldan beri, tüm insanlık tarihi, işçi (ve ezilen halklar) Hareketi ile (marksist-leninist Teori haline gelmiş) marksist Teorinin Birlik'ine bağlı. Bu, emperyalizme karşı proletarya ve ezilen halkların savaşımı gerçekliğinin, bundan böyle, değişik ama yakınsak biçimler altında, dünya tarih sahnesini üstten belirlediğini görmek için, biraz gerilemek yeter. Emperyalizme karşı proletarya ve ezilen halkların savaşımı gerçekliği, **dönüşsüzdür.**

II

Bu saptamalarla yetinebilirdik. Bununla birlikte, eğer (bu savaşımda tuttuğumuz yer ne olursa olsun) «Tarih-kıta»nın açımsanmasında ilerlemek, ya da (bir bakıma aynı anlama gelmek üzere) proleter sınıf savaşımının çağdaş biçimlerini anlamak istiyorsak, daha öteye gitmeliyiz. Kendi kendimize: Marx'ın bilimsel bulgusu hangi koşullarda mümkün oldu? sorusunu sormalıyız.

Bu soru bir dolambaçın **(detour)** tüm görünüşlerine sahip. Ama bir dolambaç değil. Teorik bir sorunun tüm görünüşlerine sahip. Gerçekte apaçık bir güncüllükte siyasal sonuçları var.

III

Daha önceki denemelerimizde, Marx'ın bilimsel bulgusunun, daha önceki ideolojik görüşler ile bir «kopuntu» ya da «kopma»yı temsil ettiğini gösterdiğimiz zaman, ne yaptık? Bilim ile ideoloji arasında «kopuntu» ya da «kopma»dan söz ederken, ne yaptık? İdeolojiden söz ederken, ne yaptık?

Şimdi yönünün gösterilmesi ve sınırlarının çizilmesi gereken, biçimsel bir çözümleme geliştirdik.

Her şeyden önce, bir **saptama**'ya giriştik. Bir gerçeği, teorik bir olayı saptadık: o zamana kadar ideolojik olarak nitelendirdiğimiz görüşler tarafından tutulan bir alanda, bilimsel bir Tarih teorisinin ortaya çıkışı. Şimdilik, şu **ideolojik** nitelendirmesini bir yana bırakalım.

Marx'ın teorisi ile bu görüşler arasında yok edilemez bir ayrılık bulunduğunu gösterdik. Bunu göstermek için, onların kavramsal içeriklerini ve işleme biçimlerini karşılaştırdık.

Kavramsal içerikleri. Marx'ın, Tarih felsefelerinin eski temel kavramlarını, yepyeni, çiçeği burnunda, eski görüşler içinde «bulunamaz» kavramlar ile değiştirdiğini gösterdik. Tarih felsefelerinin, insandan, iktisadî özneden, gereksinimden, gereksinimler sisteminden, uygar toplumdan, yabancılaşmadan, çalmadan, haksızlıktan, zihinden, özgürlükten söz ettikleri yerde, — hatta «toplum»dan söz ettikleri yerde —, Marx, üretim biçiminden, üretici güçlerden, üretim ilişkilerinden, toplumsal kuruluştan, altyapıdan, üstyapıdan, ideolojilerden, sınıflardan, sınıflar savaşımından vb. söz etmeye koyuldu. Bundan, marksist kavramlar sistemi ile, marksizm-öncesi kavramlar sistemi arasında (hatta klasik Ekonomi politik olgusunda bile) süreklilik ilişkisi bulunmadığı sonucunu çıkardık. Bu süreklilik ilişkisi yokluğuna, bu teorik ayrılığa, bu diyalektik «sıçrama»ya, bir «epistemolojik kopuntu», bir «kopma» adını verdik.

İşleme biçimleri. Marksist teorinin, **pratikte**, eski marksizm-öncesi görüşlerden bambaşka bir biçimde işlediğini gösterdik. Bize, marksist teorinin temel kavramlar sistemi, bir bilim «teori»si biçimine göre işler göründü: konusunun «sonsuzluğu» (Lenin) üzerine açık, yani durmadan yeni bilgiler üretmek için, durmadan sorular sormaya ve durmadan sorunlarla karşılaşmaya yönelik «temel» bir kavramsal aygıt olarak. Şöyle diyelim: bu ilk gerçeği (bazı konjonktürlerde) yenilemeye yetenekli yeni bilgilerin (sonsuz) fethi **için** (geçici) bir **gerçek** (vérité) olarak. Karşılaştırma ile, eski görüşlerin temel teorisi, bize, yeni bilgiler üretmek **için** (geçici) bir **gerçek** olarak işle-

mek şöyle dursun, tersine, kendini pratik bakımdan Tarihin **gerçeği** olarak, onun tam, kesin ve salt bilgisi olarak, kısacası, terimin bilimsel anlamı ile konusuz olduğu için gelişmesiz, ve bunun sonucu, gerçek içinde kendi öz yansısından başka bir şey görmeyen, kendi içine kapalı bir sistem olarak işler göründü. Burada da, bundan, Marx'ın teorisi ile daha önceki görüşler arasında köklü bir ayrılık sonucunu çıkardık ve «epistemolojik kopuntu»dan ve «kopma»dan söz ettik.

Geriye, bu görüşleri **ideolojik** olarak nitelendirdiğimiz, ve saptamış bulunduğumuz «epistemolojik kopuntu» ya da «kopma»yı, marksist **bilim** ile, onun **ideolojik** tarih-öncesi arasında teorik bir süreksizlik olarak düşündüğümüz kalır. Belginleştirelim: genel olarak bilim ile genel olarak ideoloji arasında değil, ama marksist bilim ile, **onun öz** ideolojik tarih öncesi arasında.

Bununla birlikte, marksist görüşlerin ideolojik görüşler olduklarını bize söyletmiş olan ne? Ya da, aynı anlama gelmek üzere, **ideolojik** terimine ne anlam verdik?

İdeolojik bir görüş, bu sözcüğe ne anlam verilirse verilsin, ne alnında, ne de göğsünde ideolojik damgasını taşır. Tersine, kendini Gerçek **(Vérité)** olarak sunar. O ancak sonradan ve dışardan, marksist Tarih biliminin varlığı açısından, ideolojik olarak nitelendirilebilir. Dikkat: sadece bilim olarak marksist bilimin varlığı açısından değil, ama Tarih bilimi olarak marksist bilim açısından.

Gerçekte, her bilim, teoriler tarihi içinde ortaya çıkar, ve bilim olduğunu gösterir göstermez, kopmuş bulunduğu **kendi öz** teorik tarih-öncesini yanlış, dayanaksız, gerçek dışı olarak gösterir. Ona pratik olarak böyle davranır: bu davranış, tarihin bir uğrağıdır. Ama bundan, bu geri dönük (gerilek) pratik üzerine, Gerçek ve Yanılgı arasında, Bilgi ve Bilgisizlik arasında, ve hatta (ideoloji terimini marksist-olmayan bir anlamda alma koşulu ile) Bilim ve İdeoloji arasında idealist bir karşıtlık teorisi kurmak üzere, hidayete erdirici sonuçlar çıkartacak filozoflar da her zaman bulunur.

Bu geriye dönüş (gerileklik) etkisi, kendini marksist bilim olgusunda da gösterir: Marksist bilim ortaya çıktığı zaman, **kendi öz** tarih-öncesini zorunlu bir biçimde yanlış olarak, ama aynı zamanda ve üstelik, terimin marksist anlamı ile, **ideolojik** olarak da gösterir. Dahası, o kendi öz tarih-öncesini ideolojik olduğu **için** yanlış olarak gösterir, ve pratik bakımdan ona karşı böyle davranır. Sadece yanlışlığı göstermekle kalmaz, ama yanlışlığın tarihsel nedenini de verir. Böylece, bilim ile onun tarih-öncesi arasındaki «kopuntu»nun,

Gerçek ve Yanılgı arasında, Bilgi ve Bilgisizlik arasında idealist bir karşıtlık olarak sömürülmesini yasaklar.

Bu benzersiz ayrılık ve üstünlük hangi ilkeye dayanır? Marx tarafından kurulan bilimin, toplumsal kuruluşların tarih bilimi olduğu gerçeğine. Bu nitelikle, bu bilim, **ideoloji** kavramına, ilk kez olarak, bilimsel bir içerik kazandırır. İdeolojiler katıksız kuruntular (Yanılgı) değil, ama kurumlar ve pratikler içinde varolan birer fikirler bütünüdürler: üstyapıda yer alır, sınıflar savaşımına dayanırlar. Eğer Marx tarafından kurulan bilim, kendi öz tarih-öncesinde yazılı teorik görüşleri ideolojik olarak gösteriyorsa, bu sadece onları yanlış olarak bildirmek için değildir: bu görüşlerin kendilerini gerçek olarak sunduklarını, gerçek olarak kabul edilmiş ve edilmekte olduklarını söylemek, — ve bu zorunluluğun nedenini vermek içindir de. Eğer Marx'ın kendilerinden koptuğu teorik görüşler (basitleştirmek için tarih felsefeleri diyelim) ideolojik nitelendirmesine müstahaksalar, bunun nedeni, bu görüşlerin, belli bir toplumun üretim ilişkilerinin yenidenüretiminde, zorunlu görevler üstlenen pratik ideolojilerin teorik müfrezeleri olmalarıdır.

Eğer bu böyle ise, marksist bilim ile onun ideolojik tarih-öncesi arasındaki «kopuntu», bizi bilim ve ideoloji arasındaki bir ayrılık teorisinden, bir epistemolojiden bambaşka bir şeye götürür. Bu kopuntu, bizi, bir yandan içinde Devlet ve İdeolojilerin yer aldıkları bir üstyapı teorisine (bu konuda İdeolojik Devlet Aygıtları üzerindeki makalede bir kaç söz söylemeyi denedim), öte yandan, bilgi üretimi süreçlerinin bir maddî (üretim) toplumsal (işbölümü, sınıflar savaşımı), ideolojik ve felsefel koşulları teorisine götürür. Bu iki teori de, son duruşmada, tarihsel materyalizme bağlanır.

Ama eğer bu böyle ise, Marx'ın bilimsel teorisinin kendisini, kopmuş bulunduğu ideolojik görüşler alanındaki kendi öz «taşma» koşulları üzerinde sorguya çekmek gerekir.

IV

Marksizm ustaları (en başta Marx, Engels, sonra Lenin), yeni bir bilimin ortaya çıkışını **saptamanın** yetmediğini, ama bu ortaya çıkış koşullarının, marksist bilim ilkelerine uygun bir çözümlemesinin verilmesinin de gerektiğini iyice sezdiler. Bu çözümlemenin ilk öğeleri, Engels ve Lenin'de, marksizmin, alman felsefesi, ingiliz ekonomi politiği ve fransız sosyalizminden oluşan «Üç kaynağı» teorisi biçimi altında bulunur.

Eski "kaynaklar" eğretilemesi, kendinde idealist kavramlar (kö-

ken, akımın içselliği, vb.) taşıdığı için, bizi yanılgıya düşürmesin. Bu "klâsik" teoride asıl dikkate değer olan şey şudur ki, bu teori, önce, Marx'ın bulgusunu, bireysel deha ya da yazar dehası terimi ile değil, ama ayrı ve bağımsız teorik öğelerin **birleşmesi** terimi ile (Üç kaynak) düşünür. Ancak bundan sonradır ki, bu birleşmeyi, bu birleşmeye katılan öğelere göre tamamen yeni bir sonuç veren bir birleşme olarak sunar: materyalist diyalektiğin en önemli kategorisi olan «nitel sıçrama» ya da «atlama» örneği.

Bununla birlikte, Engels ve Lenin orada kalmazlar. Marksist bilimin ortaya çıkışının salt içsel, salt «epistemolojik» bir anlayışını savunmazlar. Bu üç teorik öğenin, bizi pratik bir arka-fon'a: üretim güçleri ve üretim ilişkilerinde kesin dönüşümler ile, yükselen burjuvazinin feodal aristokrasiye karşı yüzyıllar süren sınıflar savaşımı ile, ve son olarak proleter sınıflar savaşımının ilk büyük eylemleri ile belirlenen maddî, toplumsal ve siyasal bir tarihe götürdüklerini de hatırlatırlar.

Alman felsefesi, ingiliz iktisadı ve fransız sosyalizminde bu gerçeklikler düşünülmüş, ama aynı zamanda **bozulmuş**, yalanlaştırılmış ve gizlenmişlerdir de, çünkü bu teorik öğeler iyiden iyide ideolojik bir özlüktedirler. Kesin sorun işte o zaman ortaya çıkar.

Gerçekten, bu üç teorik öğenin birleşmesinin, marksist bilimin ortaya çıkışı sonucunu verdiğini saptamak yetmez. Bu ideolojik **birleşme**'nin **nasıl** olup da **bilimsel bir ayrılma**, bu karşılaşmanın nasıl olup da bir «kopma» sonucu verebildiğini de kendi kendine sormak gerekir. Başka bir deyişle, marksist düşüncenin, bu birleşme vesilesi ile, **ideoloji'**den nasıl ve neden çıkabildiğini: ya da, bu olağanüstü dönüşümü meydana getiren **yerdeğiştirmenin (déplacement)**; öğrenilen şey tarafından anlamı gizlenen, altüst edilen şeyi aydınlığa çıkaran, ve olgular içinde bilinmeyen bir zorunluluk bulan açı değişikliğinin ne olduğunu da kendi kendine sormak gerekir.

Bu soruna, şu tezi ileriye sürerek, bir cevabın ilk öğelerini vermek isterim: Marx, Tarih biliminin çıktığı teorik birleşmenin etkililiğini, kesenkes yeni sınıf konumları, proleter sınıf konumları üzerine geçmek için **yerdeğiştirerek** harekete getirmiştir.

V

Genç Marx'ın düşünce «evrim»inin «uğrak»ları, genel çizgileri ile ele alınarak, bunun böyle olduğu gösterilebilir. **Ren Gazetesi**'nin liberal—radikal makalelerini (1841), **Feuerbach üzerine Tezler** ve **Alman ideolojisi** içinde, «eski felsefel bilincimizle hesaplaşma»yı ve «dünyayı dönüştürmek» üzere «onu yorumlama»dan vazgeçen yeni bir felsefenin doğuşunu açıklayan ünlü formüller ile sicile geçen 1845 devrimci ko-

puşundan, dört yıl ayırır. Bu dört yıl boyunca, renanya burjuvazisinin genç bir çocuğunun radikal—burjuva siyasal ve felsefel konumlardan, hümanist—küçük-burjuva konumlara, sonra da komünist—materyalist (yepyeni bir devrimci materyalizm) konumlara geçtiğini görüyoruz.

Bu «evrim»in çeşitli yönlerini belginleştirelim.

Genç Marx'ın, birbirine bağlı olarak, düşünce **konu**'sunu değiştirdiğini (genel çizgilerle hukuktan devlete, sonra da Ekonomi politiğe geçer); **felsefel** konumunu değiştirdiğini (Hegel'den Feuerbach'a, sonra da devrimci materyalizme geçer); ve **siyasal** konumunu değiştirdiğini (radikal burjuva liberalizminden küçük-burjuva hümanizmine, sonra da komünizme geçer) görüyoruz. Zaman içindeki öncelik ve sonralıklarında bile, bu değişiklikler birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Gene de bunları yapısız bir birlik içinde birbirlerine karıştırmamalı, çünkü ayrı ayrı düzeylerde işe karışırlar ve Genç Marx'ın düşünce dönüşümü süreci içinde her biri ayrı bir rol oynar.

Konu'nun sahnenin önünü tuttuğu bu süreç içinde, belirleyici yeri siyasal (sınıf) konumun, ama merkezî yeri felsefel konumun tuttuğunu, çünkü siyasal konum ile düşünce konusu arasındaki teorik ilişkiyi felsefel konumun sağladığını söyleyebiliriz. Bu, genç Marx'ın tarihi içinde, deneysel olarak **(empiriquement)** doğrulanabilir. Onu bir konumdan öbürüne (şematik olarak: basın üzerindeki yasalardan devlete, sonra da Ekonomi politiğe) geçiren şey siyasaldır, ama bu geçiş, her kezinde, yeni bir felsefel konum biçimi altında gerçekleşir, ve her kezinde, kendini yeni bir felsefel konum biçimi altında dile getirir. Bir yandan, felsefel konum, siyasal (ve ideolojik) konumun teorik ifadesi olarak görünür. Öte yandan, siyasal konumun teorideki (felsefel konum biçimi altında) bir çevirisi, düşünce konusu ile teorik ilişki koşulu olarak.

Eğer bu böyle ise, ve eğer felsefe teoride siyasalı temsil ediyorsa, genç Marx'ın felsefel konumunun, değişirlikleri içinde, düşüncesinin **teorik sınıf koşullarını** temsil ettiği söylenebilir. Eğer bu böyle ise, yeni bir bilimin kuruluşunu başlatan 1845 kopuşunun, kendini ilkin felsefel bir kopuş, daha önceki felsefel bilincin bir «hesabının görülmesi» biçimi altında, ve geçmişte benzeri olmayan bir felsefel konum bildirisi biçiminde dile getirmesine şaşılmayacaktır.

Bu şaşkınlık verici diyalektik, **1844 El-yazmaları**'nda işbaşında görülebilir. Bu el-yazmaları yakından incelenirse, Marx'ın bu metinde yaşamak zorunda kaldığı teorik dram kavranabilir (Marx bu metni hiç bir zaman yayımlamadı, bu metinden hiç bir zaman söz etmedi). **El-yazmaları**'nın bunalımı, konu üzerinde, Ekonomi politik üzerinde karşı

karşıya gelen siyasal konum ile felsefel konum arasındaki dayanılmaz çelişkide özetlenir. Siyasal bakımdan, Marx, **El-yazmaları**'nı, burjuva iktisatçıların kavram, çözümleme ve çelişkilerini kendi inançları yararına kullanma gibi olanaksız bir teorik çabaya girişerek, o sıralarda kapitalist sömürü olarak düşünemediği şeyi, «yabancılaşmış çalışma» adını verdiği şeyi birinci plana koyarak, komünist olarak yazar. Teorik bakımdan, bu metni, çalışmadan yabancılaşma **içinde**, ve Tarihten de İnsan **içinde** söz edebilmek için, Feuerbach **içine** Hegel sokma gibi olanaksız bir siyasal çabaya girişerek, küçük-burjuva felsefel konumlar üzerinde yazar. **El-yazmaları**, dayanılmaz bir bunalımın: kendi ideolojik sınırları içine kapanıp kalmış bir konuyu, bağdaşmaz siyasal ve teorik sınıf konumları ile yüz yüze getiren bir bunalımın heyecan verici, ama dizginsiz bir protokolüdür.

Bu bunalımın çözümünü, hiç değilse bu çözümün haberini, «yeni bir dünya görüşü»nün «tohum»unu (Engels), **Feuerbach üzerine Tezler** ile **Alman ideolojisi**'nde buluruz. **Tezler**'in ışığında değişen şey, Marx'-ın siyasal konumu değil, ama felsefel konumudur. Marx, Feuerbach'ı kesinlikle bırakır, tüm «dünyanın yorumlanması» felsefel geleneği ile ilişkisini keser, ve devrimci bir materyalizmin bilinmeyen topraklarında ilerler. Bu yeni konum, o zaman felsefede Marx'ın siyasal konumunu dile getirir. Şöyle de diyebilirim: Marx, teorik (felsefel) proleter sınıf konumlarına doğru, bir ilk adım, ama kesin bir adım atmıştır.

Belirleyici unsur, burada da siyasal olmuştur: proletaryanın siyasal savaşımlarına gitgide daha derin bir biçimde katılma. Teorik açıdan, merkezî yeri tutan, burada da felsefedir. Marx'ın, konusu üzerindeki, Ekonomi politik üzerindeki düşüncesi, işte bu teorik sınıf konumundan itibarendir ki yepyeni bir anlam kazanacaktır: Tarih biliminin ilkelerini saptamak ve geliştirmek üzere, tüm ideolojik görüşler ile ilişkiyi kesme.

«Üç kaynak» teorisini ben işte böyle yorumlamakta bir sakınca görmeyeceğim. Üç teorik öğenin (alman felsefesi, ingiliz ekonomi politiği, fransız sosyalizmi) birleşmesi, sonucunu (Marx'ın bilimsel bulgusu), ancak ve ancak, genç Marx'ı sadece siyasal proleter sınıf konumlarına değil, ama teorik proleter sınıf konumlarına da götüren bir **yerdeğiştirme** aracı ile verebilirdi. Siyasal olmaksızın hiç bir şey olmazdı: ama felsefe olmaksızın da, siyasal, konusunun bilimsel bilgisi için zorunlu olan teorik ifadesini bulamazdı.

Sadece bir kaç söz ekleyeceğim.

Önce, **Tezler** tarafından haber verilen yeni felsefel konumun, bu tezlerde sadece haber verilmiş olduğunu; yani bir kezde ve dört başı

mamur bir biçimde verilmemiş bulunduğunu; Marx'ın ve ardıllarının, daha sonraki teorik ve siyasal yapıtlarında, daha da genel bir biçimde işçi hareketi ile marksist Teorinin Birlik tarihi içinde, sessiz sedasız ya da açıkça işlenip geliştirilmekten geri kalmadığını; bu işlenip geliştirilmenin, bu yeni konum üzerinde, marksist-leninist bilim ve siyasal pratiğin ikili etkisi olduğunu belirtmek için.

Sonra da, (hatta «tohum halinde» bile) proleter bir felsefel konum tutmanın, Tarih biliminin kurulması, yani sınıf sömürü ve egemenliği mekanizmalarının çözümlenmesi bakımından zorunlu olmasında şaşılacak bir şey bulunmadığını belirtmek için. Her sınıflı toplumda, bu mekanizmalar, Tarih felsefeleri vb.'nın teorik biçimlerinden başka bir şey olmadıkları çok kalın bir ideolojik görüşler tabakası ile örtülmüş-gizlenmiş-yalanlaştırılmışlardır. Bu mekanizmaların görünür duruma gelmeleri için, bu ideolojilerden **çıkmak**, yani bu ideolojilerin temel teorik ifadesi olan felsefel bilincin «hesabını görmek» gerekir. Öyleyse, egemen sınıfların teorik konumunu bırakmak, ve bu mekanizmaların görünür duruma gelebilecekleri görüş açısında, yani sömürü ve egemenlik altında yaşayan sınıfın: proletaryanın görüş açısında yer almak gerekir. Proleter bir **siyasal** konum benimsemek yetmez. Proleteryanın görüş açısından görünür olan şeyin nedenleri ve mekanizmaları içinde kavranıp düşünülmesi için, bu siyasal konumun, **teorik** (felsefel) konum halinde işlenip geliştirilmesi gerekir. Bu **yerdeğiştirme** olmaksızın, Tarih bilimi, düşünülmez ve olanaksız bir şeydir.

VI

Son olarak, sözümün başına dönmek için, Tarih biliminin ortaya çıkma koşulları içindeki bu dolambaçın, bir derin-bilgi **(érudition)** dolambaçı olmadığını ekleyeceğim. Tam tersine: bu dolambaç bizi güncüllüğe çağırır. Çünkü Marx'dan istenmiş olan şey, bizden de her zaman istenmiş, ve bugün her zamandan da çok istenmektedir. Marksist teoriyi «geliştirmek», yani kapitalist-emperyalist sömürü ve egemenliğinin yeni biçimlerini çözümlemek için, işçi hareketi ile marksist-leninist Teori arasında doğru bir Birlik kurmak için, her zamandan daha çok proleter teorik (felsefel) konumlar üzerinde yer almalıyız: bu konumlar üzerinde yer almak demek, egemen sınıfın tüm ideolojilerinin köklü bir eleştirisi aracıyla, bu konumları, proleter **siyasal** konumlardan itibaren işleyip geliştirmek demektir. Lenin, devrimci teori olmaksızın, devrimci hareket olmaz diyordu. Biz de şöyle yazabiliriz: Proleter teorik (felsefel) konum olmaksızın, marksist teorinin «gelişme»si, ve işçi Hareketi ile marksist Teori arasında doğru bir Birlik olmaz.

«Eléments d'Autocritique»,
Hachette, Paris 1974, s. 105-126.

gramsci'ye göre siyasal güç



jacques julliard'dan çeviren : bertan onaran

... Peki, nedir öyleyse, Gramsci'nin düşüncesinin çevresinde kümelendiği şu temel kavram, yani bir sınıfın üstünlüğü? Onu, kabaca, **başarıya ulaşmış,** daha doğrusu **yasal bir sınıfın,** toplumun tümü üzerindeki **siyasal gücü** diye niteleyebiliriz. Gerçekten de, bir siyasal güç iki türlü uygulanabilir: siyasal toplumun sağladığı araçlarla, ki bu, sonunda hemen her zaman zora başvurulmasını gerektirir; Marx'ın, özellikle de Lenin'in işçi sınıfının buyurganlığı adını verdikleri yol budur. Bir de, inandırmaya dayanan, sivil toplumun araçları vardır; çünkü siyasal güç, nasıl olursa olsun, zora başvurmaktan hoşlanmaz: bunu ancak, bütün öbür yolları denedikten sonra, umutsuzluğa kapıldığı zaman uygular.

Gerçekten de, sivil toplumda — ki bunun siyasal toplumla sıkı birleşmesi Gramsci'nin Devlet adını verdiği şeyi oluşturur — kuramsal düşünceyi yayan daha başka araçlar vardır: bunların, yaşanan tarihsel ana ve görece önemlerine göre sırayla adları kilise, okul, basın, radyo, yayın, giderek aile ya da sendikadır. Bunların görevi, egemen sınıfın değerlerini toplumun tümüne yaymaktır; böylece, toplum söz konusu değerleri kendine mal edecek, dolayısıyla bu değerler evrensel sayılacak, sorun konusu edilmekten kurtulacaklardır. Egemen sınıfın değerleri öbür sınıflarca kabul edildiği sürece, birincisinin siyasal gücü yasal sayılacak, kaba kuvvetle savunulması gerekmeyecektir. Budur işte bir sınıfın üstünlüğü.

Gramsci'ye göre, tarihteki en başarılı üstünlük örneği, XVIII. yüzyılda Fransız kentsoylu sınıfının sağladığı üstünlüktür: söz konusu sınıf Devrim'den önce değerlerini ve dünya görüşünü öylesine başarıyla toplumun tümüne yaymıştı ki, siyasal gücü eline geçirmesi herkese yasal ve doğal gelmişti; özgürlük, eşitlik, hattâ mülkiyet yalnızca kentsoylu sınıfın değil, ulusun tümünün kullandığı sözcüklerdi. Oysa Yeniden Doğuş (Risorgimento) dönemi İtalyan kentsoylu sınıfı bu ta-

rihsel başarıyı gösteremedi: dolayısıyla, sonradan görüldüğü üzere, siyasal gücü belirsiz ve kırılgan oldu.

Bu üstünlük kavramından yola çıkıldığı zaman, «tarihsel elbirliği» kavramını daha kolay anlayabiliriz. Genellikle düşlenenin tersine, «tarihsel elbirliği» sözü ille de — ya da yalnızca — bir sınıf bağlaşmasını (ittifakını) değil, bu bağlaşma içersinde altyapıyla üstyapı arasında kurulacak ilişkiyi dile getirmektedir; başka bir deyişle, kuramsal düşüncelerin oynayacağı organsal birleştirici rolü. Dolayısıyla, Gramsci için, aydınlar, kentsoylu sınıfla işçi sınıfı arasında gidip gelen şu belirsiz **«ara katmanlar»** değildirler; **«üstyapının görevlileridirler»**, yani belli bir dünya görüşü çevresinde kurup temsil ettikleri belirli bir tarihsel elbirliğinin işçileridirler. Nitekim, İtalyan **Mezzogiorno** dönemindeki gerici tarımsal elbirliği içersinde, **«güneyli köylü büyük toprak ağasına aydın aracılığıyla bağlıdır.»**

Bu durumda, Gramsci için, aydınların uğraşlarına değil, işlevlerine göre belirlendiğini anlıyoruz; nitekim, Orta Çağ'ın derebeylik toplumunda dinadamları egemen sınıfların doğal aydınlarıydılar; kentsoylu sınıf işbaşına gelince, yavaş yavaş üniversiteler aldı yerlerini (Fransa'da, Dreyfus olayı, bu yer değiştirmenin noktalanmasıdır); bugünse, üniversiteler yerlerini gittikçe mühendislerle uygulayımcı-yöneticilere (teknokratlara) bırakmakta.

Gramsci'nin verdiği devrimci ders şöyle özetlenebilir: emekçiler, şimdiden kendi değer dizgelerini, dünya görüşlerini kabul ettirmeye çalışırlarsa Batılı toplumu yöntmeye gerçekten aday olabilirler; **«toplumun eğitsel ve aktöresel yönetimini ele almak»; «egemen sınıf olmazdan önce** yönetici **sınıf olmak»** gerekir, diyor Gramsci. Bugün, düzeltimcilerle devrimcilerin, günlük ayak oyunlarına dalarak, genellikle unuttukları ve es geçtikleri temel sorun budur. Emekçiler, üstünlüğe aday mıdırlar, değil midirler? Nerde öne sürdükleri değerler? Kim çekip götürüyor bu değerleri? Gramscinin deyişiyle: **«Bunalım, eskinin can vermekte oluşundan, yenininse bir türlü doğamamasından gelmektedir».**

Üstünlük kuramıyla beylik Marx'çılık ve gözümüzün önünde oluşan toplumsal, düşünsel güçlerin gerçek devinimi arasında kavranabilen bir bağ kurmanın tarihsel övüncü Gramsci'nin olacaktır; söz konusu Marx'çılığı, «toplumsal güçler ilişkisi» üzerinde girişilmiş gerçekçi, yazgısına boyun eğmiş, giderek gerici bir söylev olmaktan çıkarıp bir seve seve kabul etme stratejisi düzeyine yükseltmiş olma onuru da.

1928'de Roma'da kurulan özel yargılama kurulunun savcılığını yapan faşist general: **«Bu beynin işlemesini yirmi yıl durdurmalıyız»**

demişti. Sözünü ettiği beyin işlemeye devam etti; ondan çıkan düşünce bugün de canlı — daha doğrusu, canlı tutulması gerek, çünkü Fransa'daki, Avrupa'daki toplumculuk ya Gramsci'nin dediği gibi olacak, ya da hiç olmayacak.

«Nouvel Observateur»den çevrilmiştir.

sözlü edebiyatlardan kutsal metinler



çeviren: adli moran

ÖLÜ

Sevinç dolar içime
gün ışımağa başladığında
ve büyük güneş
göğe doğru yükseldikte.

Geri kalan zaman kuşkular içindeyim,
korkum sürekli işlevi solucanların.
giriyorlar köprücük kemiğimin boşluğuna
ve gözlerimi yiyip yutuyorlar doymak bilmeden.

Kuşkudayken böyle düşünüyorum,
söylesenize, yaşam o denli güzel miydi yeryüzünde?
anımsıyor musun o kışı,
hani derin kaygılar içindeydik,
ne kaygılanmıştık ayakkabılarımızın tabanları için,
ne kaygılanmıştık çizmelerimizin derisi için.
O denli güzel miydi sahi?

Ben burda kaygılı kuşkular içindeyim,
ama değil miydim hep yoksulluk ve tasalar içinde?
O görkemli yazda bile,
hani avlanmanın kötü gittiği
evde de giysiler için
bir parça kürk bulunmadığı günler,
çok mu güzeldi sanki?

Derin kaygılar içindeyim burda,
ama değil miydim her zaman sıkıntıda,
pusudayken buzun üzerinde
aklımı kaçıracak gibiyken
som balıkları oltaya takılmıyorlar diye?
Çok mu güzeldi sanki?
İtişip kakışırken herkes şenliklerin yapıldığı evde
ben çakır keyifken,
şaşkınlıktan kızarıp bozarırken,
nutkum tutulup şarkımı kestim diye
şarkı söyleyenler beni alaya alırken
çok mu güzeldi sanki?

Söyle bana, çok mu güzeldi yeryüzünde sanki?
Sevinç doluyor içime burda
ışımaya başlayınca gün
ve büyük güneş usul usul
ufukta yükselirken,
ama sonra hep kaygılar içindeyim.
Sürekli işlevi solucanların öyle korkutuyor ki beni!
Omuzumun boşluğuna dek beni kemiriyorlar
gözlerimi yiyip yutuyorlar!

(Eskimolar)

İNSANI YARATANA

Gün doğuyor ışıklarla
saygı gösterisi için
İnsanı Yaratana.
Yüksek göklerde bulutlar kaçıyor
utanarak
karşısında İnsanı Yaratanın.
Yıldızların Tanrısı,
Güneş babamız
saçlarını yayıyor
ayaklarına.
Rüzgâr da bir yandan
tepesini sarsıyor ağaçların,

sallıyor dalları,
indiriyor aşağı.
Kuşlar şakıyor ağaçlarda
saygılarını sunuyorlar
Yaratana dünyayı.
Bütün güzel çiçekler
renklerini ve güzel kokularını
ortaya çıkarıp
yayıyorlar.
Sudan bir ayna olan
gölün dibi
sevinçli balıkların
mutlu sığınağıdır.
Hızlı sel
boğuk şarkısıyle
övgülerini yansıtıyor Virakoça'nın.
Bir yandan da kaya
yeşillikle örtülüyor
ve akarsu yarığındaki orman
göz önüne seriyor taze çiçeklerini.
Ve dağda oturanlar
Yılanlar Halkı
kayıyorlar
ayaklarına doğru Tanrının.
Ve kalbim
her gün doğuşunda
senin övgünle doludur
babam, Yaradanım.

(Güney Amerika - İnkalar)

KÖTÜ RUHLARA KARŞI YAKARIŞ

Sen ki dünyada insan yerdin Ogiri!
Kulübelerimize yaklaşma Ogiri!
Karanlık gecede gözlerinin parladığını gördük,
Ey Ogiri!
Kra kra diye ses çıkaran dişlerinin sesini duyduk,
Ey Ogiri!

Sen ki dünyada insan yerdin!
Biz seni iyi biliriz ey Ogiri!
Kulübelerimize yaklaşmağa kalkışma.

(Pigmeler)

DİNSEL ŞARKI

Her şeyi yarattığı zaman Tanrı,
Güneşi de yarattı.
Ve güneş doğar, ölür, gene gelir.
Ayı da yarattı.
Ve ay doğar, ölür, gene gelir.
Yıldızları da yarattı.
Ve yıldızlar doğar, ölür, gene gelirler.
İnsanı da yarattı.
Ve insan doğar, ölür ve bir daha gelmez.

(Nil'in Aşağı Vâdisi - Denka'lar)

TSUİGOA'YA

Ey sen, Tsuigoa,
Sen, babaların Babası,
Sen Babamızsın.

Oldur da bulutlar
Yağmur getirsin!
Oldur da yaşasın sürülerimiz
yaşıyalım bizler de!

Gör ki zayıfladım
Açlıktan susuzluktan!
Oldur ki yiyeyim
Yeryüzü meyvelerini!

Babamız değil misin,
Babaların Babası,

Ey sen,Tsuigoa?
İşte yakarışımız
Ve işte adaklarımız!
Sen babaların Babası,
Ey sen, Ağamız,
Sen,Tsuigoa!

(Güney Afrika - Khoi-Khoi.)

DENİZ TANRISINA

Efendimiz Ague, nerdesin?
Sığ kayalıklardayım görmüyor musun?
Agve-voyo nerdesin?
Denizdeyim görmüyor musun?
Ellerimde kürekler.
Dönemem geriye.
Ötedeyim şimdiden.
Dönemem geriye.
Efendimiz Ague, nerdesin
Sığ kayalıklardayım görmüyor musun?

(Haiti)

KARANLIK

Bekliyoruz karanlıkta!
Sesimizi duyan hepiniz gelin,
yardım edin bize gece gezimizde :
şimdi güneş hiç parlamıyor,
şimdi tek yıldız bile parıldamıyor.
Gelin, gösterin bize yolu :
gece dosta yaraşır gibi değil.
Kapıyor gece göz kapaklarını.
Ay bizleri unuttu.
Bekliyoruz karanlıkta.

(Kuzey Amerika. İrokua'lar)

FIRTINA BULUTU

Güzel prenses,
kendi kardeşin
kırdı
taşıdığın vazoyu.
Derken
şimşek parladı, gök gürledi,
yıldırım düştü.
Sen, prenses,
bize verirsin
yağmurunu,
bazan da
doluyu
ve karı.
Dünyayı yaratan,
ona can veren,
Virakoşa,
bu amaçla
seni oluşturdu,
sana can verdi.

(Peru. Keçua.)

GÖKKUŞAĞI

Gökkuşağı, ey Gökkuşağı,
Yukarda, ta yukarda parlayan,
Kocaman ormanın üstünde,
Kara bulutların arasında,
Paylaşarak kara göğü.
Yıktın devirdin,
Savaşımdan üstün çıkıp,
Gökgürültüsünü kızgın
Gürleyen gökgürültüsünü!
Bize mi kızmıştı yoksa?

Kara bulutlar arasında,
Paylaşarak kara göğü

Çok olgun meyveyi kesen bıçak gibi,
Gökkuşağı, Gökkuşağı!

Ve kaçıp gitti,
İnsan öldüren yıldırım,
Panterin kovaladığı antilop gibi,
Ve kaçıp gitti,
Gökkuşağı, Gökkuşağı!

Yukardaki Avcının güçlü yayı,
Ürkmüş fil sürüsü gibi
Bulut sürüsünü kovalıyan Avcının,
Gökkuşağı, söyle ona bize acısın!

De ki ona : Kızma ne olur!
De ki ona : Öfkelenme!
De ki ona : Bizi öldürme!
Çünkü çok korkuyoruz,
Gökkuşağı, söyle ona!

(Ekvator Afrikası. Pigmeler.)

YAĞMUR İSTEMEK İÇİN

Ver bana yağmurumu yeniden,
Kara yüzlü yaşlı adam!
Ver bana soğuk mevsimimi yeniden,
Kara yüzlü yaşlı adam!

Koru beni, yalvarırım,
Kara yüzlü yaşlı adam.
Koru beni göklerin ortasında
Başkan yaşlı ruh.

Evet, yalvarmağa geldim bugün sana,
Kara yüzlü yaşlı adam.

(Şili. Araukan'lar)

SAVAŞ

1

Tek başına bırakılmış kurdum....
Dolaştım durdum çok yerde....
Yoruldum.

2

Açın yolu!
Kutsallıkla ilerliyorum!
Yeryüzü benimdir!
Geliyorum!

3

İşte görebileceğiniz!
Atım!
Yıldırım Kuşu!
İşte size yaklaşan şey!

4

Döndüğünüz zaman yanımıza
söyleyin ona
çoktan bitirmiş olacağımı!

YILDIZLAR

Biz şakıyan yıldızlarız.
Şakırız ışığımızla.
Biz ateş kuşlarıyız.
Uçarız gökler üstünde.
Işığımız bir sestir.
Bir yol açarız ruhlar için
geçsin diye ruhlar.
Aramızda üç avcı var
ayı avlayan.
Hiç zaman olmadı ki

avlanmamış olsunlar.
Aşağsarız dağları.
Bu yıldızların türküsüdür.

(Kuzey Amerika. Algonkin'ler)

YAKINMA

Zümrütler de olsa, zengin tüyler de olsa
Orada parçalanacaklar, orada yırtılacaklar!
Ah ne mutsuzuz! Nice olacak hâlimiz?
Belki burda ölünce biz kimse taşa dönüşmez mi?
Burda kimse oduna dönüşmez mi?
İnsan toprak yüzünde bir an iyilik görür ancak!
Nerde Tlakahuepan? Nerde Sitlaçihuitl, Anahuak?
Demek öldüler ve gittiler, gittiler mutlu olmak için!

(Meksika. Nahuatl. XV. yüzyıl)

(Bu şiirler Roger Caillois ile Jean Clarence Lambert'in **Trésor de la Poésie Universelle — 1968, Gallimard** adlı yapıtından çevrilmiştir.)

Bir dergi/bir kitap

•

ali yanardağ

Aylık sosyalist kültür dergisi Birikim, üç aydır yayımlanıyor. Sosyalist kültürün bilimsel incelemelerine önemli ölçüde yer vermesiyle dikkati çeken dergiyi Murat Belge yönetiyor. Dergi mayıs sayısını «Marksist tarihe» ayırmış. Özel sayı diye sunulan dergide Murat Belge'nin bir yazısıyla üç çeviri yazı yer alıyor.

Murat Belge, «Teorik (Bilimsel) Bir Tarih Açıklamasının Başlangıç Noktası» adını taşıyan yazısında tarih konusunun son yıllarda Türkiye'de bir hayli önem kazandığına değinerek, sosyalist akımın gelişmesiyle daha önceleri sığ bir alan olan tarih yazımında önemli sayılabilecek değişimlerin başladığını belirtiyor. Bu arada tarih konusunda Türkiyeli sosyalistlerin bir fikir birliği içinde olmadıklarını da vurgulayan Belge, «bugün» kavramının teorik içeriği üzerinde durarak, «bugün» bileşik ve karmaşık bir zamanı yaşadığımızı, toplumun ayrı pratik düzeyleri ayrı türden olaylarla noktalandıkları için, ayrı ritmlere dolayısıyla ayrı zamanlara sahip olduğunu belirliyor. Belge'nin yazısı tarihe bakış, toplumsal bütünün özelliği, tarihin zorunluluğu ve raslantıları konuları üzerinde sürerek şöylece noktalanıyor: «Tarih bilimi, bize yarını kurmak için gereklidir. Çünkü, paradoksal bir söyleyişle, yarını istediğimiz gibi kuramayız. Yarını, ancak tarihî determinizmin yapıları içinde istediğimiz yönde etkileriz. Bu nedenle, geçmişi öğrenmek de yarını kurma amacına yönelik bir çabadır.»

Birikim dergisinde üç de çeviri yazı yer alıyor demiştim. İlk çeviri Louis Althusser'in «Marksist Tarih Anlayışı» adlı yazısı. Karmaşık bir felsefî inceleme olan yazıyı Althusser'in «Lire Le Capital» adlı kitabından Murat Belge çevirmiş. Althusser, «historisizm» diye adlandırılan kavrama karşı çıkarak marksizmin bir historizm (tarihîyetçilik) olmadığını söylemek istiyor. Anlaşılması oldukça güç yazının başına ayrıca bir de «terimler sözlüğü» eklenmiş. Bu kısa sözlükte Althusser'in yazısında geçen «bilinçlilik, ampirizm, ideoloji, yapısal-

cılık, zaman» gibi terimler kısaca açıklanıyor, böylece de okurun yazıya hazırlıklı başlaması sağlanmak isteniyor.

İkinci çeviri, İspanya'yla ilgili çalışmalarıyla tanınan Pierre Vilar'ın «Markist Tarih : İnşa Halinde Olan Bir Tarih» adlı yazısı. Vilar'ın bu yazısını da New Left Review'nun temmuz-ağustos 1937 tarihli 80. sayısından Ayşe Pınar çevirmiş. Derginin en uzun yazısı bu. Vilar, yer yer Althusser'e çatarak, tarihin teorisinden çok pratik tarih yazımına yönelik bir tarihçi olarak, Althusser'in ampirizme karşı getirdiği kesin kayıtlara karşı çıkıyor.

Dergideki üçüncü çeviri yazı E. J. Hobsbawm'ın. Hobsbawm'ın «Karl Marx'ın Tarih Yazımına Katkısı» adını taşıyan bu yazısı Diogenes dergisinin 1968 yılında yayımlanan 64. sayısından alınmış. Yazıyı Attila Aksoy çevirmiş. Bu yazısında Hobsbawn, Marx'ın genel olarak akademik tarihe etkilerini ve bunun yanısıra Marksist tarih anlayışının değişik yorumlarını yöntemsel düzeyde irdelemek istiyor. Daha çok burjuva tarih yazımının tarihçesini ve Marksist tarihin genel olarak tarih anlayışına etkilerini anlatan Hobsbawm, bu arada yirminci yüzyılın başındaki bayağı-Marksist yorumun günümüzde aşıldığını ve teoride «Üst yapısal etmenler»in rolünün incelenmesi yönündeki eğilimini belirtiyor.

Her üç çeviri yazı da yanlarına düşülen notlarla zenginleştirilmiş. Bu da dergi yöneticileri adına iyi bir puan getiriyor. Bu yan notlarla okur hem yazıları daha iyi kavrama olanağına kavuşuyor, hem de yapılan açıklamalarda Türkiye'yle kurulan paralellikler yazıları daha bir somutlaştırıyor, daha bir zenginleştiriyor.

Bu arada bu yazılara paralel olarak derginin son sayfalarında yer alan yine Murat Belge'nin yazdığı Osmanlı tarihi ve Osmanlı tarihçileri toplu değerlendirmesini anmak isterim. Murat Belge, dergideki teorik yazıların ışığı altında İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Âşık Paşaoğlu Tarihi, Cevdet Paşa Tarihi, Osmanlı Tarihi gibi kitaplara değinerek dergide yer verilen tarih anlayışını somutlamaya çalışıyor.

ELEŞTİRİ KURAMLARI

Eleştiri Kuramları, Gelişim Yayınlarının 24. kitabı. J. - C. Carloni ile Jean - C. Filloux'nun ortaklaşa yazdıkları kitabı Türkçeye Tahsin Yücel çevirmiş. Kitap «eleştiriyi her şeyden önce kendine özgü yasaları bulunan bir yazın **tür**'ü olarak, eleştiri yapıtlarını da açık, ya da örtülü bir yöntem ortaya koydukları oranda incelemek» amacıyla yazılmış.

Dokuz bölümden oluşan kitapta eleştirinin tarihsel evrimi, eleştiride nesnellik, izlenimcilik, araştırmacılık, eleştiri ve yaratım, eleştiri ve felsefe gibi konular ele alınmakta, eleştirinin yapısı, konusu, yöntemleriyle ilgili açıklanmalarda bulunulmaktadır.

Giriş bölümünde «eleştirmenleri incelerken her şeyden önce onların kuramsal yazılarına baş vurulduğu, nesnel eleştiri - öznel eleştiri ikilemine yanıtlar aranmaya çalışıldığı» vurgulanan kitapta XVI. yüzyıldan başlayarak eleştirinin günümüze kadar geçirdiği evreler ele alınıyor.

Bir el kitabı niteliğinde olan kitapta ayrıca şu sorulara yanıt bulunmaya çalışılıyor : «Eleştirmen bir yargıç mıdır? Yapıtların «bilimsel» açıklaması yararlı mıdır? Eleştirmek, önce anlamak değil midir? «Ölçütsüz» bir eleştiri mümkün müdür?» Ve bu soruların ışığı altında J. - C. Carloni ile Jean - C. Filloux şu sonuca varıyorlar: «Eleştirinin bir yazın yapıtının göz önüne alınmaya değip değmediğine, «var» olup olmadığına karar veren bir yargıç olması; yan bilimlerin yetersiz de olsa zorunlu birer kaynak olması; her eleştirinin kendi ölçütlerinin bulunması; olgulardan çıkan sonuçlar bunlar. Bütün biçimleri altında, eleştirinin eleştiri olarak varolması, onu doğrulayıp temellendirmemiz için yeterli değil.»

Fransız yazınının sınırları içinde kalmasına karşın, XVI. yüzyıldan günümüze eleştiri kuramları konusunda derli toplu bilgiler veren, eleştiri konusunda zaten sınırlı bir yayın olanağı bulunan yazınımızda yeni ufuklar açacak yararlı bir el kitabı niteliğini taşıyor «Eleştiri Kuramları».

olaylar arasında

İÇERDEN

Derleyen : Ali Yanardağ

● İngiltere'de yayınlanmakta olan ve dünyanın ünlü kadın yazarlarının biyografileriyle fotoğraflarının bulunduğu «The World Who's Of Women» adlı antolojide Afet Ilgaz'ın da yapıtları yer alacaktır. Bu yıl üçüncü basımı yapılacak antoloji için editör Ernest Kay, Afet Ilgaz'a bir mektup yazarak yazarımızın biyografisini ve bir fotoğrafını istemiş, ayrıca hayatı ve yapıtlarına ilişkin soruları içeren bir anket göndermiştir «The World Who's Of Women» adlı antoloji British Museum, Scotland Ulusal Kitaplığı, Wales Ulusal Kitaplığı, Oxford Üniversitesi Kitaplığı ve bir çok ülkenin üniversite ve halk kitaplığında bulunmaktadır.

● Yunus Emre 2-5 mayıs tarihleri arasında Eskişehir'de Düzenlenen törenlerle anılmıştır. Eskişehir Valisi Mehmet Saraçoğlu ile Turizm ve Tanıtma Derneğinin ortaklaşa düzenledikleri anma töreninde, ayrıca TRT Klâsik Türk Müziği Topluluğu da Yunus Emre'nin ilahilerinden oluşan konserler vermiştir.

● İstanbul savcılığı, «Sürgün Alayı» romanındaki bazı bölümler için, romanın yazarı Mehmed Kemal hakkında dava açmıştır. Savcılık, romanda Kürtçülük konusuna yer verildiği nedeniyle dava açılmasını kararlaştırmıştır.

● Ataol Behramoğlu, 11 mayıs pazar günü TÖB-DER'in Aksaray'daki salonunda «Devrimci Gerçekçilikte Sanatın Yeri» konusunda bir konferans vermiştir. TÖB-DER İstanbul şubesi tarafından düzenlenen konferansta Behramoğlu, gerçekçiliği çeşitli açılardan ele almış, özellikle edebiyat alanından örnekler vererek toplumcu gerçekçiliğin işlevi üzerinde durmuştur.

● Yönetmen Çetin Öner, Reşat Nuri Güntekin'in «Sarıpınar 1914» adlı romanını televizyona uygulamaktadır. Roman daha önce Turgut Özakman tarafından tiyatroya uyarlanmış ve Ankara Sanat Tiyatrosunca oynanmıştı.

● Militan dergisinin mart sayısı İstanbul Cumhuriyet Savcılığının başvurması üzerine, Dördüncü Sulh Ceza Mahkemesinin verdiği kararla toplatılmıştır. Bilirkişi, dergideki Nâzım Hikmet'in 1957 yılında ikinci kez gittiği Azerbaycan'ın Bakü kentinde yaptığı konuşmasını komünizmi övücü nitelikte bulmuş ve dergiyi toplatma kararını aldırmıştır. Bu arada Yansıma dergisinin de mart sayısı toplatılmıştır.

● Ünlü hikâyecimiz Sait Faik adına Darüşşafaka Cemiyetinin düzenlediği «Sait Faik Hikâye Armağanı» Seçiciler Kurulu 10 mayısta son toplantısını yapmış ve sonucu açıklamıştır. Buna göre bu yıl Sait Faik Hikâye Armağanını Yüksek Gerilim adlı yapıtıyla Adalet Ağaoğlu almıştır. Bu yıl yarışmaya şu yazarlar ve kitapları katılmıştır: Adalet Ağaoğlu «Yüksek Gerilim», Talip Apaydın «Koca Taş», Burhan Arpad «Yeditepe Olayları», Mustafa Balel «Kurtboğan», Remziye Batuhan «Pencerede Üç Çocuk», Şükrü Bilgiç «Yaşamaya Sevdalı», Alptekin Çebe «Fırtına Postacı», İbrahim Etem Çil «Hikâyeler Albümü», Orhan Duru «Ağır İşçiler», Sakıp Güran «Olur Böyle Şeyler», Burhan Günel «Sevgi Bağı», Reşat Gürel «Sadaktaki Üç Ok», Afet Ilgaz «Çeribaşı Abdullah'la İdamlık İsmail», Hasan Kıyafet «Baraç», Cevdet Kudret «Sokak», Demir Özlü «Öteki Günler Gibi Bir Gün», Mehmet Seyda «Kör Şeytan», Osman Şahin «Acenta Mirza», Refet Ural «Güvercin Tüylü Karga». Oktay Akbal, Vedat Günyol, Rauf Mutluay, Behçet Necatigil, Haldun Taner, Tahsin Yücel ve Vahit Turhan'dan oluşan Seçiciler Kurulu, 1974 yılında yayımlanmış, fakat yarışmaya katılmamış yapıtlara da oy vermiştir.

● Metin And, bir Kanada yayınevi için Türkiye'de illüzyon sanatı ile ilgili bir kitap hazırlamıştır. Kitapta Osmanlı imparatorluğu zamanından günümüze illüzyon sanatı ve yakın çağlardaki illüzyonistler ele alınmıştır. Kitap Kanada'da Caligary Alberta kentinde Micky Hades yayınevi tarafından istenmiştir.

● Yazarlar Derneği, bir süre önce telif hakları konusunda anlaşmaya varılamadığı için TRT'ye uyguladığı oyun vermeme kararını geçici olarak kaldırmıştır.

● Aziz Nesin, 14 mayıs günü Gabrova kentinde her yıl yapılmakta olan Gülmece ve Yergi Bayramına katılmak üzere Bulgaristan'a gitmiştir. «Gülmece ve Yergi Bayramı»ndaki sempozyumda bir konuşma yapan Aziz Nesin, daha sonra Yugoslavya'ya geçerek Üsküp

Devlet Tiyatrosunda oynanmakta olan «Gol Kralı» adlı oyununu izlemiştir.

● Lenin'in «Gençlik Üzerine» adlı yapıtı, Prof. Sulhi Dönmezer'in bilirkişi raporu üzerine TCK'nun 141/1 maddesini ihlâl ettiği gerekçesiyle İstanbul 9. Sulh Ceza Mahkemesinin kararıyla toplatılmıştır.

● Orhan Kemal TÖB-DER'in Aksaray'daki salonunda düzenlenen bir törenle anılmıştır. Anma törenine Adnan Özyalçıner, Nevzat Üstün, Nurer Uğurlu, Kemal Türkler konuşmacı olarak katılmışlardır.

● Samim Kocagöz'ün «On Binlerin Dönüşü» adlı romanı Macaristan'da yayımlanmıştır. Öte yandan Romanya'nın Ünivers Yayınevi de «İzmir'in İçinde» romanını yayımlamak üzere yazarla bir anlaşma imzalamıştır. Yapıt Bükreş'te 20 bin adet basılacaktır.

DIŞARDAN

Derleyen : ad-mo

● Fransa'da başta Goncourt olmak üzere çok sayıda edebiyat ödülü vardır. Femina, Renaudot, Fransız Akedemisi ödülleri en önemlileri arasındadır. Polis, halk, mizah, korku, şiir, öykü ve daha bir çok konuları ve alanları kapsayan ödülleri burada saymak gereksiz. Bu ödüllere geçenlerde bir de Fransa'daki jandarma örgütü yönetiminin oluşturduğu «Moncey Ödülü» eklendi. Bu ödül, içinde jandarmaların büyük rol oynayacağı polis romanlarına verilecek. Fransa'daki jandarma örgütü tıpkı olağan polis örgütü gibi yöresel zabıta olaylarında araştırma, soruşturma, kovuşturma gibi girişimlerde bulunabilmektedir. Sözgelişi jandarmalar 1974 yılında 20.235 cinayet ve suçla ilgili olarak soruşturma ve kovuşturma yapmışlar, 129.190'ı suçüstü olmak üzere 252.840 suçluyu yakalamışlardır. İşte bu ödül de jandarmaların adalete katkısının anlaşılması için öngörülmüş. Romanlarında jandarmaları baş kahraman olarak alacak yazarlar, kitaplarını her yıl 31 marttan önce jandarma örgütünün merkezine gönderecekler. Ödülün değeri bizim paramızla 30.000 lira.

● Avusturyalı ozan ve yazar Rainer Maria Rilke'nin yüzüncü yıldönümü bu yıl kutlanacak. 4 aralık 1875 tarihinde Prag'da doğan Rilke, 1926'da İsviçre'de Val-Mont sanatoryomunda ölmüştü. Rilke aşırı denecek duygusallıkta bir ozandı. Sefaletin, acının ve ölümün karşısında sürekli bir tedirginlik içinde yaşardı. Pek de doğal geçmeyen bir çocukluktan sonra hiçbir yerde sürekli olarak oturamıyan Rilke Almanya'ya, Rusya'ya, birçok kez Paris'e, İtalya'ya, İskandinav-

ya'ya gitti. 1905-1906 yılları arasında Fransa'nın Meudon kentinde ünlü heykelci Rodin'in kâtibiydi. Daha sonra Kuzey Afrika'ya, Mısır'a, İspanya'ya, İsviçre'ye gitti. Her yerde yalnızdı. Büyük bir üne ulaşmıştı, bazı kadınların aşkları özellikle onun ozanlık yanını çok etkilemişti. Bu kadınlardan biri Lou Andréas-Salomé, ikincisi de Rodin'in öğrencisi Clara Westhoff'dur. Rilke, Clara ile 1901 yılında evlenmişti. Rilke'nin ilk şiir kitapları yeni romantizm esinleriyle doludur. 1904-1910 yılları arasında yazmış olduğu ilk önemli yapıtı Malte Laurids Brigge'nin Defterlerinde Rilke kendi kendisiyle bir savaşıma girer, çocukluğunun acılarını dile getirir. Bu yapıtından sonra Rilke fiziksel ve zihinsel bir dengesizliğin içine düşer. O dönemde «uzun bir kuraklık dönemi yaşar». 1910-1921 yılları arasında Rilke birkaç yapıt daha verdi. Bunların en önemlileri ilk dört «Duino'ya Ağıtlar»dır. Rilke şiirlerinin yanı sıra düzyazılı birçok yapıtla çok sayıda mektup da bırakmıştır. Bu mektupların en ünlüleri 1903 yılında yayımlanan «Genç Bir Ozana Mektuplar»dır. Kuşkusuz Rilke bu yıl ülkemizde de anılacaktır. Çünkü birçok yapıtı dilimize çevrilmiştir. Türkiye'de oldukça tanınan ve sevilen bir ozan ve yazardır. Biz şimdilik Rilke'nin en güzel şiirlerinden bir örnek vermekle yetineceğiz :

SAKINCALI SAAT

Kim ki o şu anda ağlıyor yeryüzünde bir yerde,
sebepsiz ağlıyor yeryüzünde,
bana ağlıyor.

Kim ki o şu anda gülüyor geceleyin bir yerde,
sebepsiz gülüyor geceleyin,
bana gülüyor.

Kim ki o şu anda yürüyor yeryüzünde bir yerde,
sebepsiz yürüyor yeryüzünde,
bana doğru geliyor.

Kim ki o şu anda ölüyor yeryüzünde bir yerde,
sebepsiz ölüyor yeryüzünde,
bana bakıyor.

● Araştırıcı, yazar ve hümanist Sir Julian Huxley Londra'da öldü. Seksen yedi yaşındaydı. Sir Julian da tıpkı ağabeyi Aldous Huxley (Dünyaların En İyisi, Point Counter Point) gibi özellikle insanlığın gelişimiyle ve geleceğiyle ilgilendi. 1946-1948 yılları ara-

sında UNESCO'nun ilk genel yönetmeni olan Sir Julian Huxley'nin en önemli yapıtları arasında şunları sayabiliriz: İnsanda ve Hayvanda Törensel Davranış, İşlev Hâlinde Evrim, Oluşumsuz Din, Orta ve Doğu Afrika'da Yabanıl Hayvanların ve Doğal Konutların Korunması. Sir Julian Huxley 1958 yılında İngiltere Kraliçesi tarafından soylulaştırılmıştı.

● Fransız yazarlarından Gérard de Villiers «İran Şahı Muhammed'in Dayanılmaz Yükselişi» adı altında bir kitap yayımladı. İran Şahının yaşam öyküsünü anlatan yazar, İran'ın on yıla değin dünyanın en büyük güçlerinden biri olacağını söylüyor. İran Şahına karşı birçok suikast düzenlenmişti ama hiç biri başarıya ulaşamamıştı. Kitap işte bu suikastlerden biriyle başlamaktadır.

● İngiliz romancısı Pelham Grenville Wodehouse da öldü. Yetmiş üç yaşındaydı. Yanılmıyorsam ülkemizde hiç tanınmayan bu romancı kendi ülkesinde çok okunan, çok sevilen bir yazardı. Wodehouse üç yüz öykü, beş yüz deneme ya da makale, altı senaryo, on altı tiyatro oyunu, yirmi üç müzikli güldürünün diyaloglarını, bir çok da roman yazdı.

● Jean Cocteau'nun «Milorad'a Mektuplar»ının yayımlanması büyük Fransız ozanının yeniden anımsanmasına yol açtı. Milorad'a yazdığı iki yüz kadar mektupta Cocteau şiir tutkusundan gene ayrılmıyor. Özdeyişlere, haikai biçiminde deyişlere, ozanın o anda aklına gelen yargılara sık sık rastlanıyor. Cocteau kendi yapıtını şu biçimde bölerdi: «Şiir, roman şiiri, tiyatro şiiri, eleştiri şiiri». Milorad'a mektupları bunlara yeni bir tür daha ekliyor: «mektup şiiri». Mektuplardan birkaç örnek verelim:

«Şiir umutsuz bir dindir.»

«Şiir yalnızlıktır — ıssız bir adadır — bizler de sessizlik alışverişi yapan papazlarız.»

«Yaşamım bir dramdır, Goethe'den çok Kafka'ya yakın bitmez merdivenlerden bir düşüştür.»

«Şiir körlerde işlevini bulan bir teşhircilikdir (eksibisyonizm). Düşünüp taşınmadan tek bir satır bile yazmam.»

● 23.000 nüfuslu Monaco Prensliği, bağımsız gibi görünmesine karşın bir çok bakımdan Fransa'nın bir parçasıdır. Fransa'nın bu kesiminde bu yılın «Rainier-de-Monaco edebiyat ödülü» yapıtlarının bütünü için François Nourissier'ye verildi. «Figaro» gazetesinin tiyatro eleştirmeni, «Point» dergisinin de edebiyat eleştirmeni olan kırk sekiz yaşındaki Nourissier on iki kadar romanı olan tanınmış bir yazardır. Yazar bu romanlarında savaş sonrası Fransız küçük burjuvazisinin bunalımlarını işlemiştir.

SOYUT

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ

SAYI 80 — HAZİRAN 975

Sahibi ve sorumlu yönetmeni :
Halil İbrahim Bahar

Yönetim yeri :
Ankara hanı 4/44, Ankara caddesi — İstanbul

Havale ve yazışma adresi :
H. İbrahim Bahar, Mithatpaşa caddesi 19/3
Beyazıt — İstanbul

Sayısı 10, yıllık abonesi 120, altı aylığı 60 lira
Yabancı ülkelere 180 lira

Dizgi: met/er matbaası, telefon: 28 28 90 — Baskı: Ze basımevi
Kapak baskısı: reyo ofset, telefon: 22 78 08

Gönderilen yazılar üç ay içinde yayınlanmazsa
daha sonra da yayımlanmayacak demektir

Gönderilen yazılarla ilgili mektuplara karşılık verilmez

Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğunu
yazarları yüklenirler

Son baskı tarihi: 30.5.1975



biten ipana'nın yerini bir yenisi alır

İpana'nın dişlere kazandırdığı eşsiz beyazlıktan, ağıza verdiği serinlikten, ferahlıktan vazgeçilemediği için...
İpana Fluorid, diş minelerini sertleştiren, çürümeleri önleyen, diş ve ağız sağlığını koruyan diş macunudur.




Ortaköy
Beylerbeyi
Dudullu
Çamlıca
Ömerli
Üsküdar
Ümraniye
Otoban
K. Bakkal köyü
Çevre yolu
Anadolu sitesi arsaları
Kadıköy
Ankara yolu
demir
İNŞAAT SANAYİİ
KOLLEKTİF ŞİRKETİ
Mumhane Caddesi
Deniz Han Kat 1
Karaköy
İstanbul
Tel: 44 32 67